

DE ZUIDWESTHOEK IN REP EN ROER

1914 - 1918

Eug. Jansen

Terug naar E. Jansen.

De Zuidwesthoek

in Rep en Roer

1914 – 1918

door Eug. Jansen

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden verveelvoudigd en of openbaar gemaakt worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijver.

*Omslag: Doortocht van de vluchtelingen door de Zuidwesthoek
Duitse soldaten aan de grens in Putte.*

Kort algemeen historisch overzicht

De vijf voornaamste Europese mogendheden Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland hadden een technische en intellectuele voorsprong op de rest van de wereld.

Tegen deze algemene Europese heerschappij konden de opkomende landen zoals de Verenigde Staten en Japan voorlopig slechts weinig inbrengen.

Frankrijk en Groot-Brittannië waren parlementaire democratieën. Daarentegen steunden de andere grootmachten op drie afzonderlijke keizerrijken waar nauwelijks sprake was van democratie.

Rond 1900 verschoof het rollenpatroon van het Europese concert.

Groot-Brittannië begon zijn overwicht op het gebied van industrie, handel en internationaal bankwezen te verliezen.

Duitsland daarentegen was in nauwelijks een halve eeuw tijd van een overwegend agrarisch land tot de voornaamste industriestaat van het vasteland geworden.

Naar het "made in Germany" werd door de ganse wereld met ontzag gekeken.

Maar de "Weltpolitik" van keizer Willem II lokte scherpe reacties uit van Frankrijk, Engeland en Rusland, landen die zelf de halve wereld aan zich hadden onderworpen [koloniën] en zij namen het niet dat er een nieuwe kaper op de kust verscheen.

De derde groot-macht Oostenrijk-Hongarije was vrijwel geheel aan de wil van Duitsland onderworpen.

Frankrijk was zich terdege van bewust dat het op militair en economisch vlak niet was opgewassen tegen Duitsland. Het leunde nu aan tegen Engeland en Rusland.

Van Rusland tenslotte, dat vroeger met Duitsland en Oostenrijk-Hongarije [de drie keizersbond] de toekomst van Europa bepaalde, was het prestige sterk tanende.

De nederlaag in de Russisch-Japanse oorlog, de groeiende Duitse economische aanwezigheid en de politieke invloed in Turkije, waren allemaal punten die de macht van het oude Rusland deden verbleken.

België en Nederland met hun belangrijke koloniale bezittingen, waren welvarende kleine landen die het in vreedstijd al moeilijk hadden om uit te maken met wie en hoe ze het voordeligst en veiligst konden optrekken. Zij hielden zich wijselijk buiten de internationale politieke strubbelingen en kozen voor de neutraliteit.

Het schot dat heel de wereld deed sidderen.

Op 28 juni, een stralende zomerse dag in 1914, even voor 10 uur, loopt in het Bosnische Sarajevo de trein binnen met daarin de Oostenrijkse troonopvolger erfgroothertog Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije.

Tegen het middaguur worden Frans Ferdinand en zijn echtgenote, die door een wegversperring wat vertraging hadden opgelopen, door de Servische nationalist Geavrillo Princip op een straathoek in hun open auto doodgeschoten.

Deze moordaanslag was de rechtstreekse aanleiding tot de eerste wereldoorlog.

De Serviërs beschouwden Frans Ferdinand als de grootste vijand van Groot-Servië.

Oostenrijk wilde met Servië en het Balkan-nationalisme afrekenen en rekende er op dat de afschuw voor de moord bij iedereen groot genoeg zou zijn om een vergelding goed te praten.

Op 28 juli zond Oostenrijk een oorlogsverklaring aan Servië.

De sneeuwbal begon te rollen.

Een complex mechanisme van bondgenootschappen en gefundeerde oorlogsverklaringen zette zich in werking.

Op 27 juli sprak Rusland, bijgetreden door Frankrijk, openlijk zijn steun aan Servië uit.

Duitsland kon door zijn verdrag met Oostenrijk de Russische mobilisatie van 30 juli niet negeren en zette 2 dagen later, op 1 augustus, zijn mobilisatie-mechanisme in werking en verklaarde Rusland de oorlog.

Ook op 1 augustus mobiliseerden Frankrijk en België hun legers. Een dag later, op zondag 2 augustus, zond de Duitse regering een ultimatum aan België waarin het de doortocht naar Frankrijk eiste.

België weigerde.

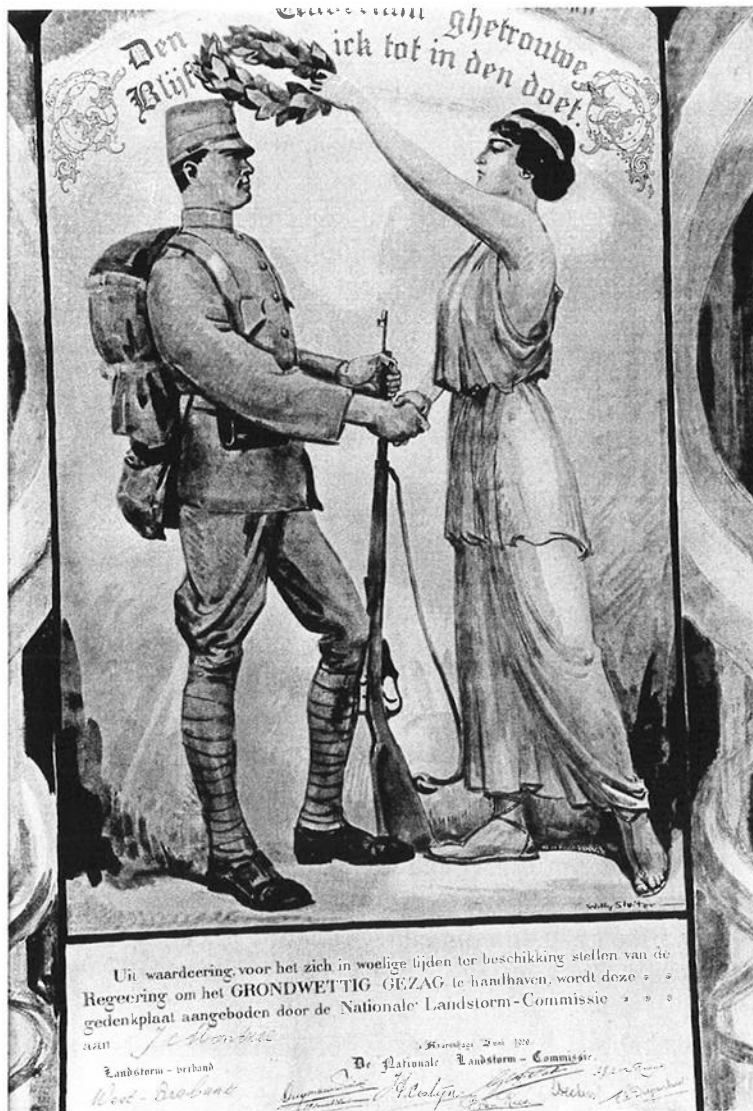
De oorlog aan het westfront was een feit.

Op dinsdag 4 augustus vielen de Duitse troepen het neutrale België binnen. Hiermee was bovendien de oorlog tussen Engeland, een van de garanten van België, en Duitsland een feit. Het drama kon beginnen.

Het is hier niet de plaats om verder in te gaan op de eerste wereldoorlog, bibliotheken zijn er over vol geschreven.

Weinig daarentegen over de invloed en gevolgen van deze wrede oorlog aan de grens van onze Zuid-Westhoek.

Bij mijn onderzoek zullen vooral de grensgemeenten Putte en Ossendrecht aan bod komen, ook stappen we over de grens bij onze Belgische burenen in Zandvliet en Putte-Kapellen.

Gedenkplaat van Jac. Montree uit Hoogerheide voor zijn dienst bij de Nationale Landstorm.

Augustus – September 1914

Wat merkten de mensen aan de grens in deze maanden van de beginnende oorlog? En wat stelde het Nederlandse leger voor?

Op 3 augustus 1914 telde het totale leger 204.000 man, waarvan 75.000 militie [veldleger] die een dienstplicht hadden van 8 jaar.

De rest van de manschappen was onderverdeeld bij de "landweer" die instonden voor kust-, brug- en spoorbewaking, met een dienstplicht van 5 en 6 jaar en de "landstorm" [grensbewaking] met een dienstplicht tot 40 jaar.

Op 3 augustus 1914 maakten de kranten bekend dat iedere vrijwilliger f 80,00 als premie zou krijgen bij aanmelding bij het leger. Loon voor normaal 2 jaar dienst.

En iedereen dacht dat de oorlog met Kerstmis voorbij zou zijn.

Er werden de jaren daarop nogal wat oude knarren opgeroepen om de Landstorm te versterken.

Zo beklaagt zich later de ons allen bekende schrijver A.M. de Jong dat hij op 29 jarige leeftijd als rekrute de Landstorm moet komen versterken.

Ondanks haar neutraliteit had de Nederlandse regering op 31 juli een algemene mobilisatie van landstrijdkrachten afgekondigd. Het gevolg hiervan was voor de Zuidwesthoek dat vele jongemannen en vaders zich moesten melden.

Het dagblad van Noord-Brabant sprak in haar hoofdartikel van de "diep ernstige stemming van het volk, dat zijn zonen als soldaten ten oorlog ziet wegtrekken".

De gevechten in België noodzaakten dat vele soldaten in West-Brabant kwamen te liggen [legeren].

Soldaten bij bakker Michielsen t.o. de kerk in Hoogerheide

Achterste rij: 2^e Marie Michielsen, 3^e Alf. Lamst [Belg], 5^e Fons Michielsen [Bakker].

Voor de grensbewaking kreeg het druk. De aantallen te interneren [gevangen houden] gevluchte, vooral Belgische, soldaten groeiden enorm als gevolg van de strijd rond Antwerpen in Oktober.

In september 1914 nemen veel Belgische burgers de vlucht per trein of tram wat allemaal controle-werk meebracht aan de grens en op de wegen naar Bergen op Zoom.

Zo zien we op de foto's uit die tijd overal ingekwartierde soldaten bij café's, boerderijen, de middenstand, maar ook bij de gewone werkmán.

De derde divisie van het veldleger, zo'n 17.000 man groot, was in West-Brabant gedetacheerd.

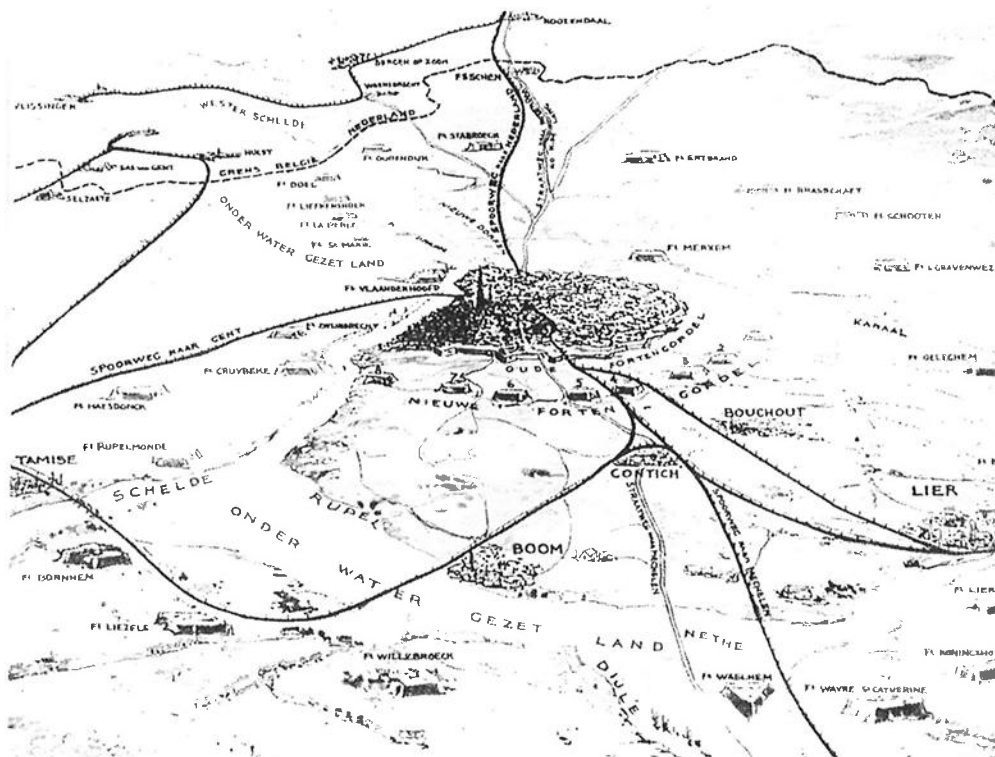
Over de grens.

In Belgisch Putte heeft de burgemeester van Kapellen doen bekend maken dat het niet geoorloofd is zich door de gemeente te begeven zonder dat men bewijzen kan dat zijn aanwezigheid voor zaken of anderszins aldaar noodzakelijk is. Men is bang voor Duitse spionnen.

Maar er vindt nog iets ergers plaats in Belgisch Putte. In de buurt van het fort Ertbrand worden rond 10 september 69 woningen [eerst zouden het er 200 zijn] en het gendarmeriegebouw gesloopt om het schootsveld van boven genoemd fort vrij te maken. Hiervoor wordt ook een groot gedeelte van de bossen van Graaf Moretus door de Belgische militairen met de grond gelijk gemaakt.

Het dagblad "de Zoom" van 7 september meldt: "verschillende familiën die tot dusverre vreedzaam woonden in de ten dode opgeschreven woningen trokken heden met hun schamele huisraad over de grens naar het Hollandsch. Sommige die hun boeltje op 't Hollands in veiligheid gingen brengen hadden nog een paard of ezel te hunner beschikking. Andere zeulden met een stootwagen langs de zanderige wegen".

*De oninneembaar
geachte vesting
Antwerpen.*

Fort Ertbrand was een onderdeel van een dubbele forten- en schansengordel rondom Antwerpen. De vesting werd oninneembaar geacht.

Het geschut van de ongeveer 4 à 5 km uit elkaar gelegen forten overlapte elkaar, hetgeen ook de reden was dat alle woningen en bomen die het uitzicht ontnamen moesten verdwijnen.

Na 18 augustus had het gros van het Belgische 80.000 man tellende veldleger, later versterkt door de troepen die in Namen aan de Duitsers hadden kunnen ontkomen, zich teruggetrokken in de Antwerpse fortengordel.

Als gevolg van deze terugtocht lag het Belgisch grondgebied grotendeels open en op 20 augustus werd Brussel ingenomen. De Duitsers richtten zich toen op de opmars naar Parijs. Daardoor kon het Belgische leger met beperkt succes enkele tegenaanvallen uitvoeren, waarop de Duitsers besloten de vesting Antwerpen uit te schakelen.

De buitengordel van forten bestond uit ongewapend betonnen bunkers en gebouwen die bestand waren tegen artillerie van 210 mm. De Duitsers gebruikten echter 420 en 305 mm howitzers. Op 28 september viel het eerste fort: St. Katelijne-Waver. De zuidelijke forten werden bestookt met 20 tot 25 zware granaten per minuut en op 2 oktober drongen de Duitsers door de Belgische verdedigingslinie ten zuiden van de Nete.

De angst slaat toe.

Van toen af kwam de stroom van vluchtelingen op gang, nog kalm, bezadigd, eerst hun bezittingen in veiligheid brengend; nog maar enkele duizenden die de tram naar Ossendrecht of de trein naar Essen namen. Langs Putte kwam men met paard en kar richting Holland. Vanaf 3 oktober kwam het verkeer naar Nederland, dat lang geschorst was geweest, weer op gang. Van uur tot uur en van dag tot dag groeide het aantal oorlogsvluchtelingen. Maar toen op maandag 5 oktober de eindeloze tram naar Holland vertrok was de toeloop van het volk zo groot dat extra trams moesten worden ingezet. Zwaar afgeladen, kuchend en stomend zette hij zich langzaam in beweging richting Zandvliet-grens. En dit was dan het begin van:

8 oktober 1914: Rustende vluchtelingen net voorbij de kom van Putte.

De grote vlucht

De Ulanen komen!!! De Ulanen komen!!!! Een kreet die door heel het Antwerpse klonk. Ja zelfs in de Nederlandse grensdorpen werd het geroepen. In Hoogerheide wist men te vertellen dat de Ulanen al op het Hollandse waren. Den Duits zou den oorlog aan Holland verklaard hebben. Het werd geloofd, gelukkig wisten de burgerlijke en militaire autoriteiten het gerucht de kop in de drukken.

Op weg naar Bergen op Zoom: Hoogst waarschijnlijk in "Kuijperse bossen"; [let op de tramrail].

De Ulanenvrees had er wel voor gezorgd dat er van 6 oktober af een springvloed van vluchtelingen de grens overstroomde. In de kwartieren van de Nederlandse militairen [grenswachten] was het een drukte van belang.

Wie waren deze Ulanen waar men zo bevreesd voor was?

Het was een gedeelte van de Duitse voorhoede, ruiters, uitgerust met sabels en lansen die ver voor de hoofdmacht zeer wreedaardig optraden.

De blinde terreur die zij toepasten bij de inname van dorpen en steden was verteld door de Belgische soldaten die hadden kunnen vluchten bij de belegering van Namen en Dinant. De wreedheden werden verteld bij hun komst in de vesting Antwerpen. Dit had niet alleen tot gevolg dat honderdduizend burgers naar Nederland vluchtten, maar ook dat 30.000 Belgische militairen en enkele duizenden Engelse soldaten de vesting Antwerpen in de steek lieten. Die 30.000 soldaten was 1/3 van het Belgische leger! Waren dit deserteurs of niet?

Toen de Duitsers de oninneembare vesting Antwerpen in de wurggreep hadden, kregen deze Belgische soldaten de opdracht de aftocht van het Belgische leger dat via het Waasland naar de kust wist te ontsnappen te dekken. Maar in plaats daarvan vluchtten zij bij Ossendrecht, Putte en Huybergen de grens over om aan de Duitse krijgsgevangenschap te ontsnappen.

De Hollandse militairen aan de grens hadden het er maar druk mee. De gevluchte soldaten kregen voorrang [vervoer] op de burgervluchtelingen, want om haar neutraliteit te behouden was Nederland internationaal verplicht de soldaten te ontwapenen en onder te brengen in afgesloten interneringskampen. Dit de gehele oorlog lang! Later is er nog veel te doen geweest over deze geïnterneerden, die hun legeroversten ervan beschuldigden hun manschappen in de steek gelaten te hebben.

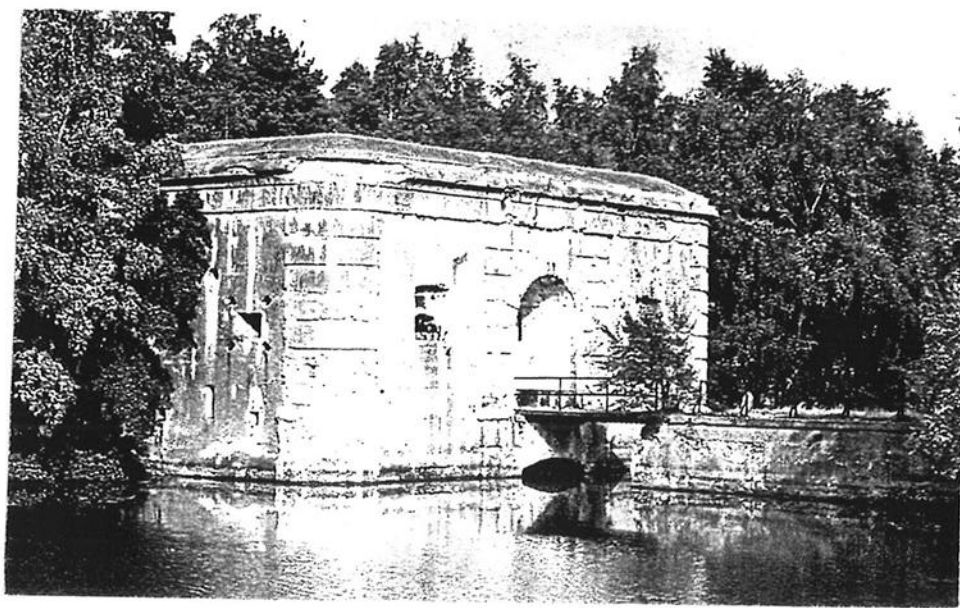
Geïnterneerde Alfons van Hove beschreef de laatste dagen voor de vlucht van de 30.000 soldaten uit de vesting Stabroek:

“Er kwamen geen orders meer, er kwam geen eten meer, de ene soldaat liep hier, de andere ginder. Ganse regimenten waren zonder officieren en de schrik was zodanig dat zij niet meer wisten wat zij deden. Geweren werden met duizenden stuk geslagen. De kanonnières stelden hun stukken buiten gebruik en wierpen de munitie in het water”.

Zo zijn er in de Zuidwesthoek enkele Belgische soldaten tijdens de oorlog ondergedoken, o.a. Louis Jonckheere dook onder bij Johannes Overbeeke in de Volkerpolder, waar hij later met de dochter Jaan trouwde.

Een andere gevluchte soldaat die in Woensdrecht onderdook was Dolf van de Abeele, die er later met mej. Moerkens huwde. Na een winkeltje uitgebaat te hebben, waar later Janus de Dooy ook een winkel had, vertrok het gezin naar Rotterdam. Dolf moest 25 jaar wachten om weer in België te mogen als straf voor zijn desertie.

De bezetting van het fort Ertbrand in Belgisch Putte, waar zoveel huizen voor gesloopt moesten worden, [152 man] vluchtte met commandant Vogels naar Hollands Putte en lieten zich ontwapenen. Eerst hadden zij de verstering in de lucht laten vliegen.

Fort Ertbrand onderdeel van de vesting Antwerpen.

Maar de Belgische burgervluchtelingen dan?
Ellende en nog eens ellende.

De grote uittocht begon 7 oktober. Antwerpen en omgeving liep leeg. 400.000 mensen vluchtten naar Ossendrecht, Putte en Essen. Alleen de Rode Kruispost net over de grens bij Putte had in de nacht van 8 oktober al 8 geboorten.

Een bericht uit Hoogerheide: een wanhopige vluchteling heeft zich in de Wouwbaan verhangen. Een vrouw met een kind van 5 jaar bij zich is er van schrik krankzinnig van geworden.

Rijk of arm, niemand ontkwam aan de vlucht voor den Duits.

Jonker Alexius Moretus Plantin, ziekelijk, 70 jaar oud, deed de vlucht op een boerenkar. Toch kan hij Roosendaal niet halen. 8 oktober 1914 's avonds om 10 uur stierf hij onderweg. Hij werd begraven op het kerkhof van Roosendaal, doch werd hij bijgezet in de grafkelder van de familie in de Sint Lambertuskerk in Ekeren in april 1921.

Rijk of arm, even uitrusten en eten in de bossen bij Kapellen op weg naar Nederland.

Een ooggetuige die de kerktoeren van Hoogerheide had beklommen meldt: “zover hij kon kijken richting Putte, Calfven of Bergen op Zoom, alles was zwart van de mensen, kinderen, koeien, paarden, schapen, karren, fietsen en huisraad. Een geluk dat oktober nog een prachtige nazomer had, want de nachten van 7, 8, 9 en 10 oktober moeten door vele duizenden in de open lucht doorgebracht worden. Van Putte tot Bergen op Zoom, overal kampvuren in de bossen, langs wegen, in greppels en sloten, waar de vluchtelingen in tenten van lakens en dekens verblijven.

Het dagblad "De Zoom" meldt dat er alleen al door de gemeente Ossendrecht in de maand oktober 600.000 vluchtelingen zouden zijn doorgekomen en dat er op 8 oktober alleen op Ossendrechts grondgebied vierhonderd- à vijfhonderdduizend mensen zouden verblijven. Als men door de grensposten Putte en Zandvliet kwam moest men over Ossendrechts grondgebied.

Het is natuurlijk wel zo: wie taxeerde die aantallen? Al zou het maar de helft zijn, dan is het nog veel. Maar we mogen aannemen dat de Zuidwesthoek toen echt in rep en roer was.

Om u een indruk te geven van de schrik voor de Ulanen die hele dorpen en steden van huis en haard verdreven laat ik 2 dagboekschrijvers[sters] aan het woord met een gedeelte van hun relaas over de tocht door de Zuidwesthoek.

*Gedeelte van de
doortocht door de
Zuidwesthoek uit het
dagboek van Jules van Buyten.*

.. — Wij hadden Merxem, Eekeren, Beirendrecht achter den rug, en met pikdonker stopte de tram te Santvliet. Hier stond de grenspaal. — Afstappen, paspoorten toonen, pak en zak ter onderzoeking naar den tol brengen; dit alles duurde slechts enkele minuten.

De Hollandsche soldaten, waarvan men te Antwerpen zulke verkeerde gedachten opdeed, waren zóó gediensstig, dat wij er verstomd bij stonden te kijken. Niemand liet men zelf iets dragen. Toch viel ons die gediensstigheid niet zóó zeer op, het oogenblik was immers te indrukwekkend. Het dierbaar Vaderland verlaten en op weg in ballingschap, naar den vreemde!? die hartpijn kan ik, noch een ander neêrpennen! en is ook nooit meer te vergeten. —

En toen men reeds vrij ademde op den niet oorlogvoerenden bodem, en zich al volkomen in veiligheid voelde, toen

nog bleef men, stom en zuchtend, naar den driekleurigen grenspaal staren. Achter dien paal de herinnering aan het gelukkige leven van weleer; vóór dienzelfden paal in 't verschiets de ballingschap en een onzekere toekomst. — Dit was het afscheid van ons dierbaar land, en metéén van alles, wat wij liefhadden. —

Maar velen waren nog niet op hunne bestemming en onze reis werd voortgezet. De eene per spoor, en de andere per rijtuig, wat veel vlugger ging. Bij die laatste karavaan bevond ik mij ook. — Overeenkomst van vervoerprijs, — bagages opladen, en een plaats op de kar nemen was in een ommezien gebeurd. Groot geld werd er toen reeds geëischt voor het vervoer. — Het zeil, dat in normale tijden voor afdekking diende, trokken wij over het hoofd om ons tegen den overvulligen regen te vrijwaren. — Een brandende stallantaarn werd mij, door den voerman, in de hand gestopt, daarna de zweep op het paard gelegd, en we gingen er op af, op een drafje!

Al hollend en bollend, schommelde onze doodversleten wagen, die zeker niet al te modern bleek, de kasseiweg over, tusschen velden, weiden en dichte bosschen. — Hier en daar, zag men soms eene flauwe lichtstraal door de spleten of openingen der geslotene luiken op den straatweg doordringen, en nu en dan trof men ook wéleens een groepje menschen aan, die de voorbijrijdende vluchtelingen in oogenschouw namen en de „Arme Belsen" bekloegen. —

Brandhout lag er met hoopen, en of er gestookt werd!? Des avonds alleen, kon men zich best van de uitgestrektheid dier nachtverblijven overtuigen, wanneer men langs beider kanten van de steenwegen van Bergen-op-Zoom tot den Ouden Tol, den Vijver, Koolen (Woensdrecht) tot Hoogerheide en dan bijzonder van Hoogerheide op Putte, Ossendrecht of Huybergen, door het geboomte heen, en tot het dichtste struikgewas toe, zooverre de oogen in het duister konden doordringen, overal de aangestokene vuren zag smeulen of flikkeren of het geknetter der brandende takken kon hooren. — Op de witte, uit beddelakens geïmproviseerde tenten weerkaatste de schemering van laaie vlammen. — Dat was grillig en maakte u benauwd om het hart.

Op de groote banen zag ik er velen die, na uren en uren gaans, doodmoe en fysiek uitgeput langs henen het rijpad in-

eeengezakt bleven liggen, het hoofd rustend op een schamel pakje kleeder-goederen. Anderen nog waren op allerlei soorten van wagens uitgestrekt tusschen of boven op hunne opgehoopte tasschen, zakken of in lakens geknoopte bundels. Dit getal, dat hier onder den blooten hemel verbleef, bereikte minstens gedurende 2 weken de 20 duizend. —

Meer gegoeden lagen op den hooischelf in boerenschuren en werkmanshuizen in den omtrek, en de meest bevoorrechten, zeer weinig in getal, hadden een matras bij betere lieden in de bovengenoemde dorpen weten te bemeesteren, — Elke stoel of bank was een bed, en had men die zelfs niet kunnen bemachtigen, dan lag men doodeenvoudig op wat stroo of ook zonder op den steenvloer. — En zulks was evenzoo wel voor de armen als voor de dames uit hoog aristocratisch midden, echtgenooten van mannen met dubbele namen of vrouwen van hooggeleerde heeren. — Zoo stond het er bij aan de grenzen den eersten dag van de vlucht op Donderdag 8 October 1914.

Intusschen klom het tij van vluchtelingen van uur tot uur, en werd de grensdijk er maar aanhoudend van overspoeld. — Op 7, 8, 9 en 10 October kwam, dag en nacht, zonder het minste oponthoud, een onafgebroken stoet hier Holland binnen. Alle de omliggende bosschen en heiden waren zóó overbevolkt, dat er niet meer aan te denken viel daar nog meer vluchtelingen te kunnen inkwartieren. In werkmanshuisjes waren tot vijftig personen toe geherbergd; in vele burgershuizen ging men de 100 te boven, en zoo alles in evenredigheid. Doch niettegenstaande de bewonderingswaardige en liefdevolle offervaardigheid onzer Noorderburen was het onmogelijk eenieder, de eerste dagen hier onder dak te brengen. De groote massa volk zakte dan af naar Hoogerheide een dorp van nauwelijks 3932 zielen groot; daar was de samenloop waar de menigte ineensmolt die uit Putte of Ossendrecht kwam. Daar ook werden de eerste militaire maatregelen getroffen, om de orde te handhaven,

Wat ellendige optocht! Gedurende vier dagen en vier nachten, een onafgebroken aaneenschakeling vaderlandsloozen met allerlei slag rijtuigen, van de kleinste tot de grootste en de meest koddigste of versletene, in alle vormen en stijl. Alwat maar wielen had en reed was gebezigd! Tot sleden toe kon men over den aardenweg zien voortsleepen. — Zwaar beladen Antwerpsche natiewagens, verhuis- en kruiwagens, auto's en hondenkarren, kinderrijtuigjes, velo's en wat weet ik nog al meer... door alle soorten van lastdieren getrokken, en dikwijls door de eigenaars zelf, alles goed van menschen afgeladen;

schommelde dooreen over den klinkerweg. Men kende noch rang noch stand, de vrouw uit de volksklas en afkomstig uit de achterbuurten onzer wereldstad, zoowel als de rijk gekleede kasteeldame van de adellijkste familiën zaten samen op een en denzelfden wagen te schokken; de eene, zoowel als de andere zeer tevreden in die dagen zich alzoo te kunnen behelpen. Reiszakken of koffers hadden zeer weinigen bij zich, wat meer in gebruik scheen waren kisten en manden. — Wat velen hadden gered buiten huisraad en beddegoed waren allerlei nietige kleinigheden van ondergeschikt belang maar die hun het nauwst aan het harte lagen. — Zoo zag ik honden en katten met legio's; bloempotten niet te min, zelfs vogelkooien met hunne zangers vervoeren, -- een treffend bewijs, dat de bevolking, zich zelve niet meer bewust, in paniek de stelling verlaten, en zich geen tijd gegeven had om, op ernstiger wijze, de zaken van meer waarde in veiligheid te brengen. — Voorzeker waren de lachspieren in beweging gekomen, had men, daaropvolgend geen

tooneelen gezien, die U tot in de ziel toe pijnigden. — Krankzinnigen gebocid als misdadigers, die op wagens vastgebonden lagen, en met verwilderde oogen rond keken. — Lammen, blinden, gebrekkigen van allen aard, afgesloofde grijsaards die, gedragen, ondersteund of wankelend, soms op stootkar of kruiwagen gezeten, den straatweg over sukkelden. Dan weer een oudepastoor, die met het grootste gedeelte zijner parochianen was gevlucht; met moeite zich voortsleept, maar toch van zijn volk niet te scheiden was, omdat hij nu en dan de moedelozen wat opbeuren wilde. Verder tal van kloosterzusters op groote karren, geleid door Hollandsche soldaten, waaronder ik herken de gekende Antwerpsche Zusterkens der Armen met zoowat een vierhonderdtal weeskinderen, allen uitgeput en grijs van het stof. — Daarachter en links of rechts, strompelden struische havenwerkers, heeren of jongelingen, ook vele vrouwen razend van wanhoop met huilende kinderen aan de hand, allen gebukt onder den last van overgroote balen kleergoed, in der haast in beddelakens geknoot. — Hier en daar onze boerenmensen met hunne groote karren van ossen bespannen, en beladen met huisraad, bedden, stoelen, enz. Het vee, dat dikwijls hun al was, dreven zij, natuurlijk om alle zekerheid, vóór zich het land uit, om het niet in handen van den Pruis te laten.

Angèle loopt goed. Jeanne is ook zwaar bepakt en de weg is slecht. Haar voeten doen pijn maar zij gaat dapper door.

Eindelijk tegen 3 uur zijn we in Stabroek. Ik vraag een schuilplaats bij Mons. Dingmans in een mouterij waar ik al voor de oorlog een machine gerepareerd had.

Wij eten een stuk brood met een beetje boter. Wij slapen in een mouterij op een paar zakken met 2 a 300 personen. 's Nachts van alle kanten kanongebulder, niet mogelijk om te slapen.

Vrijdag 9 oktober 1914

's Morgens worden we gewaarschuwd dat we moeten vertrekken. De Duitsers zijn in Antwerpen en komen naar ons. We eten een beetje en ik loop hard om brood te kopen. De eersten hebben het, maar duizenden en duizenden hebben niets. Ik koop ook boter en chocolade en hijs de pakken op mijn rug. Op weg naar de grens, die we vandaag nog moeten halen.

Tegen 3 uur passeren we de grens in Zandvliet, maar overal zijn de boerderijen, fabrieken, scholen, kerken overvol, we moeten verder gaan.

?30 uur 's avonds komen we in Ossendrecht. De kinderen kunnen niet meer en de touwen van de pakken hebben mijn schouders gesneden. We moeten eten en rusten.

Ik zoek in 20, 30 boerderijen en overal hetzelfde antwoord, vol. Wat te doen, ik vraag het overal maar nergens een klein hoekje.

Een goede oude boer laat me 3 bossen stro pakken en wij slapen daar aan de rand van de weg. Alle 3 dicht tegen elkaar, gerold in onze dekens en hebben het niet koud. De vermoeidheid is groot en wij slapen.

Zaterdag 10 oktober 1914

Wij staan op en eten een beetje. Ik ga daarna brood halen. Ik loop heel ver maar nergens brood te vinden. We hebben nog een halve kilo en wij maken een een dik deel met chocolade voor Angèle. Jeanne en ik durven niets te nemen, zodat de kleine 's avonds nog wat heeft.

's Middags met

Maandag 12 oktober 1914

Mooi weer. Geen nieuws uit Antwerpen. Men laat de eerst aangekomenen verder doorgaan om overal een beetje te verdelen. Wij eten de rest van ons brood met een beetje worst die goede mensen, die een verhuiswagen hebben, een kar met 6 paarden, ons heeft gegeven.

Om 10 uur geeft de gemeente Ossendrecht een stukje brood met boter dat wij gebruiken voor diner en souper. Ik wilde aardappels kopen. Niet mogelijk dit te doen.

Dinsdag 13 oktober 1914

Ik slaag erin brood te kopen. Wij hebben 3 blikken sardientjes. De gemeente geeft ook gekookte boontjes met spek. Ik heb geen vaatwerk en koop voor 30 centimes een wit ijzeren blik en maak houten lepels. Oh, wat hebben wij de bonen lekker gevonden en het was warm. Maar het begint te regenen, ik moet een schuilplaats zoeken. Ik vind die in een chicorei fabriek. Men brengt ons in een stal van ? stro.

Gedeelte van een anoniem dagboekje met een pagina van het origineel in het Frans geschreven boekje.

Les incendies en divers
 points de la ville et le
 canon redoublé; nous reprî-
 mes notre marche. Je
 ne saurais évaluer le
 nombre des fugitifs car les
 3/4 de la population fuient vers
 la Hollande. On gela marche
 bien, Jeanne est chargée d'armes
 et le chevreuil est maintenant
 mes pieds lui font mal mais
 elle avance avec courage.
 Enfin vers 3 heures nous
 sommes à Stokroek, j'ai
 demandé un abri chez
 Mre Dingman dans une
 malterie où j'avais déjà
 réparé une machine.
 Quelques temps avant la
 guerre. Nous mangions

un morceau de pain
 avec un peu de beurre
 nous couchâmes dans un
 grenier sur quelques sacs
 et 8 ou 300 personnes; la nuit
 le canon de tout côté fut
 moyen de fermer l'œil
 Vendredi 9. 10 = 14
 Le matin on nous fit venir
 qu'il faut porter les Allemands
 sont dans divers, ils viennent
 au nous; on mange un peu
 je courais pour acheter du
 pain les premiers en ont mais
 les milles et milles n'ont rien
 j'achète aussi du beurre et
 du chocolat et vite les ballots
 sur le dos et en route pour
 la frontière qu'il faut traverser

Een bonte tocht moet het geweest zijn. Gezinnen uit elkaar gedreven door het overhaaste vertrek, soms man kwijt, kinderen verloren gelopen. Rond 12 oktober volgen dan pagina's vol in het dagblad "De Zoom" om te melden waar men verbleef.

Ook al een berichtje van dank van de vluchtelingen voor de hulp uit de Zuid-Westhoek. Alles waar de vluchtelingen na zo'n tocht naar verlangden was een warme slaapplek en een volle buik. En dat zal voor de gemeentebesturen in de Zuidwesthoek nog een hele kluit geweest zijn.

Madame en Marie de Landtsheer, zoekt hare dochter Alice. Verblifven op het oogenblik in Bergen-op-Zoom en vertrekken per boot naar Rotterdam. 3

Simon Arnold kan zijn vrouw vinden in de kerk H.H. Martelaren van Oorkum, Steenbergse weg. 3

Henri Verlee verblijft met zijne zuster in de Boschstraat te Breda bij Mr. Ngls, Meubelwinkel. 3

Mijnheer J. Deemel bakker te Antwerpen, zoekt naar vrouw en zes kinderen. Adres Vlachmarkt 297, Bergen-op-Zoom. 3

M. Ordenen zoekt zijne vrouw Elisabeth Zilverans. Voor Inlichtingen zich te wenden in het café Potterstraat bij Van den Eljnde, Bergen-op-Zoom. 3

Jan Deen van Deurne zoekt zijne ouders. Adres Louis Melsen, landbouwer, Ossendrecht, Polder. 3

Ruijs-satie. Te Halsteren Vogelenzang Rouwens, de Graaf, Eelen, Swings, De Kerpel en de Cock en Michielsens. 3

M. Van Parijs, Maasstraat 2 Antwerpen, zoekt vrouw en kinderen. Zeer bedankt aan wie hem Inlichtingen kan verschaffen. Adres Hotel Zeeland, Potterstraat 197, Bergen-op-Zoom. 3

Alfons Gillemet, burgemeester, Bonheijden bij Mechelen (België) zoekt vrouw en 4 kinderen. Te bevragen gemeentehuis, Ossendrecht. 3

Ed. van Gompel-Terrekens zoekt de familie van Gompel-de Bakker. Adres Smit van Dedemstraat, Bergen-op-Zoom. 3

De familie **Ellaerts** zoekt hun dochter Rosa vermist te Santvliet. Adres: Luth. kerk Geweldigerstraat, Bergen-op-Zoom. 3

De familie **Leonard Vandromme** en **Libot** vertoeven bij Jordans, Wouwsestraat 45, Bergen-op-Zoom. 3

Amedé Vergauewen-Naibans, zoekt zijn ouders, broeders en zusters. Adres: Constaat Smits, Kalven, Ossendrecht. 3

Frans Sels en vrouw, en **Jan Meeld** van St. Kathelijne Waver worden verzocht hunne verblijfplaats te doen kennen aan J. Verberken, familie van Duffel, gevestigd te Borgvliet bij Bergen op Zoom. 6

W. Wauters-Booyvaerts met 4 kinderen zoeken Em. Wauters. Adres: C. J. Hagenaars, Coehoornstraat 51, Bergen op Zoom. 6

fort Cappellen, nieuws laten weten aan Jean Theunis. Adres: Stan Hugens Wouwbaan, Hoogerheide. 6

Vrouw **Glaes Haylen** van Deurne Zuld bevindt zich met haar dochter te Halsteren St. Antoniusmolen bij Hubertus Klaassen. 6

Louisa van Dijk-van Boom (Prov. Antwerpen) zoekt haar man Oregoir Verbruggen. Adres M. S. Sebregts, Café Molenzicht Halsteren bij Bergen-op-Zoom. 8

Madame Lemmens-Schepens zoekt haar man. Adres: Angenstein, Moerstratsche baan K 65, Bergen op Zoom. 6

Corn. Wangen (Wijneghen) zoekt zijn vader en 9 kinderen. Adres: Swagemakers, Woensdrecht. 6

L. Janssens, H. Bosschard (Lange Vlierstraat) en **Hallegoon** en dochter Verschansingsstraat) verblijven bij Stofels, Slikkenburg, Halsteren. 6

Alphons Pauwels, Auwerstraat 15 Berchem, zoekt J. Baecmans, Oude Baan 104, Berchem. C. Pauwels, nabij de Douane, Hollandsch Putte. 5

Vrouw Josephine Bayens zoekt haren man. Adres J. B. Mous, Ossendrecht, Hageland. 3

Vrouw **Marie de Lulker** zoekt haren man. Adres J. B. Mous, Ossendrecht, Hageland. 3

De familie **Stoulorum de Cras** verblijft bij P. Hugens, Hageland, Ossendrecht. 3

Mevr. Dillemans Lookens verblijft te Ossendrecht, Leemberg, bij A. Ketelaars. 3

Frans Cornelissen, Erwinstr. 55 Antwerpen, vraagt Inlichtingen naar zijn dienstmeid en verblijft bij Jos. v.d. Bergh, Laagstraat Ossendrecht. 3

De familie **L. Smits-Bruyninckx**, woonachtig Mechelsche steenweg 13 Edgem, verblijvende Hollandsch Putte B 71 zoekt hare drie kinderen Jos, Antoine en Maria. 3

Frans Torfs en Margeurilt, Eikelstraat 51 Berchem, zoeken hunne ouders. Adres Wed. Keij, Antwerpse straatweg K 328. 3

De familie **H. Smets** van Antwerpen verblijvende te Halsteren bij Bergen op Zoom bij Jac. Groffen, zoekt haren zoon Alphons. 3

Emiel Desmytter-Mampay vragen Inlichtingen over hunne familie. Schrijven: P. F. J. Neve, onderwijzer, Hoogerheide. 3

Opzoeking familieleden.

Familien die elkanders verblijft wenschen te kennen, schrijven wederzijds in vrouwen aan P. van Goethem, familie-opzoekingen, Bureau de Zoom, Boschstraat, Bergen op Zoom. Ten elnde de kolossale toeloop der laatste dagen te voorkomen, zullen alleen schriftelijke aanvragen in behandeling genomen worden. Duidelijk opgeven tegenwoordig verblijft en vanwaar gekomen. N.B. Tot dekking der kosten verzoeke 25 cent aan postzegels in te sluiten. 3

Mme Verbruggen Gelleins, Taverne L'Empereur Antwerpen, wordt verzocht zoo gauw mogelijk terug te keeren. 3

Verblijfplaats gevraagd van **Mr Victor Bangniet**, 37 Avenue des Arquebusiers Bruxelles. Frans de Koster, Sint Amands bij Peurs. Adres: „Buitenrust". 3

Mme de Bakker-Doks zoekt haar dochter en met drie kinderen Maria, Jossin, Bertha Mintins. Zij bevindt zich in de weide aan de Putsche straat, Putte. 3

Familie **Bassaerts** uit Wavre. St. Kathelijne zoekt August Bassaerts met diens echtgenoot Leonie Capelle uit de Prinsensstraat Antwerpen, en de familie Melaerts van der Vorst uit Posthoornstr. Ledenberg bij Gent. 3

De familie **Parremans** van Berchem St. Hubertusstr. 5, verblijft bij H. Wouters-van Erck, koopman, Putte. 3

Mme Joanna Antonetta ureten en haar zoon Petrus, Marcellinus en Leo Emiel, toe echtgenoot Egutus Ignatius Coen Van der Lin Oisterwijk (N) 3

De Heer **B** leum te Terhaegen en de oom te Antwerpen, kunnen hunne gezinnen vinden bij de Wed. A. v. Eekelen, Meestool, Heerle-Wouw. 3

A. Belhomme uit Antwerpen, zoekt zijne-vrouw met drie kinderen. 3

Familie **Michiels en Bott**, vraagt Inlichtingen over Henri Michiels en Jef Anthonissen zich te wenden Zuidsingel 463, Bergen op Zoom. 3

De familie **August Michiels**, beenhouwer van Berchem, verblijvende bij bakker van Steen-Hulbrecht te Eften (Ned.) vraagt naar adres van vader Steegers. 3

De familie **M. Joossens** van Merxem is gehuisvest bij A. Besters in de dultjes Woensdrecht. 3

Tehuis aangeboden voor 1-4 Dames, met of zonder Pension. Conditiën nader overeen te komen. Adres H. J. v. d. Stel, Tholen. 3

Wie kan Inlichtingen geven

omtrent **Mevr. OENARD** en de Juffrouwen **LOMBAERTS** aan den Heer **ADAN** te Ossendrecht, of aan dhr.: Notaris **SCHERMER**, Antwerpsestraat, A. LOOMANS, Glymesstr. 122 Bergen op Z om ? 2

Mr Machiels zoekt zijn vader. Adres Roem-Kerstens, Kloosterstraat Bergen op Zoom. 3

Madame Peleman-de Crom zoekt haar man. Adres A. Jansen, veldwachter te De Heen. 3

De familie **Hens-Wagemans** en de familie **de Clercq-Wagemans** verblijven te Ossendrecht bij J. Paardekam-van den Eljnden, Molenstraat N.B. 173. 3

Mad. Leemans vraagt Inlichtingen over haren man Frans Leemans, korporaal bij het 6e linie-reg. de fortis 5e bat. 2e comp. Cappellen, is vertrokken 2 Oct. van Lier. 3

Mme Dietvorst-de Houwer zoekt haar man en zoon. Adres Nieuwstraat 17 Breda. 3

Inlichtingen verzocht over **Albert Meljers**, geboren 4 April 1860 Antwerpen. Zijne vrouw en dochter verblijven te Ossendrecht Molekensdreef B 80A. 3

Madame Julie de Coster-Looyers zoekt naar hare moeder de wed. Looyers. **Louis Hazendonk** zoekt vader en moeder: Joseph Hazendonk en Virginie de Raad. 3

Florimont Hazendonk zoekt naar zijne drie kinderen. 3

Madame Hermans van Merxem zoekt haar man Petrus Hermans en 3 kinderen. 3

Madame Gérard Mella, bericht haar man dat ze verblijft, Bergen op Zoom Potterstraat 253. 3

F. van Beurden zoekt Ed. de Cock Lange Pothoekstraat 94 Antwerpen. Adres: J. Brogtrop, Pensionaat, Speelhof, Bergen op Zoom. 3

De kinderen **Martens**, Breuchelstraat 25, Antwerpen, bevinden zich te Hoogerheide, Pannenhuis. 3

Mel F. van Grönderbeek zoekt Pierre Darden en familie. Inlichtingen te bekomen Politiebureau, Rotterdam. 3

Felix Heymans en vrouw, Politiehofstraat, Antwerpen, verblijven thans St. Franciscusschool, Hoogstraat 11 Bergen op Zoom. 3

De wed. **Braedt** met dochter en kleinzoon moet zich wenden Louis van Steen, Auvergnestraat M 87 Bergen op Zoom. 3

Hondje verloren. Bruin zwart gevamd, witte pootjes, en borst, koperen halsband. Terug te brengen Coehoornparkstraat 128, Bergen op Zoom. 3

J. Embrecht zoekt zijn dochtertje Martha. Adres: School met den Bijbel, Bergen op Zoom. 3

na zoekt haar man. Adres Frankenaat 30 Bergen op Zoom. 3

Jules Tjls, kan zijn vrouw vinden bij: A. van Tilburg, Bussche straat Woensdrecht. 3

Georges de Leschuze zoekt Mejd. de Ridder. Adres: Hotel de Gouden Leeuw, Fortuinsstraat, Bergen op Z. 3

De familie **Horokmans**, zoekt haar 9 jarig zoonje Frans, gekomen van Muysen bij Mechelen. Adres: Mons, Burgemeester, Hoogerheide. 3

Melle A. Goris en François zoeken hun ouders. Adres: Buysens, Wouwse weg, Bergen op Zoom. 3

Arthur Demarer, Molensstraat 76, Deurne, laat familie kennissen weten dat hij zich bevindt te Putte (Holland) Russlandstraat 111. 3

Berichten in de "Zoom" waar men verbleef.

Droevige toestand.

Thans genieten duizenden en duizenden van Antwerpen, Berchem, Borgerhout, Hoboken en andere gemeenten leidende naar de Hollandsche grens, de gastvrijheid van den nabuur.

Op gansch de baan van Merksem, Beckeren, Capellen, Putte, enz. is het een onbeschrijflijke stoet geweest van vluchtelingen.

En in deze diep pijnlijke uren wasde eerste bekommernis van den Belg: Laat ons op gastvrijheid hopen!

Nederland is tzijs woord trouw: de onafhankelijkheid van zijn gebied in dezen verachttelijken krijg waarborgen en ook de lijdende menschheid bijstaan in de mate van al het mogelijke en uit ganscher harte.

Van toen wij op Hollandsch grondgebied als vluchteling den voet zetten, moesten wij vaststellen hoe de overheden zich aan 't werk zetten om die menschenzoo ergens den nacht te laten doorbrengen.

En waarlijk, die overheden hebben wonderen verricht. Zij hebben dit verricht, met de medewerking van al de bewoners hunner gemeente.

Bijvoorbeeld te Hoogerheide kon men geen lof genoeg spreken over de opoffering van den heer Burgemeester jegens de vluchtelingen.

En wat gezegd van de Hollandsche soldaten? Hoe zijn zij beschaafd, hoe zijn zij dienstvaardig!

Wij sliepen in eenen stal, doch eenen stal waar alles ten beste geschikt gemaakt werd. Overal was het stroo uitgespreid, en de soldaten brachten ons hun eigen voedsel, bezorgden ons allen dekens.

Koffie werd overal opgeschonken en aan de beproefde lieden aangeboden.

Te voet waren wij uit Antwerpen gekomen en kregen na den nacht te Hoogerheide doorgebracht te hebben, eenen kar met dewelke nog een twintigtal vluchtelingen vertrokken naar Bergen-op-Zoom.

IN BERGEN OP ZOOM.

Zo massaal waren de aankomsten in Bergen op Zoom.

De 91 jarige heer Vampebergh uit Mortsel die te zien was in het programma "Andere tijden" vertelde ons dat hij op 8 oktober 1914 met vader en moeder uit Antwerpen vluchtte richting Nederland.

Ondanks dat hij toen nog maar 3 jaar was wist hij zich toch nog te herinneren dat nadat ze de grens waren overgestoken er rechts een bos was en links een boerderij [Putseweg of Plaatsluis] waar ze opgevangen werden met nog meerdere vluchtelingen.

De boer maakte dat de schuurvloer bedekt werd met stro en zorgde voor dekens en eten.

De familie Vampebergh keerde de andere dag al terug naar hun groentewinkel in Antwerpen. Na telefonisch contact was gebleken dat de Duitsers na de val van Antwerpen de burgers die er nog waren met rust lieten.

Toch was dit niet het einde van de miserie voor de familie Vampebergh.

De groentewinkel was nog maar net open of er kwam een Duitse officier om druiven te kopen. Hij wilde alleen de druiven die in de raamvitrine lagen.

Mevrouw Vampebergh zei de man dat de druiven in de winkel dezelfde waren als die in de raamvitrine en dat ze dan weer werk had om deze aan te vullen.

De Duitse officier maakte hierover zoveel stennis en geweld, wat vader Vampebergh hoorde en de winkel binnenkwam. Van kwaadheid over alles en misschien ook wel over de vlucht voor Duitsers trok hij de druiven uit de handen van de Duitser, gooide ze op de vloer en vertrapte ze. De officier ging kwaad de winkel uit, vader en moeder bang achterlatend.

De angst voor represailles bekreep vader Vampebergh en de raad van kennissen om weer maar naar Nederland te vluchten werd aangenomen.

Moeder bleef thuis in haar groentewinkel want er moest tenslotte brood op de plank komen.

Vader Vampebergh kwam met zijn 3 jarig zoontje in Bergen op Zoom terecht waar ze een kamer boven een hoek-herberg betrokken.

De kleine van toen wist zich nog te herinneren dat hij elke dag een reep Kwatta [chocolade, Kwatta soldaatje] van de herbergierster kreeg. Het was een lieve vrouw wist Vampebergh zich te herinneren.

Een jaar zijn ze in Bergen op Zoom gebleven. Een tot twee keer in de maand gingen ze naar de dodendraad tussen Zandvliet en Ossendrecht waar moeder geld over de draad wierp om hun verblijf in Bergen op Zoom te bekostigen.

Soms werd de Duitse grenswacht omgekocht die dan de elektrische stroom afzette zodat ze moeder konden ontmoeten.

Later zou vader werk vinden bij de Belgische koekjesfabrikant De Beukelaar [Liga?] die in Bergen op Zoom op een kasteel zou wonen.

De Beukelaars, zelf van Belgische afkomst, deden veel voor de vluchtelingen.

Een tros druiven was er de oorzaak van dat de vlucht van vader en zoontje Vampebergh met een jaar werd verlengd.

Als men de statistieken bekijkt van deze gemeenten over opgenomen en verpleegde vluchtelingen, dus waar officieel vergoeding voor ontvangen is van rijkswege op hun normale inwonertal, is dit vooral in de eerste weken overstelpend.

Inwoners	Huybergen	Ossendrecht	Putte	Woensdrecht
Normaal aantal	884	3.352	1.498	4.904
Eerste dagen	10.000	35.000	niet	20.000
Eind okt. 1914	1.500	8.000	te	2.051
Eind 1914	29	4.500	tellen	321
Eind 1915	20	250	250	300

Waar bracht men deze aantallen vluchtelingen onder?

Voor al in kerken, kloosters, scholen, fabrieken [Chicorei], boerderijen en voor de rest bij de burgers.

Inzicht hierin krijgen we als we de declaratielijst van Woensdrecht van de eerste dagen bekijken.

4.200 personen gezamenlijk gehuisvest in de R.K. Kerk van Hoogerheide [7 dagen]

2.500 personen in Philomenagesticht [klooster] [5 dagen]

1.280 personen bij Eug. Moors, burgemeester en boer te Hoogerheide [4 dagen]

2.415 personen R.K. Kerk te Woensdrecht [7 dagen]

1.440 personen St. Anna gesticht [klooster] Woensdrecht [12 dagen]

De kerken, scholen en andere openbare gebouwen in de 3 andere gemeenten in de Zuidwesthoek dienden evenzo als onderkomen voor de vluchtelingen.

*De baron van Schilde die
gouverneur van Antwerpen was
op de hoeve "Calfven".
Rechts zijn butler Tom Verbrugge.*

Het noteren van de dagen was van belang voor de uitbetaling die was vastgesteld op f 0,30 per dag. Voor kinderen f 0,15 à f 0,20 per dag. Voor bemiddelde personen respectievelijk f 0,70 en f 0,50. Dit was alleen voor de voeding. De slaappleaats mocht niet gerekend worden.

*Het tuindersgezin Embrechts
uit Wommelghem woonde tijdelijk
in het weeghuisje op de hoeve Calfven.*

Zo zien we op 26 oktober al een klaagbrief van een Belgische onderwijzer bij de burgemeester van Woensdrecht verschijnen, waarin hij meldt dat hij half september [toen al] enige dagen met 9 grote personen en 6 kinderen in een schuur geslapen had bij A. Verbeek, caféhouder te Woensdrecht, waarvoor zij 115 frank moesten betalen. Omdat het nog voor de grote vlucht was en men nog niet wist of er wat vergoed zou worden is het aannemelijk dat Verbeek iets in rekening bracht. Hij had deze mensen ook een bewijs van betaling gegeven. Maar de voeding werd wel vergoed, 30 cent per dag voor een volwassene persoon, wat toen ook al niet veel was. Zo werden er zodanige rantsoenen bedacht dat men met het bedrag een beetje uitkwam.

Een bekend weekrantsoen per hoofd was: $\frac{1}{4}$ ons koffie, $\frac{3}{4}$ ons zout, 1 ons rijst, 1 $\frac{1}{2}$ ons erwten, 1 ons kaas, $\frac{1}{2}$ ons vet, 1 $\frac{3}{4}$ ons boter, 14 ons brood, 4 kg aardappelen en 1 haring. Voorwaar geen vetpot voor een volle week.

Op 27 oktober laat de commissaris van de koningin in Noord-Brabant Van Voorst tot Voorst een circulaire naar de gemeentebesturen in Noord-Brabant gaan, waarin hij deze aanraadt mosselen in rantsoenen te verwerken. Dit vanwege hunne hoge voedzaamheid [hoog eiwitgehalte], gemakkelijke bereikbaarheid en de lage prijs = drie maal goedkoper dan paardenvlees, vier maal goedkoper dan rundvlees.

Op de markt kost 5 kg mosselen 15 cent en bij grote afnames per schip maar f 1,40 per 1.000 kg.

Bergen op Zoom had in alle haast 20 formuizen aangekocht om het eten te koken. Een gedeelte hiervan staat te pruttelen op de Grote Markt.

Er worden gelijk bereidingsvoorbeelden met prijsvergelijkingen bijgedaan.
Een voorbeeld hiervan:

7 ons gepelde mosselen [5 kg ongepeld]	15 cent
½ liter tapte melk	2 cent
selder, peterselie of uien	1 cent
aardappelmeel, nootmuskaat	½ cent
½ ons margarine	4 cent
3 kg aardappelen	9 cent

samen	31 ½ cent

Zouden de Belgen toen de Nederlandse mosselen hebben leren eten?
Gelukkig heeft deze toestand voor de massa vluchtelingen niet lang hoeven duren.

In Bergen op Zoom verrezen twee reusachtige tentenkampen op Kijk in de Pot. En in Roosendaal kwam in de suikerfabriek Java een opvangkamp. Van hieruit werden de vluchtelingen per spoor naar de 22 andere militaire en burgerkampen getransporteerd. De lastige en criminele vluchtelingen moesten naar het legeringskamp Oldenbroek of terug naar België. Maar ook veel vluchtelingen uit het Antwerpse, nieuwsgierig naar huis en haard, keerden na 1 tot 3 weken weer terug. In de Nederlandse kranten verschenen berichten dat de zo gevreesde Duitse Ulanen rustig een biertje zaten te drinken op de Antwerpse terrasjes. Ook door het vastlopen van het Duitse offensief was de rust in bezet Belgisch gebied teruggekeerd.

De plaatsen waar gevluchte
Belgische burgers en militairen
waren ondergebracht in kampen

1. Zeist
2. Harderwijk
3. Oldenbroek
4. Zwolle
5. Kampen
6. Urk
7. Gaasterland

8. Leeuwarden
9. Veenhuizen
10. Assen
11. Loosduinen
12. Alkmaar
13. Ede
14. Nunspeet

15. Amsterdam
16. Gouda
17. Den Haag (Scheveningen)
18. Hontenisse
19. Bergen op Zoom
20. Roosendaal
21. Baarle-Nassau

22. Uden

Dus waagde men het er maar op.

Op 19 oktober wordt door België gevraagd de namen van de gevluchte onderwijzers, verblijvende in Nederland, op te geven en ze te manen zo snel mogelijk naar België terug te keren. In Woensdrecht zijn er dit alleen al 12!

De Belgische en Engelse soldaten konden natuurlijk niet terugkeren en werden voor de rest van de oorlog opgesloten in de militaire interneringskampen in Nederland. Hier in de Zuid-Westhoek waar de dienst wordt uitgemaakt door de IIIe divisie van het veldleger werden maatregelen getroffen voor de orde, rust en openbare gezondheid. Zo wordt van de vluchtelingen gevraagd te zorgen voor zindelijkheid op straten, in sloten en langs wegbermen daar ingezetenen hun eigen bezigheden hebben.

De Belgen die in eigen levensonderhoud konden voorzien mochten in het spergebied, dat de Zuidwesthoek was, verblijven. Zo zien we na 14 maanden oorlog in elk van onze gemeenten zo'n 250 tot 300 vluchtelingen verblijven. De term "in eigen levensonderhoud" moet men zo zien, dat men franken had om het verblijf hier te betalen. De baron Van Schilde uit Antwerpen zien we op Hoeve Calfven verblijven, zittend bij een dikke pint, dus dat zal wel goed gezeten hebben.

De mentaliteit van de burgers uit de Zuidwesthoek stemde natuurlijk wel overeen met de vluchtelingen uit het Vlaamse gebied.

Maar in de stijve Hollandse propere gezinnen hielden de losse Vlamingen het vaak moeilijk uit, al was hun dankbaarheid groot.

In Harderwijk reageerde men geschokt toen een jonge Vlaamse enige uren na haar aankomst haar kind achterliet en op zoek ging naar een dansgelegenheid.

Bij het bombardement van Antwerpen had men de poorten van gevangenissen, rijkswerkinrichtingen en gestichten geopend en waren er nogal wat gure elementen de grens over gekomen.

Dit "schuim" zorgde vooral hier in de grensstreek voor een stijging van drankmisbruik, prostitutie en criminaliteit.

Maar een belangrijk deel hiervan kwam ook door de aanwezigheid van de vele Nederlandse militairen in de Zuidwesthoek.

De Nederlandse regering had het er moeilijk mee dat vluchtelingen buiten de kampen arbeid tegen betaling verrichtten, want dit zou werk ontnemen van de Nederlandse arbeiders[sters]. Zo maakt de kapitein van het veldleger rond 1918 opmerkingen over bevoorrechtiging van Belgische arbeidskrachten in dienst van gemeentewerken in Woensdrecht. Want Woensdrecht zou blijken de compagnie's commandant Belgische mannen en vrouwen in dienst hebben. Hij moet zich verdedigen i.v.m. de Belgische vrouwen uit het kamp Bergen op Zoom die aardappelen schillen voor zijn compagnie in de Zuidwesthoek. Zijn antwoord hierop was, dat de vrouwen uit Woensdrecht hier geen tijd voor zouden hebben, want die moesten straks weer op het land werken.

Toch vermoeden we dat de vluchtelingen op de boerderijen gewoon meewerkten voor kost en inwoning.

Op 19 maart 1915 komt bij de burgemeester van Ossendrecht een brief binnen dat vrouw Vercammen met haar kinderen het vluchtoord Plein 13 te Bergen op Zoom heeft verlaten en dat men ter ore is gekomen dat zij zich weer te Ossendrecht zouden ophouden, de plaats waar zij destijds met transport vandaan gekomen zijn.

Clemaas [Maaske] Vercammen is met 2 dochters terug naar de Laagstraat in Ossendrecht gegaan. Bij Toon Koolen hielpen zij op de boerderij en op het land.

De weduwe Clemaas Vercammen liet al gauw haar oog vallen op de vrijgezelle buurman Louis Reijnen, die op het vroeg 18^e eeuwse boerderijtje schuin tegenover Toon Koolen, woonde.

Heer geef haar de eeuwige rust, en het eeuwige licht verlichte haar, dat zij ruste in vrede. Amen.

**BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
GABRIËLLE VERCAMMEN,**
geboren te Duffel, den 9 Februari 1903 en overleden te Ossendrecht den 31 Augustus 1918, na voor-
zien van de H.H. Sacramenten der stervenden.

De Heer bezocht haar met een onge-
neeslijke kwaal en toen de eene dag op
den anderen volgde en de tijd heenspoedde,
was zij door die langdurige krankheid uit-
geput en zoo nam hare kwaal een einde
met den dood. II Par. XXI: 18 en 19.
In mijn leven is ten einde en mijne
woonsede opgebroken als een herderstent.
Is. XXXVIII: 12.

Zoolang ik bij u was, was ik er door
Gods wil, dankt Hem en zingt Hem lof.
Tob. XII: 18.

Nu is het tijd, dat ik wederkeere tot Hem
die mij gezonden heeft. Tob. XII: 20.

Vaartwel geliefde Moeder, Broeders en
Zuster, ik zal u beminnen in den hemel,
zooals ik u op aarde heb liefgehad.

En gij mijne Vriendinnen, leert van mij,
die zoo vroeg ten grave nederdaal, wat
het leven is van den mensch. Heden is
hij in 't leven en morgen komt hij niet
te voorschijn. Daarom tracht zoo te leven,
gelijk gij eens sterven wilt.

Mijn Jezus, barmhartigheid.

AUG. ANS. M8, R. K. Koster, Ossendrecht.

**BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
Maria Clementina VERCAMMEN**
ECHTGENOOT VAN
Petrus Joannes JANSEN
geboren te Kathelijne-Waver, op 24 September 1897
en overleden te Ossendrecht op 21 Juli 1928,
Gesterkt door de Laatste H.H. Sacramenten.

Zie, Ik neem haar weg, die gij zoozeer
bemindet; toch moet gij niet weklagen;
gij moogt slechts stilzwijgend zuchten.

Zij was eene moeder waardig om in de
gedachtenis der braven te leven. Eenvou-
dig en oprecht, godvreezend.

Het hart van haren man stelde geheel
zijn betrouwen in haar, en het ontbrak hem
aan niets.

Een allerteederste moeder was zij, maar
de liefde, die zij haren man en hare kinde-
ren toedroeg, sloot de liefde jegens God
niet uit.

Dierbare echtgenoot en familie, waarom
ont gij? en waarom is uw hart bedroefd?
Eens zal ik U weerzien en uw hart zal zich
verblijden. Ik vergeet u niet voor den troon
van God; Hij zij immer met U en zegene
U; toont gij door uwe gebeden, dat gij mij
bemint.

Zoet Hart van Maria, wees mijn heil. (300 d. afl.)

R. I. P.

Louis Soffers, R. K. koster, Ossendrecht

Boven: Doodsprentjes van de gezusters Vercammen die na de vlucht niet veel geluk hadden in Ossendrecht.

Onder: Boerderij van Ant. Koolen waar de familie Vercammen was neergestreken na de vlucht.

Vluchtende Belgische burgers, bang voor de Duitse wreedheden, begeleid door het Rode Kruis en geestelijkheid.

Maaske is met Louis getrouwd. Oud is ze niet geworden. In april 1936 is ze gestorven, een maand voor ik geboren werd. Toch is haar naam [beeld] nog lang blijven hangen in de Laagstraat. Alle ouderen uit de buurt kenden het kleine blozende vrouwtje met de sikkels gras snijdend voor haar geit.

Toen het boerderijtje later in onze familie kwam werd het altijd nog "bij Maaske's" genoemd. Nu met dit onderzoek weet ik pas wie Maaske was.

Op "het geleg" even verderop, waar nogal wat jonge mannen rondlopen, laat een van de zonen van Jac Jansen, Peer, zijn oog vallen op een van de dochters Vercammen. Marie Clementine is de uitverkorene. Na het trouwen gaan ze op de boerderij wonen tegenover het

Puts Molentje. Er worden 2 zonen, Louis en Hugo, geboren. In 1928 sterft mevrouw Jansen-Vercammen van haar tweeling in het kraambed.

De familie Vercammen had toch al niet veel geluk met de vlucht naar Ossendrecht, want de zuster van Maria, Gabrielle, sterft op 15 jarige leeftijd in 1918 te Ossendrecht.

Zo zijn er nog verschillende families in Ossendrecht achtergebleven. O.a. Dries, Cloots, Boeykens, Engels [fietsenmaker], Oirbans [kapper], van Put, Verlinden.

Maar dat er al veel Belgen terug naar hun vaderland zijn blijkt wel uit de verschillende dankbrieven die eind 1914 en begin 1915 binnen komen.

Zo krijgt de gemeente Woensdrecht een officiële dankbrief van de gemeente Hoboken op voorstel van dokter Verhoeven, die dankt voor het vele goede dat de inwoners van Hoogerheide hun hadden gegeven.

Manifestatie.

ter eere van WelEd. heer Van de Ven, Burgemeester van Ossendrecht en WelEd. heer Noppen, Voorzitter Belgisch Comité (Ingezonden).

De uitdeeling aan de vluchtelingen die niet bemiddeld waren, heeft Zaterdag een einde genomen. Omtrent 200 zijn Maandag naar Ede vertrokken onder geleiding van den WelEd. Heer Burgemeester, die hen tot Bergen op Zoom vergezeld. Anderen gaan terug naar België.

Zaterdag om 2 uren, bij de laatste uitdeeling, hebben wij eene verrassing gebracht aan de heeren van 't comité.

Daarna nam dhr Noppen het woord en sprak ongeveer als volgt:

Heeren!

Ossendrecht is zeker de gemeente van Nederland welke het meeste vluchtelingen op zijn grondgebied gehad heeft. Men schat dat 6-7 700,000 vluchtelingen hier doorgelopen zijn. Na uit mijne geboortestad met kracht uitgedreven geweest te zijn, vliedde ik naar Antwerpen en 's nachts onder het bombardement naar hier. Met den vriend Ceulemans was ik een der eerste Belgen die de gastvrijheid hier kregen. Gedurende acht dagen stroomde het volk over den steenweg Antwerpen—Santvliet—Ossendrecht en langs den anderen kant over die van Antwerpen—Merxem—Cappellen—Putte—Ossendrecht—Hoogerheide (deze ligt hier grootendeels op deze gemeente). De eerste dagen van de drukte heeft men uitgerekend dat hier 's nachts in huizen, schuren, bosschen en weiden 40 000 menschen zelfs een nacht van bij de 50 000 verbleven.

Alles lag vol, zelfs de geiten- en varkensstallen. Niettegenstaande die drukte was alles hier goed geregeld. Rap een steuncomité, met burgemeester Van de Ven aan 't hoofd, bijgestaan den W. H. H. kapelaan Veraart, C. de Beukelaer en M. Swering, hoofdonderwijzer, als secretaris, kwam tot stand. De Kerk veranderde men in slaapzaal, als ook protestantische kerk en al de schoollokalen van 't dorp.

Alles ging flink, uitdeeling mondbehoefte had 2 maal per dag plaats. Brood, boter en later warme boogen. 3 weken duurde de groote drukte, aladan verdwenen van hier de noodlijdenden die hier nog waren en vertrokken naar 't kamp van Bergen op Zoom. De grootste drukte doorzijde, hervatte dhr Swering zijn school en dhr De Beukelaer zette zijn peckoffielabriek in gang.

Tusschen dien tijd formeerden wij een Belgisch Comité, wij sloten ons aan bij het Steun comité en stelden ons gansch

ten dienste van hen. De uitdeeling van warm eten werd afgeschaft. Oij allen die bemiddeling gekregen hebt, maakte liever zelf uw pot gereed.

Ik dank u, vluchtelingen, omdat gij u altijd zoo goed gedragen hebt. Voor die hier blijven zal ik, gelijk voorheen, mij altijd ten dienste houden.

Daarna brengt apr. warme hulde aan al de leden van het steuncomité, bijzonder aan den heer burgemeester. In éénsige woorden zegt hij veel: Heer Burgemeester, nooit heb ik u iets voor de vluchtelingen gevraagd of gij waart aanstonds bereid om maatregelen te nemen om het te bekomen. Dank, duizendmaal dank!

Na hulde gebracht te hebben aan de Eerw. heeren pastoor en kapelaan, doet hij in uitstekende woorden blijken dat al de ondersteuning die zij gekregen hebben van Holland komt.

Den heer Hoppen eindigt met een hulde te brengen aan Hare Majesteit de Koningin. Hij vraagt aan de Katholieke vluchtelingen een gebed voor Haar die in deze droeve tijden haar schip zoo handig door de golven stuurt, alsook opdat Haar land neutraal zoude blijven.

De vluchtelingen acclameerden deze toespraak met een warm Leve de Koningin!

De H. H. Burgemeester en Kapelaan dankten hem voor het gesproken.

Daarna was er nog eene bijzondere uitdeeling van spek, koffie en brood.

Zondagmorgen gingen al de vluchtelingsskinderen te communie, daarna werd er een ontbijt met cacao hun aangeboden in de school. Er waren ook tegenwoordig de WelEd. Heeren Burgemeester, Hoppen en de WelEerw. Kapelaan Verhaert. Mevrouw Jeanne Banwa verwelkomde den heer Burgemeester met het volgende versie:

HEER BURGEMEESTER.

Hoe dankbaar klopt ons kinderhart
Op dezen heugelijken stond,
Nu België voor zijn vluchtelingen
In Ossendrecht een schuilplaats vond.

Hoe jeugdig en nog onbedroven,
Gevoelen wij toch ook het leed;
En dubbel dankbaar zijn we heden
Voor 't goede dat gij aan ons deed.

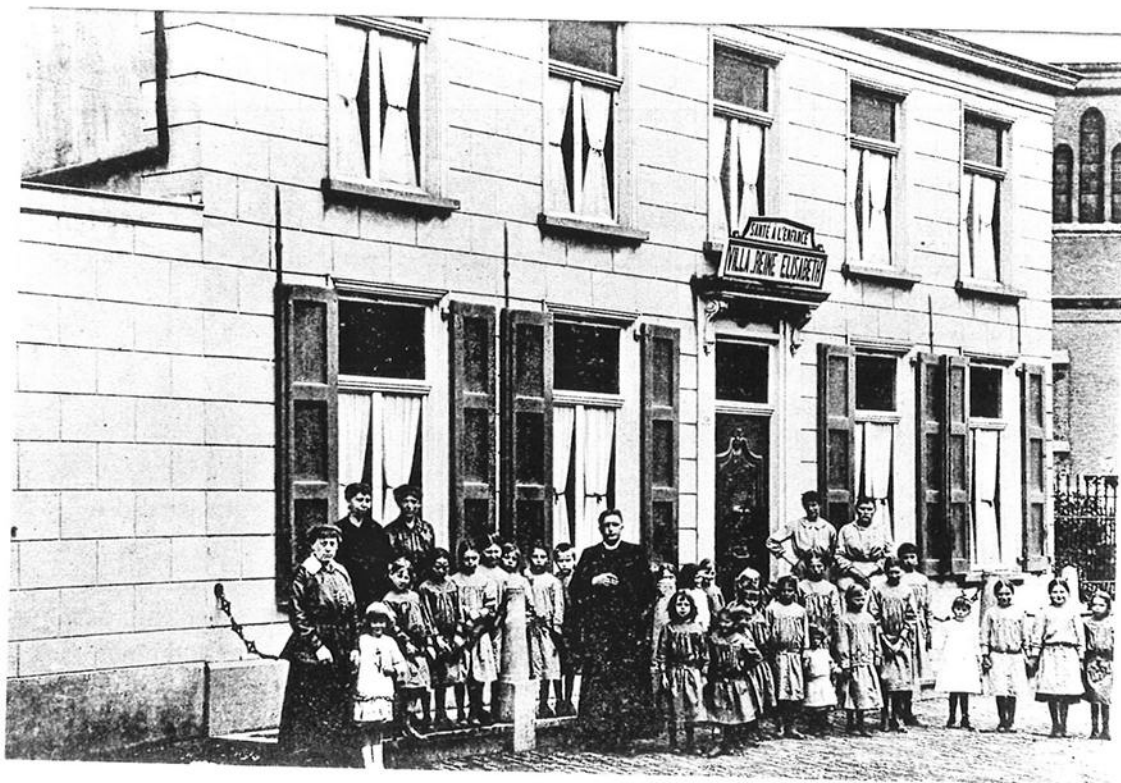
Ja, Edelachtbare Burgervader,
U op de eerste plaats onr' dank.
Aanvaard onr' wenschen en gebeden
En leef nog jaren, jaren lang!

Daarna complimenteerde Mej. Elisa
Danwa den heer Moppen.

Ik ook heb nog een wenscheje over,
Ik hoop voor U, Weldele Heer,
Dat God U alles zal vergeelden
U geven wat Uw hart begeert!

En deze wansch heb ik gevonden:
De vrede voor ons Vaderland!

Toespraak van de heer Noppen van het Belgisch comité met een dankwoord aan de gemeente Ossendrecht.

Tehuis voor Belgische kinderen
Ossendrecht N. B.
Nederland

BRIEFKAART

Chère Mademoiselle,
Nous regrettons beaucoup
de ne pas avoir été à
la maison, lors de votre
visite. Demain nous
allons de nouveau réparer
des enfants en Belgique
et lundi nous repartons.
Dans le courant de la semaine
prochaine nous venons dire
au revoir, car d'ici 15 jours
nous partons définitivement pour Brin. Nos respects
à Monsieur le Comte et Madame la Comtesse et pour vous
nos bonnes amitiés. Bonne - Louise

Mademoiselle E. Simmens

Putte

Foto van "Villa Reine Elizabeth" [de Rode Leeuw] die in 1914 leeg stond en eigendom was van de familie van Lindonk. Buiten de Belgische vluchtelingen kinderen is op de foto afgebeeld mejuffrouw A. Adan [later mevrouw Tepe], Plonia Rommens, kapelaan Veraart en enkele Belgische dames.

Achterop: briefwisseling met juffrouw E. Simmens te Putte [villa Heiderust?] over de kinderen in juni 1919.

In Ossendrecht zien we begin maart 1915 bij het afscheid van weer 200 vluchtelingen, die dan vertrekken naar het kamp Ede, een dankwoord van de heer Noppen, voorzitter van het vluchtelingencomité, waarbij veel lof wordt toegezwaid aan de Ossendrechtse bevolking. Een maand later bij de verjaardag van koning Albert is het weer dankfeest in Ossendrecht. Op het kasteel van de heer Van de Wouwer "het Eikenhof" wordt dit gevierd, eigendom van Constant de Beukelaar, de chicoreifabrikant die soms schenkingen [chicorei] deed aan de Belgische vluchtelingen.

"Het Eikenhof" was met het leegstaande herenhuis "De Rode Leeuw" naast de kerk, een opvangtehuis voor Belgische weeskinderen.

In plaats van "De Rode Leeuw" werd het toen omgedoopt in "Villa Reine Elisabeth". Uit een briefwisseling blijkt dat eind januari 1919 de kinderen terug naar België zijn vertrokken.

De verpleging van de kinderen was in handen van Augusta Adan met de gezusters Louisa en Bertha van de Bril.

Op de foto's en verslagen staan meneer pastoor en kapelaan Verhaert altijd vooraan.

Misschien wel eens teveel, want de commandant van het IIIe leger doet een schrijven aan de gemeenten in de Zuid-Westhoek circuleren, het is dan 1918, dat vluchtelingen alleen godsdienstoefeningen bij moeten wonen van de gezindte waartoe zij behoren!

Niet-gelovigen waren niet verplicht godsdienstondericht te volgen.

*"Het Eikenhof"
waar ook kinderen zijn
ondergebracht om aan te
sterken van de vlucht en
de oorlog in België.*

Terug naar december 1914. In de krant lezen we dat men naar Zandvliet nog gemakkelijk de grens over kan zonder controle van de Duitsers, maar verder richting Stabroek zijn de Duitsers begonnen met zware ijzerdraad-versperringen.

De gevluchte boeren die hun vee hadden meegenomen keerden de eerste helft van 1915 terug naar België. Uit de vergunningen om langs de grenspost Putte terug te keren blijkt, dat op de vlucht nogal wat paarden en vee waren meegenomen.

Dan weer 16 stuks vee uit Ossendrecht, dan weer 4 koeien en 2 paarden uit Woensdrecht enz. De 7 paarden van de Katoennatie uit Antwerpen die bij Felix Jansen waren gestald in de Nieuwe Zuidpolder vlakbij de grens van Zandvliet worden ook verplicht terug te keren over de officiële grenspost Putte.

Later zullen we terugkomen op de smokkel, maar we kunnen u nu al vertellen dat wat slimme Nederlandse boeren enkele van hun paarden met de Belgen probeerden mee te geven voor de smokkel, die brachten in België goudgeld op.

Zo kegen 1 juli 1915 de heren Edw. Verhaert, P. Melsen en Josef van Look de kous op de kop toen ze enkele paarden probeerden mee te geven met de vluchtelingen en hun vee.

W. Luyks uit Woensdrecht probeerde een paard mee te geven waarvan was opgegeven dat het 10 jaar was, maar de militaire dierenarts aan de grens constateerde dat het 20 jaar oud zou zijn en dat er verder iets niet klopte met de papieren; en Willem ging voor de bijl.

Terugkerende Belgische vluchtelingen ter hoogte van Kapellenbos. Datum 20-9-1915.

Gemeente WOENS DRECHT
ingskomen te HOOGERHEIDE

24. 10. '18

25 OCT. 1918

N°. 192379 L.

Bijlage: 1.

Onderwerp:
Voedingsvoorraad.

DE

4 dagen A.
10 dagen B.

Ik heb de eer, Medelachtbare beleidsdelijk mit te noodigen en zults ingevolge bijvoord schrijven van den O.V. punt h. laatste zinsnede, thans reeds vastregelen te nemen, dat een reserve-voorraad in uwe gemeente worde opgeleerd; gerekent naar den maatstaf van 3000 vluchtelingen, die gedurende 14 dagen zonder moeten worden gevoed, zal benodigd zijn:

1000	Kg.	meel.
100	Kg.	margarine.
250	Kg.	koffie.
400	Kg.	aardappelen.
600	Kg.	peulvruchten.
1000	Kg.	vleesch. (rund)
250	Kg.	zout.
100	Kg.	peper. (gemalen)

per balder 2 à 3 kg gist in reserve.

Tevens verzoek ik u, mij te willen berichten, of er een opslagsplaats voor degen voorraad in uwe gemeente is aangewezen, en verzoek ik uwe aandacht op punt 5. van de bijlage.

De Kantonnementsct.,
de Majoor,

aan
den Heer Burgemeester
van de gemeente
Hoogerheide.

G. H. J. J. J.

25 oktober 1918: Bang voor nieuwe vluchtelingen. Grote voorraden voedsel zouden in Hoogerheide moeten worden aangevuld.

Voor de 850 Belgische vluchtelingen in de Zuidwesthoek komt er een zekere rust.

Stierven in 1914 nog 10 vluchtelingen in Hoogerheide, in 1915 niet één meer.

De jonge meiden uit België krijgen ook verkering met de jongens in de Zuidwesthoek en pastoor Laane uit Hoogerheide moet in 1917 eenmaal en in 1918 tweemaal dispensatie bij de bisschop aanvragen omdat de Belgische meiden die moeten trouwen anders geen doopbewijs kunnen geven.

In 1917 maakt de gemeente Ossendrecht bekend dat werkgevers, voordat ze een vreemdeling in dienst nemen, deze zich moet legitimeren of een verblijfscertificaat moet laten zien.

In 1917 vragen enkele oud-vluchtelingen die hier verbleven hebben een bewijs hiervan aan, want de Duitse overheid eist dit van de mannen die afgevoerd zijn om in Duitsland te gaan werken. Als ze een bewijs hadden dat ze vluchteling geweest waren mochten ze naar België terugkeren.

Nog eenmaal, begin oktober 1918, is er weer beroering in de Zuidwesthoek.

De oorlog in België gaat naar de finale en uit schrijven van de commissaris van de koningin, de regeringscommissaris en de commandanten van het leger blijkt dat men in de Zuidwesthoek 10.000 nieuwe vluchtelingen verwacht. Hiervoor moeten voorraden worden aangelegd, waaronder 10.000 kg stro. Per slaapplek zou 10 kg nodig zijn.

Gelukkig is er geen herhaling gekomen van wat er zich 3 ½ jaar eerder afspeelde.

December 1918 werd de vrede getekend.

De smokkel en de elektrische draad.

Smokkelen zal wel niet het oudste beroep ter wereld zijn maar hier in de Zuidwesthoek moet al vanaf 1585 tijdens de 80-jarige oorlog de smokkel welig getierd hebben.

Als je vlakbij de grens woont is er altijd wel iets te verdienen en als je pech heb moet je soms het loodje leggen.

*Jac van Opdorp uit Hoogerheide
[2e rechts] houdt een paarden-
smokkelaar aan [in scène gezet].*

De eerste smokkelaars in deze oorlog waren de vluchtelingen die op hun tocht, zwaar beladen met meel, rijst, koffiebonen, chocolade, petroleum, kaarsen, spek en margarine terugkeerden. De meesten keerden uit de dorpen ten noorden van Antwerpen dezelfde dag terug om de volgende dag weer zwaar beladen op pad te gaan. Een tekort aan voedsel en zo grote winst maken was hier de oorzaak van het smokkelen.

Eind 1914 was er nog geen afrastering langs de grens en kon men vooral langs de binnenwegen proberen de meet over te steken, zoals het hier in de Zuidwesthoek werd genoemd.

Men liep wel de kans door de Duitsers te worden doodgeschoten of op een mijn te trappen, die door de Duitsers in het Belgisch grensgebied waren gelegd.

Alfons de Prins was al op 19 december 1914 het eerste slachtoffer te Putte.

Op 21 april 1915 is het weer raak te Putte. Vier smokkelaars proberen nabij het Blokhuis de grens over te steken. Een kontaktmijn maakt een einde aan het leven van een van hen.

Aan grensstreek wordt het steeds grimmiger. In Belgisch Putte komt een prikkeldraadversperring op ongeveer 1 km van de grens. En in Zandvliet komt het gehucht Brasilië [Den Hoek] te liggen tussen 2 pinnenstraten en is men voor brood aangewezen op Nederland. De kinderen van "Den Hoek", ook wel Weeltjes genoemd, gaan voor onderwijs naar het patronaat in Ossendrecht.

Hieruit blijkt wel dat aan Nederlandse grens ter hoogte van de Plaatsluis al een "pinnekesdraad" versperring was aangelegd. Op deze draadversperringen stond toen nog geen stroom, maar op Belgisch gebied hadden de Duitsers mijnen gelegd, dat ondervonden de Belgen die door de draadversperringen trachten te sluipen. Een dode en een andere smokkelaar een arm en been kwijt, was de uitwerking van zo'n mijn in deze periode.

Mobilisatie 1914. Detachement Huybergen.
Draadversperring aan de grens.

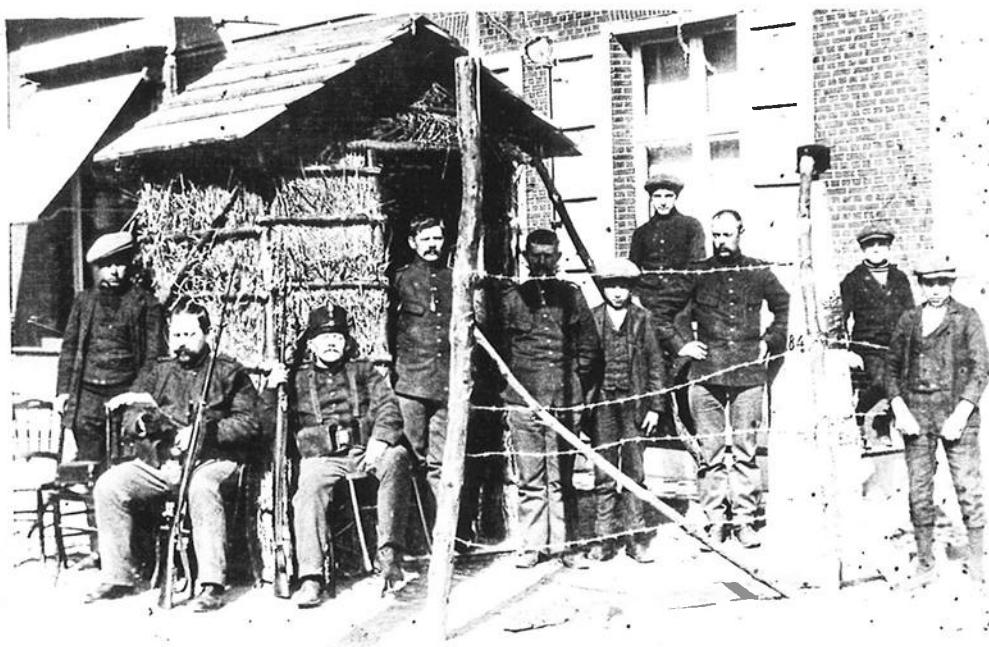
*Militairen bij het aanleggen van draadversperring
aan het einde van de Hollandseweg te Huybergen.*

De smokkel, die op gang kwam had 2 gezichten. De Belgen hadden echt gebrek aan voedsel, dus van honger moest men wel. Een tweede smokkel ontstond uit vaderlandsliefde: Een brievensmokkel kwam op gang.

Post die via Nederland en Engeland de oorlogvoerende Belgische vaders en zonen aan de IJzer bereikte. Evenzo gebeurde dat met de wederkerende post.

Dan waren er nog de Belgische jongemannen die de grens van Nederland naar België probeerden te passeren [en ook via Engeland] om zich in te laten lijven bij het Belgische leger. Het Duitse leger probeerde dit alles te voorkomen.

De Nederlandse smokkelaars deden het alleen om "wat" te verdienen.

*Nederlandse wachtpost bij de grens in Putte.
Let op het primitieve wachthuisje.*

En sommigen pakten het gelijk groots aan.

Zo stopte 14 april 1915 om 11.00 uur de voerman A. Michielsens uit Hoogerheide met zijn begeleider L.G. uit Putte met paard en kar bij het grenskantoor te Nispen. De kar was geladen met sodex [soort zeep] die men naar België wilde uitvoeren. De commies verlangde enige kisten te onderzoeken, waar de begeleider bezwaar tegen maakte. Bij onderzoek bleek dat alleen de bovenste laag pakjes sodex waren. Daaronder waren het allemaal pakjes bloem. De 18 kisten bevatten 1700 zakjes tarwebloem wat 600 kg was: 2/3 van de lading. Alles werd in beslag genomen en uit onderzoek bleek dat een onbekende Belg bij de schilder en sodex-verpakker J.H.R. te Bergen op Zoom een partij sodex had gekocht.

Op 13 april had hij een gedeelte sodexzakjes in ontvangst genomen en bovendien tegen betaling 2000 bedrukte sodexbandjes die om de bloemzakjes moesten, met de smoes, dat ze bij het vervoer altijd gemakkelijk kapot gingen. Een beetje later kwam de Belg terug om te zeggen dat zijn paard kreupel was en dat hij morgen wel iemand anders zou sturen om de partij op te halen.

De volgende morgen wordt L.G. uit Putte door de Belg aangesproken in café Bakx aan de Bosstraat in Bergen op Zoom of hij iemand wilde zoeken om de sodex naar België te vervoeren. L.G. trof de voerman A. Michielsens uit Hoogerheide en betaalde hem de 15 franc vrachtkosten.

In bijzijn van de Belg werd de sodex geladen die naar Essen moest en langs het grenskantoor in Nispen uitgeklaard moest worden. Toen men op het punt stond weg te rijden zei de Belg: "ik rij met de fiets naar Nispen, mocht ik er soms niet zijn zeg dan maar tegen de ontvanger dat de kisten sodex bevatten".

De Belg was natuurlijk niet in Nispen te zien. De rest van het verhaal kent u, het grootste gedeelte was tarwebloem.

Hadden we nu met een slimme Belg te doen of bestond die niet en wilden de Hollanders nog linker zijn dan waarvoor ze al bekend waren.

En de sodexverpakker uit Bergen op Zoom vertrouw ik ook niet, want waar en wanneer zijn de pakjes bloem met de sodexbandjes er rond in de kar gegaan?

L.G. uit Putte werd aansprakelijk gesteld in deze transactie. Beklaagde ontkende pertinent iets geweten te hebben van tarwebloem. De officier van justitie oordeelde dat er behalve beklagde nog andere schuldigen waren, maar omdat beklagde deel uit maakte van een groep personen die het aanlegden om verboden waar naar België te smokkelen eiste hij 9 maanden gevangenisstraf.

Ja, bloem was een produkt dat goed in de markt lag bij de smokkelaars. Brood is overal en altijd al voedsel geweest dat van levensbelang was.

Dus wie graanproducten had en daarbij nog een molen, liefst zo kort mogelijk bij de grens, kon goede zaken doen.

*Smokkelaarster gearresteerd: Cath. van Dijke-Musters
[Caatje Bok] is de pineut [in scène gezet].*

Ossendrecht 6 Dec 1915.

38.

smakel

- Hoj deren heb ik de eer u. Welld.
Tchilbare beleefd. de nadere beschouwing van
hoogerhand mede te deelen in zake de bewoners
van 't afgerasterde gedeelte van België. (de Walgum)
Het is ten strengste verboden aan dese
lieden iets anders te verstrekken dan brood.
daar alle andere soorten van waren niet mogen
worden uitgevoerd.

Al eenvoudige zal dus wel syn
aan den grens. Op een bepaald uur brood aan
te voeren en dit tegen billijke prijs onder militair
toezicht te doen verkoopen. Zonder dat de bewo-
ners toegang hebben tot ons land.

De Kapitein
J. M. van Gijl

Van.
Den Heer Burgemeester.
der Gemeente.
Ossendrecht.

Schrijven om de smokkelpraktijken
op "Den Hoek" tegen te gaan.

Op 't Geleg op het einde van de Zandvlietseweg [vroeger Driessensdreef] te Ossendrecht had Hugo Jansen al in 1859 vergunning aangevraagd voor het opzetten van een graanrosmolen.

Zijn zonen Jacques en Antoon dreven hier de zaken tijdens de Eerste Wereldoorlog. Die bestonden uit landbouw, steenbakkerij ['t Geleg], molenaar, bakker en winkelier.

Bij het opzetten van een graanmolen moest altijd al een bepaalde afstand, 500 m, van de landgrens in acht genomen worden. Of de reden hiervan was, dat men dan betere controle had over eventuele smokkel??

Maar 5 juli 1915 klopte het niet erg op 't Geleg in Ossendrecht volgens een krantenbericht.

Toon Jansen was de mulder, zijn broer en buurman Jacques was de bakker. Als Toon wat zwart [niet aangegeven] graan kon malen kon broer Jac het wel bakken.

De zoon van Jacques, Hugo [grootvader van ondergetekende] vertelde de verhalen dat hij met zijn hondenkar, getrokken door drie honden waarvan "de Raas" zijn sterkste hond was, met lichte maan door de duinen [Stoppelbergen] naar de draad in Zandvliet [Brazilië] reed.

De vracht was soms wel 300 broden. Nou was de uitvoer van gebakken brood naar België niet verboden, maar 300 broden voor misschien 70 personen die tussen de stroomdraad en de Nederlandse grens zaten was nogal veel.

De kapitein van het Nederlandse veldleger eiste wel dat de verkoop gebeurde tegen een billijke prijs onder militair toezicht. Waarom Hugo graag met lichte maan brood bezorgde, dat weten we niet.....

*De graanmaalterij van Ant. Jansen.
Op de foto: zoon Constan Jansen,
Nelly Verest en kinderen [± 1938].*

Onder de soldaten en grenswachten gingen geruchten dat de lange rokken van de Brabantse boerinnen en boerenmeiden een geliefde schuilplaats waren voor smokkelwaren zoals boter, vlees en blikjes petroleum.

De smokkelaarsters hoopten op schroom van de grenswachten.

Met een rietje werd op de rokken getikt. Klonk de slag dof dan kon er doorgedaan worden.

Was de slag metaalachtig dan zat het fout.

Toen ook zou door de Hollandse grenswachten ontdekt zijn dat alle boerenmeiden in de grensstreek "zonder broek aan d'r kont" liepen.

Inbeslagneming opgeheven.

Men schrijft ons uit Ossendrecht :

Men herrinert zich zeker nog wel de groote drukte in Ossendrecht, die plaats had op 5 Juli 1915, n.l. het wegnemen van eene groote hoeveelheid bloem en graan in allerlei soorten bij den molenaar A. J. Die drukte heeft zich weer hervat op Zaterdag l. l. toen in den namiddag weer drie auto's met goederen zijn verschenen om de weggenomen goederen terug te brengen.

Het is nu reeds de vierde maal geweest dat men bij genoemden persoon goederen in beslag heeft genomen, zonder voldoende beoordeeling, vermits het in beslag genomen teikens werd teruggebracht.

Blijkbaar is hier dus geen strafbaar feit gepleegd.

Wij vernemen nader hieromtrent, dat heden in kort geding deze zaak voor den president van de rechtbank te Breda behandeld werd. J. heeft den commandant van het veldleger doen dagvaarden, teneinde opheffing van het verbod tot uitslag, dat op hem toegepast was, te krijgen op grond dat de commandant van het veldleger niet bevoegd was een dergelijk verbod te geven. Voor J. trad op Mr. Hartog te Bergen op Zoom en voor den commandant van het veldleger Mr. Thorbecke, landsadvocaat te 's-Hage. De president van de rechtbank zal a.s. Vrijdag uitspraak doen.

Levensmiddelen naar België.

Men schrijft aan de N. R. Ct. :

Nadat sedert December door particulieren geen pakjes aan in België wonende Nederlandsche familieleden konden gezonden worden, verscheen er 22 Mei een oproep in de dagbladen, dat personen, die door middel van de commissie voor regeling van de voorziening van noodzakelijke levensmiddelen in Belgische gemeenten, welke commissie van de regering de bevoegdheid had ontvangen, maandelijks een hoeveelheid van 4000 pakketten van 2½ K G. voor bovengenoemd doel naar België uit te voeren, pakjes wenschten te zenden, zich met een aanvraag daartoe zouden richten tot het bureau uitvoer van het departement van financiën. Velen hebben aan dien oproep gehoor gegeven. Sedert zijn er 3 maanden voorbij gegaan, en nog is er geen pakje naar België gezonden. Alle formaliteiten, als invullen van biljetten, het inzenden van een bewijs van Nederlanderschap, enz. zijn vervuld, maar het Duitsche bestuur maakt nog bezwaar, de pakjes door te laten. En toch zijn die levensmiddelen dringend noodig. Zoo ontvingen we bericht uit Brussel, dat daar het vet fr. 30 per kilo kost en al het andere naar evenredigheid. Een paar schoenen werden met 80—90 frs. betaald. In Luik is het nog erger. Daar wordt het loof van penen en bloemkool verkocht voor fr. 0,75 per kilo; aardappelen fr. 4, slechte koffie fr. 30. Waar aan de Nederlanders, in Duitschland woonachtig, alle voor uitvoer in aanmerking komende levensmiddelen mogen gezonden worden, is het wel hard, dat onze landgenooten in België zoo van elke hulp verstoken blijven.

Twee krantenberichten waaruit blijkt, dat er in België tekort is aan alles en men er in Nederland een graantje van mee probeert te pikken.

Een geliefde bezigheid van de grenswachten was, wanneer vermoed werd dat de dames margarine of vet onder de rokken verborgen hadden, ze in de wintermaanden laten wachten bij de goed opgestookte kachel net zo lang tot het spul begon te smelten. Wanneer men dacht dat er vlees onder de rokken zat mocht de diensthond binnen komen. Die was dan niet weg te slaan bij de smokkelaarsters.

Het gebied van "De Weeltjes" waar de smokkel welig tierde.

In januari had het geïsoleerde gebied van de Weeltjes [den Hoek] nog bijzondere privileges gehad de voedselvoorziening betreffende:

- 1° De bewoners mochten dagelijks even over de grens om de behoeften der inwoners aan levensmiddelen, koek en verlichtingsmiddelen [petroleum] aan de leveranciers van Ossendrecht op te geven en in ontvangst te nemen.
- 2° De verkoop zou plaats moeten hebben in een huis vlakbij de doorgang in de grens waar de inwoners en leveranciers elkaar ontmoetten onder militair toezicht en met de opgave van de grootte van de gezinnen.

Dit plan zal wel snel door de Duitsers van tafel geveegd zijn want in de kippenren [omrasterd gebied] van de Weeltjes zou van alles gebeuren waar de moffen geen vrede mee hadden. Om de eigen voedselvoorziening in Nederland veilig te stellen neemt de bewaking aan de Nederlandse zijde van de meet toe. De burgerlijke en militaire overheden in de Zuid-Westhoek komen met verordening houdende maatregelen tegen vasthouding of prijsopdrijving van graan, meel en brood.

Om de paardensmokkel tegen te gaan worden artikelen afgekondigd, die het moeilijk maken om een paard zo maar te laten verdwijnen.

En de commandant van de IIIe divisie laat aan de burgemeesters van de Zuidwesthoek weten dat het reclamebord "margarine" alleen bij winkels of verkooplokalen op de bestemde plaats en niet bij iedereen tegen de muur geplaatst mocht worden.

Iedereen probeerde toen margarine aan de smokkelaars aan te bieden.

De dodendraad

Aan de andere zijde van de grens was het van april 1915 al het gesprek van de dag, de Duitsers gaan België van Nederland afsluiten met "nen electrieken draad".

De Duitsers konden de controle van het grensgebied met Nederland, dat zich uitstreckte van Limburg tot en met Zeeuws Vlaanderen, niet goed onder de knie krijgen. De gewone versperringen en mijnen konden het grensverkeer niet tegenhouden.

- 1° De geallieerden brachten talrijke jongeren over naar Nederland voor het opzetten van lijnen om ontvluchtingen te organiseren van vrijwilligers via Engeland naar het IJzerfront.
- 2° De Britse inlichtingendiensten die in Nederland in het grensgebied aanwezig waren minder kans te geven met de Belgen contact te maken.
- 3° De Belgische poststukken werden via Nederland richting Engeland dan naar Den IJzer en weer teruggesmokkeld.
- 4° Duitse deserteurs geen kans geven te ontvluchten.
- 5° De grenssmokkel onder controle houden.
- 6° Het tegenhouden van Nederlandse kranten, waarin het wel gebeurde dat de Belgische regering oproepen plaatste voor opkomst militaire dienst.

Van april 1915 tot augustus 1915 werd de draadversperring geplaatst. En op 23 augustus stond in het gebied tegen de Zuidwesthoek de stroom op de draad.

Men zou denken dat de draad vlakbij de grens zou komen te staan, maar dat was niet waar. Hoekige stukken werden afgesneden, want de kans om iemand te arresteren voor hij de Nederlandse grens had bereikt, was groter als de stroomdraad daar een eind vandaan zou staan.

Duitse wachtpost aan de driesprong Huybergen-Essen-Kalmthout aan het einde van de Hollandse weg.

Zo was de draad heel ver van Huybergen geplaatst en lag Essen geheel buiten de stroomdraad van de Duitsers. Maar er stond wel een pinnekesdraadversperring zonder stroom op de grens met Nederland. De Essenaren zaten in de zogenoemde kippenren.

Dit gold ook voor de bewoners van De Weeltjes en Den Hoek aan de Plaatsluis tegen Ossendrecht aan.

Er was een grote doorgangspost in de stroomdraadversperring gemaakt te Putte en een kleine bij Zandvliet naar Ossendrecht [Langeweg].

Ook bij Huybergen was een kleine doorlaatpost.

Bossen worden gekapt om ruimte te maken voor "de dodendraad" tussen Putte en Kalmthout.

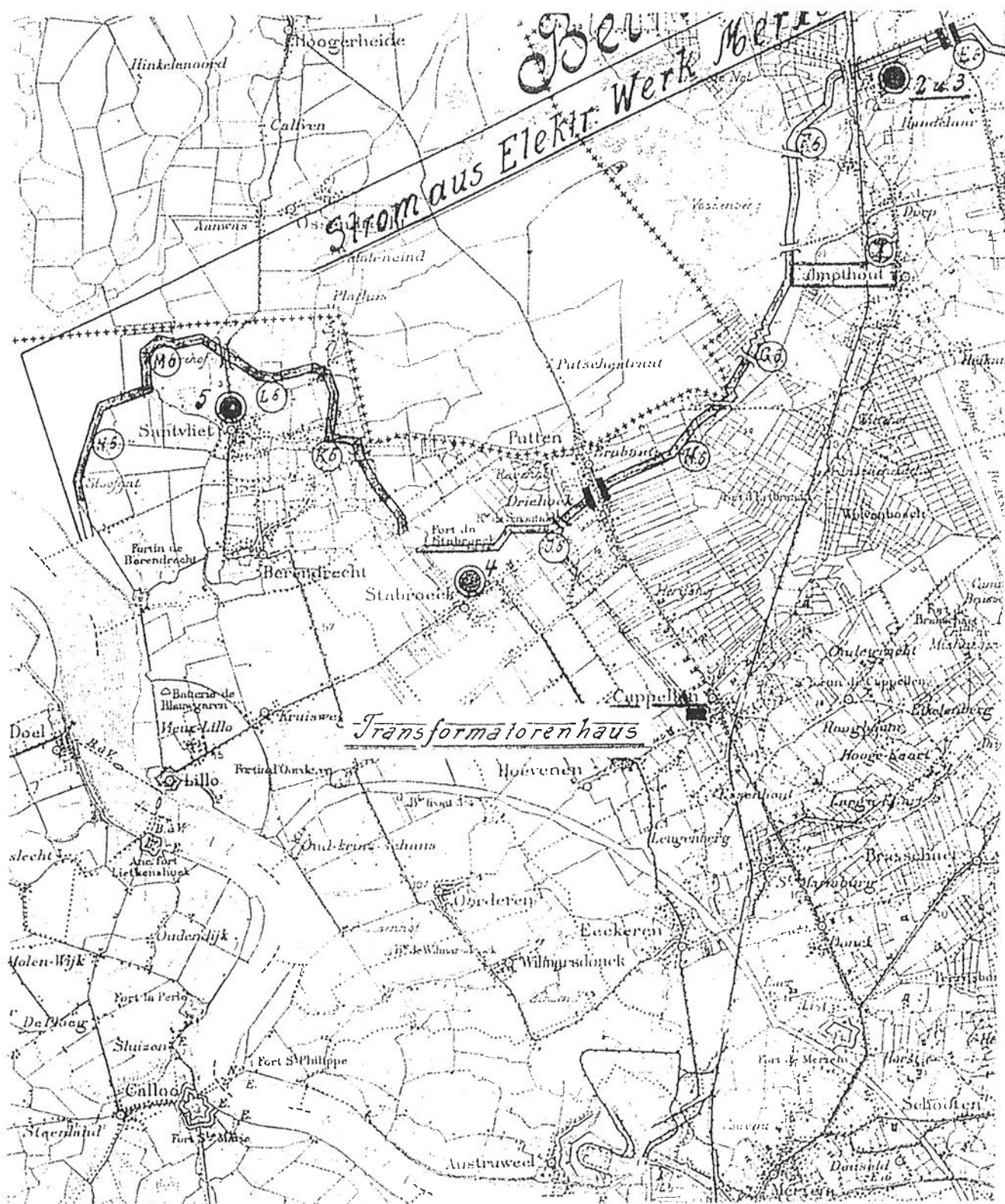
De "Absperrung" was een ongeveer 2 tot 3 meter hoge versperring met 5 tot soms 10 koperen of zinken draden boven elkaar, ongeveer 20 cm uit elkaar liggend en bevestigd aan porseleinen isolatoren [potjes]. Deze potjes waren aan 3 meter hoge palen bevestigd die ongeveer 3,5 meter uit elkaar stonden.

Om de 50 meter stond een hogere paal die de aanvoerleiding droeg voor de stroom, aan deze palen zat ook de draad voor communicatie.

De stroom werd aangevoerd door enkele centrales of generatoren van fabrieken langs de grens of [meestal] door eigen diesलगeneratoren.

In ons gebied Ravels-De Schelde, 63 km lang, kwam de stroom van de electriciteitsfabriek Merksem via transformatoren groep Kapellen naar Putte bij de Drijhoek. Via Schalthäusen [schakelhuisjes] die ongeveer om de 2 km stonden, werd de stroom over het traject verdeeld. In zo'n schakelhuisje kon voor eigen traject stroom vrijgemaakt worden, ook kon van hieruit geregeld worden op welke draden men stroom kon zetten, want uit zuinigheidsoverwegingen of een tekort aan stroom stond niet altijd op alle draden stroom.

Het gemiddelde voltage was 2000 volt, dus echt een dodendraad.

Het traject van de elektrische draad op Belgisch grondgebied.

Dubbele lijn: draad

++++++: landsgrens

H5: schakelhuis

*Schakelhuis H5 ter hoogte van de Klinkaardstraat te Putte.
Vooraan: wachten met fiets. Rechts: draadafsluiting.*

Naast deze stroomversperring kwam aan beide zijden een lage prikkeldraadversperring zonder spanning. Langs deze draden "liepen" de Duitsers patrouilles per fiets, met honden en de Ulanen stormden regelmatig met hun paarden langs de draad.

Op regelmatige afstanden stonden nog schildwachten en op gevoelige plaatsen zoeklichten. Zo heeft er te Kalmthout nog een kabelballon met een mandje eronder gehangen waarin de wacht kon plaats nemen.

Elke morgen werd de wacht met geweer, verrekijker en telefoon opgelaten om de draad over een lange afstand in de gaten te houden. Voor het plaatsen van de draadversperring werd een strook van 100 meter breed ontbost en zuiver gemaakt, wat het schootsveld van de Duitse wachtposten verbeterde.

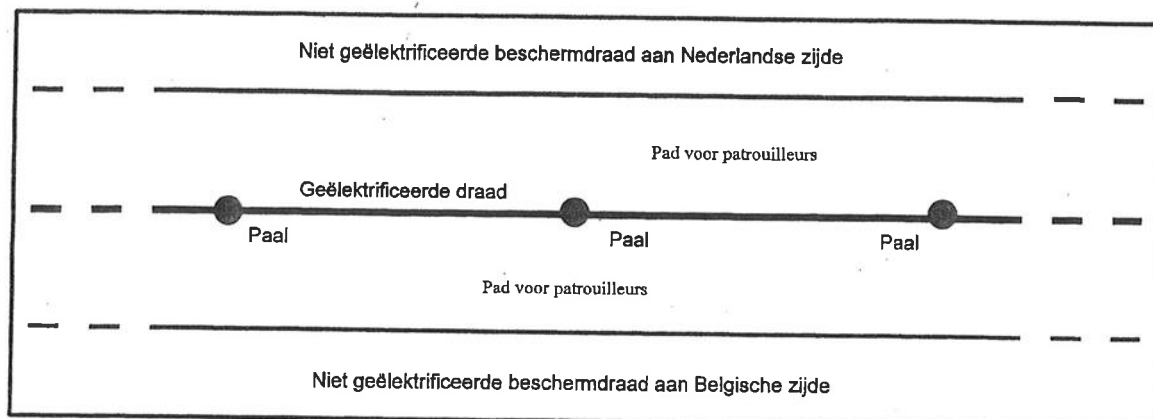
De draadversperring was een indrukwekkende en verschrikkelijke hindernis. Zelfs de dappersten schrokken terug voor de doodsbedreigende barrière die slingerend door bossen, moerassen en polders tot in de Schelde door het landschap trok.

Niemand mocht in de 500 meter zone van de draad komen. De patrouilles hadden de formele opdracht om op alles en iedereen te schieten die in de buurt van de stroomdraad kwam.

Aangehouden personen kregen een minimumstraf van 6 maanden. Bij herhaling werd men gedeporteerd naar Duitsland.

Vele jonge Belgen zijn de draad gepasseerd maar ook velen hebben er het leven gelaten. Het beste was om de draad te passeren waar hij kort bij de Nederlandse grens stond, want was men door de draad geraakt dan zat men zo "op 't Hollandse".

SCHEMA DRAADVERSERRING (bovenzicht)

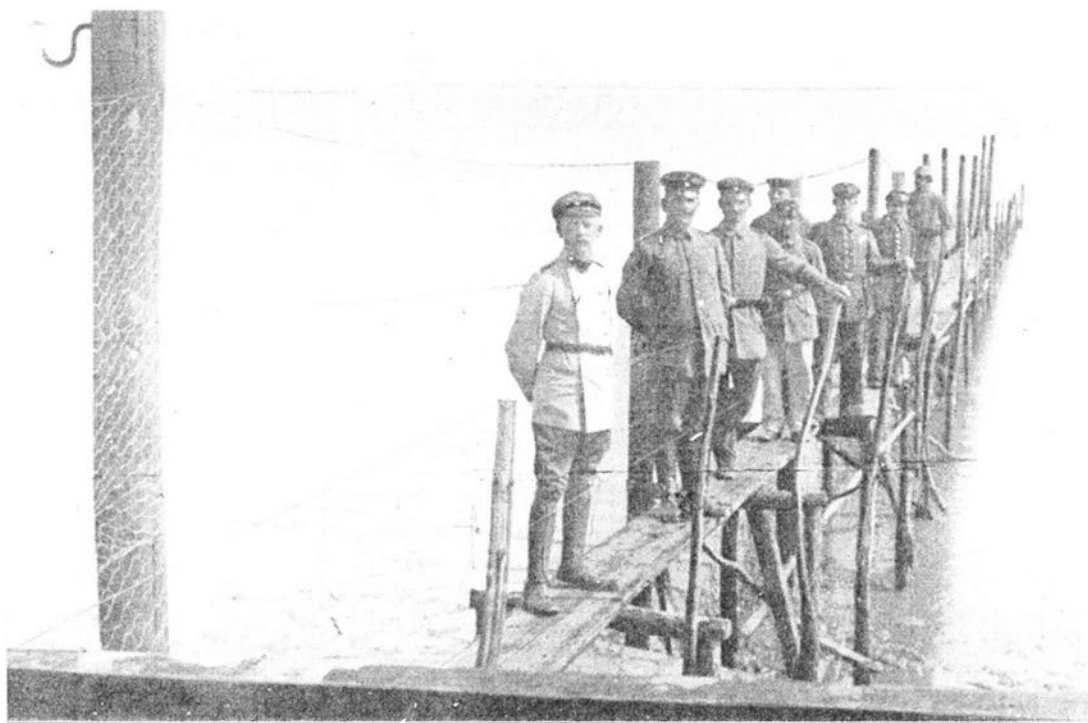

Fil barbelé. — Clôture de frontière : Ferme contre le fil, fut fait Hollandaïs.

Bovenaanzicht van de draadversperring langs boerderij in de Prosperpolder bij Doel.

Als men geld had kon men het met korrupte Duitse grenswachters op een akkoordje gooien. De stroom werd wel eens uitgezet, de wacht liep wel eens net de andere kant uit als men erdoor moest. Een overtochtje kostte 80 tot 100 mark, die door de Duitse grenswachten meestal weer werden kleingemaakt in de Belgische café's.

Het eerste ongeval met de elektrieke draad in onze streek komt op naam van de Zandvlietenaar Johannes B. de Langh. Om half drie 's nachts de 7e juni 1915 wilde hij de draad passeren tussen "De Weeltjes" en de Steenweg Zandvliet – Ossendrecht. Misschien was het nog een voorloper van de latere stroomdraad want in de pinnekesdraad zou een andere draad ingewerkt zijn waarop 5000 volt stond volgens het verslag. De dynamo's die de stroom voortbrachten zouden op "Het Sterrenhof" gestaan hebben, gelegen in de Noordlandpolder van Zandvliet, bewoond door de familie J.B.Mous-van Linden.

Fil barbelé. — Clôture de frontière : Le fleuve 500 mètres dans l'Escaut.

Om de smokkel bij laag water moeilijker te maken liep de draadversperring een eind in de Schelde.

Alleen tussen Zandvliet en Ossendrecht zouden er nog 7 personen volgen, waarvan 2 op het uiterste einde van de draad tegen de Schelde bij de hoeve van Jos Gabriëls, nl. Carolus Bedeer uit Wilmaarsdonk en Petrus Adriaanssens uit Zandvliet.

Zo zien we regelmatig slachtoffers vallen richting Putte – Kalmthout, maar het zou te ver voeren deze allemaal te gaan noemen.

In november komen jongemannen uit Kapellen in Hollands Putte aan en waren de draad veilig gepasseerd. Allen waren zij opgeroepen om naar Duitsland te worden overgebracht.

Zo ook te Ossendrecht 23 jonge Belgen die een lange tocht door de schorren van de Schelde hadden gemaakt. Ze waren door de Duitsers beschoten en kwamen onder het slijk aan. Ze hadden de leeftijd van 17 tot 40 jaar en stonden ook op de lijst om naar Duitsland te worden afgevoerd.

In Huybergen komt een man aan die 7000 francs had moeten betalen voor de hulp om door de elektrische draad te komen. Dat was dure hulp.

Veel passeurs van de draad probeerden brieven van België naar Nederland te smokkelen en kranten voor België mee terug te nemen.

Café "Trapke Op" in Huybergen was zo'n postkantoor.

Ook op Den Hoek [Zandvliet] gingen veel brieven in en uit. De brieven vanuit het IJzergebied richting België [via Engeland] werden verstopt in het voedsel dat aan de Plaatsluis verkocht mocht worden. Ook boeren die land bewerkten bij de draad werden ingeschakeld.

De prijs per kilo die aan de smokkelaars betaald moest worden was in het begin van 15 franc tot 26 franc. Eén Belgische franc was in de periode 1914-1918 ongeveer 50 tot 40 Nederlandse centen.

Er zijn ook oorlogschrijvers die bedragen noemen van 0,25 franc tot 1 franc per brief. De Belgen lazen ook graag anti-Duitse dagbladen, maar vooral in het Belgische grensgebied Brabantse dagbladen. Voor het in huis hebben van een dagblad stond een boete van 20 mark. Op 31 oktober 1916 worden door Duitse grenswachten vier vrouwen uit Berendrecht en Zandvliet gevat met het smokkelen van brieven door de elektrische draadafsluiting. Hun straf was maar kort. 2 november 1916 werden ze weer vrijgelaten uit de gevangenis van de Begijnenstraat te Antwerpen.

De straffen konden oplopen tot maximaal 5 jaar. In het begin gingen deze brieven allemaal naar Baarle-Hertog, maar door de grote hoeveelheden werd dit al snel overgeplaatst naar de Scheldehaven in Vlissingen. Er lagen hier regelmatig 80 tot 90.000 poststukken te wachten voor verzending richting Engeland of smokkel richting België.

De broertjes Carolus [13] en Marcel [10] T. Seijen stierven in de nacht van 4 november 1917 aan de draad bij de Driehoeven te Kalmthout. De polsen van de kinderen waren afgebrand.

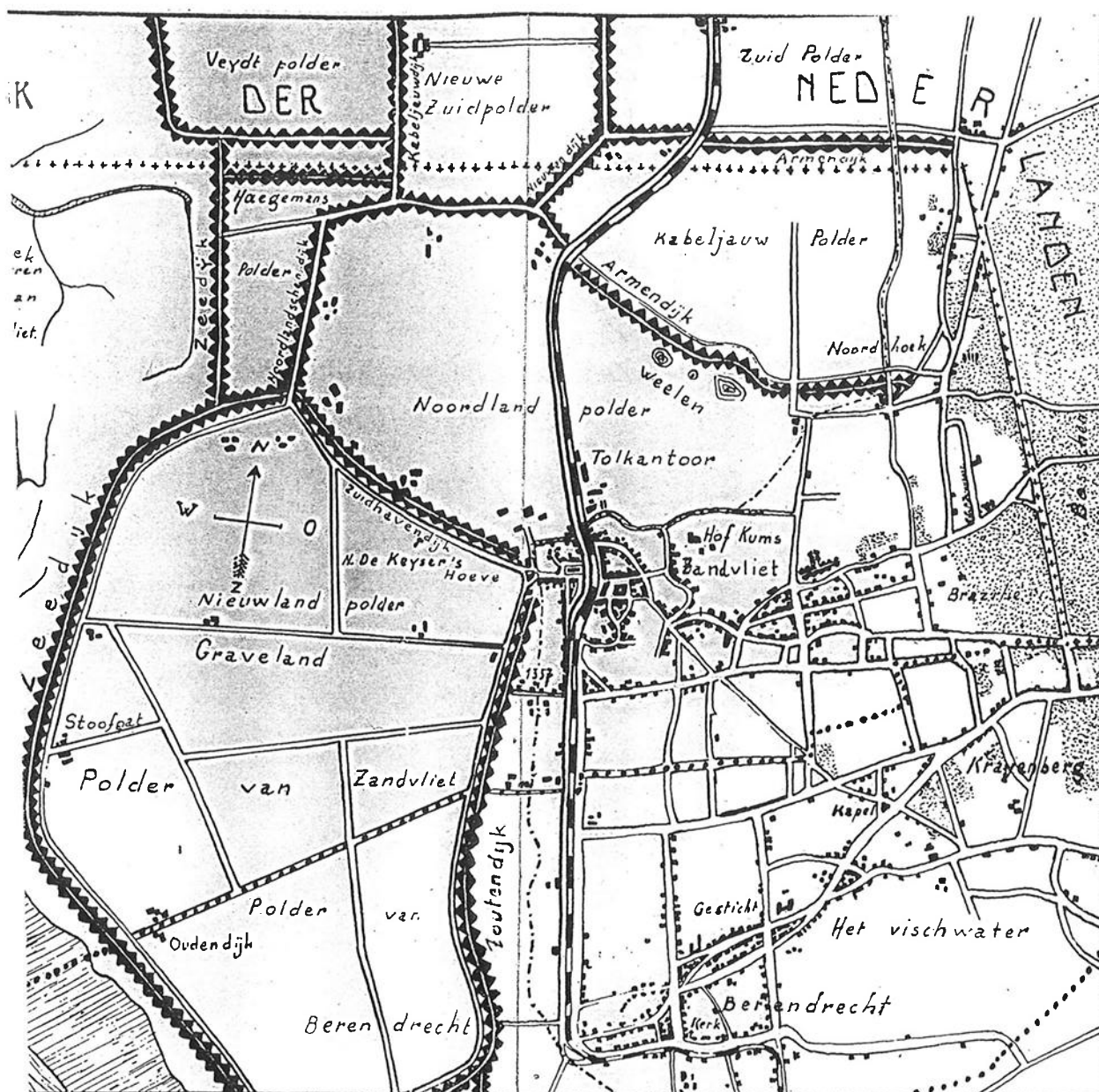
Alles werd verzonnen om gezond door de draad te komen. Eerst een afgelegen rustige lokatie zoeken en dan werd gebruik gemaakt van een paal, omwikkeld met rubber, die onder de onderste draad werd gestoken om die omhoog te krikken. Lukte wel, maar men moest met tweeën zijn.

Een houten ton onder de laagste draad proberen te krijgen en dan erdoorheen was ook een mogelijkheid.

Een niet te groot houten fietswiel zonder spaken werd ook uitgetoetst.

Maar het bekendste voorwerk was een houten inklapbaar raampje van 45 bij 55 cm dat met rubber geïsoleerd een bruikbaar tunneltje was. Het werd onder de laagste draad gedrukt of ook wel tussen de draden en dan maar hopen dat het niet wegklapte bij het doorkruipen, wat ook wel eens gebeurde, met fatale gevolgen.

Om zekerheid voor doorgang te hebben kon men het beste als men rijk was de som van 80 mark geven en de stroom even af laten zetten. Dit was toch wel het veiligst.

Situatiekaart tussen Zandvliet en Ossendrecht.

Rechtsboven de Kabeljauwpolder en de Noordhoek die buiten "de draad" lagen. De draad liep over de Armendijk-Noordlandsedijk-Zeedijk om ter hoogte van het Stooftgat in de Schelde te gaan.

Het waren niet altijd Belgen die het haasje waren aan de draad. Onachtzaamheid van de Duitsers kostte ook hen regelmatig het leven.

Zo zien we bij Ossendrecht een Duitser sterven die te kort bij de draad iets opdraapte en met zijn pinhelm de draad raakt.

Het hoofdstuk "den draad" sluiten we af met een bericht uit "De Zoom".

Het is dan al mei 1918. We lezen:

"Gistermorgen om ongeveer 9 uur kwamen 2 Duitse soldaten door de elektrische draad te Zandvliet bij de Platsluis. Ze waren naar Nederland geweest om levensmiddelen te kopen. Toen ze terug gingen wilden zij weer door de draad, niet wetend dat de stroom intussen opnieuw was aangezet. Een hunner pakte aan de draad en werd op slag gedood".

Van Nederlanders die door de draad gedood zouden zijn lezen we weinig. Die zullen met de smokkelpraktijken tot voor de elektrische draad gebleven zijn. Hun waren droegen zij hier over aan de Belgen, maar ook aan de Duitsers, die dikwijls ook afnemers waren. De marechaussee, ook commiezen en de grenswachten van het leger aan de Nederlandse zijde van de meet moeten proberen de smokkelstroom in bedwang te houden. De voornaamste produkten die gesmokkeld werden waren: petroleum, benzine, bloem, bakvet [soort margarine], zeep, kaarsen, koffie en rijst. Een krantenbericht meldt dat alleen al langs Ossendrecht 80.000 kg rijst werd gesmokkeld. De strijd verhardt tussen smokkelaar en grenswacht. De commiezen krijgen een karabijn in plaats van een revolver, dit om te intimideren, maar ook voor de reikwijdte van dit wapen moest menig smokkelaar het loodje leggen. Corneel Dierckx van het Hageland in Ossendrecht, oud 48 jaar, vader van 7 kinderen wordt, nadat hij is aangehouden met 10 kg bloem, door 2 schoten neergelegd in de weiden onder de Looij, omdat hij na het opgeven van een valse naam was gaan lopen.

Het Hageland en de Laagstraat waren contreien die voor het smokkelaarsgilde goed in de markt lagen. Men had snel kontakt langs de Platsluis met het Belgische gehucht "Den Hoek" [Weeltjes] waar de kolonie Belgen woonde die buiten de elektrische draad van de Duitsers zat. Die zorgden voor doorvoer van de smokkelaars verder België in. De Duitsers in België hadden ook wel in de gaten dat er op d' Hoek van alles gebeurde wat het daglicht niet kon verdragen. Eind december 1915 's morgens vroeg om half zes toen iedereen nog in diepe rust was werden de bewoners opgeschrikt door een signaal. De hele kippenren [benaming van Den Hoek die ingesloten was door de Duitse elektriciteitsdraad en de Hollandse pinnenkesdraad] zat vol Duitsers. De mensen zaten in de val. Alle huizen werden doorzocht, alle bewoners, grijsaards, vrouwen en kinderen werden samengedreven.

DE OORLOG.

VAN DE BELGISCHE ORENS

Voor eenige weken werden de bewoners van de Platsluis door de Duitsers gevangelijk mede gevoerd. Hun aantal bedroeg 58 mannen; daarvan zijn sedert dien tijd 5 in vrijheid gesteld w.o. de 70-jarige H. Uit de mededeelingen dier lieden vernemen wij, dat de reis naar Antwerpen alles behalve van de aangenaamste was; meermalen werden zij met stompen en duwen voortgedreven.

Bij aankomst te Antwerpen zijn zij over 2 gevaangeniszen verdeeld, 23 werden onder gebracht in de Begijnenstraat, de overigen in de Folkenkazerne. Zij waren daar in verschillend gezelschap, troffen er vele kennissen aan v.a. de 93 mannen uit Belendrecht die in die dagen ook gevangen genomen waren.

Tijdens hun verblijf in de kazerne kwam het bekend L'êke van Loulêke het spel volmaken. Dat zij van velen harde woorden moest verduren valt te begrijpen, daar voor een groot deel het aan haar toe te schrijven was [volgens algemeen gezegde, dat zij thans in deze omstandigheden vertoefde.

Bij louilleering bleek, dat zeer velen een goed gevulde portefeuille met bankpapier bij zich droegen; verschillende onder hen zelfs tot een bedrag van 20—25 duizend francs. Men ziet dat smokkelhandel nog niet zulke slechte resultaten oplevert.

Zij vernamen meteen dat Ch. W. die ook als gevangen werd vermeld niet daar vertoefde en ook niet gevangen is genomen.

Bij het verlaten der gevaangenis werd den vrijgelatenen door de Duitsers beduid, dat mochten zij iets ten nadeele der Duitsers uitrichten men andermaal op de Platsluis zou terugkeeren en er alles zouden met zich voeren.

Verslag in "de Zoom" over het afvoeren van de bewoners van de Platsluis-den Hoek en het vervolg hierop.

De tonelen die zich daarop afspeelden gingen ieders gedacht te boven. Degenen die Nederlandse couranten in bezit hadden werden geboeid. Zo ging de treurige stoet omringd door gewapende Duitsers richting Zandvliet. De vrouwen werden vrij spoedig vergund terug te keren.

De oorzaak van deze razia zou zijn dat er Belgische soldaten of jongelingen waren ondergedoken onder de bewoners. Ook was er een zestal Nederlanders aanwezig, en zij werden ook weggevoerd naar Antwerpen.

Een van hen Marijn van de Zande, die woonde in het huisje dat nu verbouwd bij de ingangspoort van het nudistenverblijf "Athena" staat, was, het geweld horende, gaan kijken, maar werd door de Duitsers ook gevangen genomen en afgevoerd naar de gevangenis in Antwerpen. Marijn is nooit meer teruggekomen en moet in de gevangenis gestorven zijn. Wat het vervolg was van deze razia meldt ons "De Zoom" van januari 1916.

Er werd grof geld verdiend in de smokkel.

Het militaire gezag kwam met steeds meer ontzeggingen m.b.t. het verblijven in het in staat van beleg verklaarde gebied.

Dat was een Nederlandse strook land van ongeveer 5 km breed van de grens.

Had men teveel gesmokkeld dan mocht men niet meer in deze strook verblijven. Zo krijgen Jaques Gorissen, Felix van Oeveren, Petrus Kremers en Antoon Jansen [geboren 24 oktober 1898] dit verbod opgelegd.

Eind 1915 maakt de commandant van het leger aan de winkeliers van Hoogerheide bekend dat het klaar moet zijn met het inslaan van grote hoeveelheden margarine. Regelmatig slaan de Hoogerheidense winkeliers 250 kg margarine per keer in, alleen voor doorverkoop aan de winkeliers en verkoophuizen in Putte, waar de smokkelaars het weer ophalen voor over de meet.

In dagblad "De Zoom" zien we dan regelmatig grote advertenties verschijnen van Klappa margarine en bakvet.

In België werd op 31 januari 1916 door de Duitse militaire overheid een plakkaat opgehangen waarop stond dat het woord "buk" [bakvet], op spottende wijze gezegd tegen zijn medemens, als scheldwoord moest worden gekwalificeerd en waar strenge straffen op zouden komen te staan.

Wat was de reden hiervan?

Phiel Loos, een geacht burger uit Essen, had in een koffiehuis een rondje gegeven. Aan een tafeltje zaten nog enkele bezoekers waartegen Loos zei: "Aan jullie geef ik geen rondje, want jullie zijn allemaal buksmokkelaars voor de gemene Pruis [moffen]. De laatst genoemde bezoekers meldden dit aan de Duitsers. Loos werd opgepakt en overgebracht naar de gevangenis in Antwerpen. Sindsdien durfden de bewoners van Essen het woord "buk" niet meer uit te spreken.

Meneer Pastoor van de Statiekerk had zijn parochianen voorgehouden dat het smokkelen van bakvet moest stoppen. De smokkelaars moesten wel weten dat dit bakvet gebruikt werd door de Duitsers voor het fabriceren van munitie waardoor hun eigen broeders konden worden gedood! De pastoor werd ook opgepakt en moest binnen 3 dagen bewijzen waaruit bakvet was samengesteld en dat de Duitsers het gebruikten voor de aanmaak van munitie. Kon hij dit niet dan zou hij streng gestraft worden.

Toch zou het smokkelen er niet minder om worden.

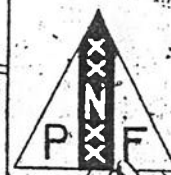
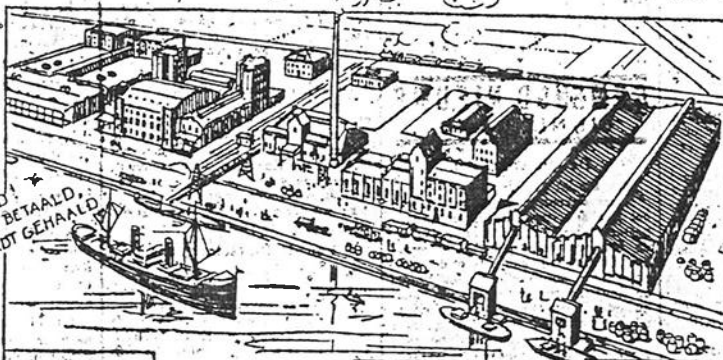
MEN HEEFT HET ELKANDER AL LANG REEDS VERTELD,
'T HEEFT WAARLUK NIET MEER IN DE KRANTEN VERMELD,
WELK PRACHTIG GEBOUW IN DE HOOFDSTAD VERREED,
WAAR ELK AMSTERDAMMER MET TROTS U OP WEESE.
DAAR STAAT DE FABRIEK EN WAT DAAR WORDT BEREID,
VOLDOET WEL GEHEEL AAN DEN EISCH VAN DEN TIJD

NED. PLANTENBOTERFABRIEK AMSTERDAM

DAAR MAAKT MEN DE BOTER EN TEVENS HET VET
WAT WORDT DAAR AL NIET IN BEWEGING GEZET!
MODERNE MACHINES BEWERKEN 'T PRODUCT
WAARDOOR DE BEREIDING UITSTEKEND GELUKT
'T IS **KLAPPA** 'T IS **BUK** DAT U IMMER WEER LEERT
DAT NEDERLAND PRACHTIGE WAAR FABRICEERT

GEEN BOTER, GEEN VET, DAT U BETER VOLDOET
'T IS ALLES ZOO ZUIVER, VOORDEELIG EN GOED,
GE HEBT MET EEN KWARTJE EEN HALFPOND BETAALD,
DAT ALTUD MET 'T GROOTSTE PLEZIER WORDT GEHAALD

MAAR OP HET FABRIEKSMERK DIEN
ALTUD GELET
DE DRIEHOEK WORDT STEEDS
OP DE PAKJES GEZET

EN KUKT, DIE VERPAKKING EENS EVENTJES AAN
IS DAT NU NIET KEURIG EN SMAAKVOL GEDAAN?
JA, JA NEDERLANDS PLANTENBOTERFABRIEK
IS WAARLUK ONMISBAAR VOOR 'T GROOTE PUBLIEK
HAAR DANKT GE UW VOORDEEL, MAAR DANKT GE 'T GEM
GE HOUDT NU DE HELFT VAN UW GELD IN DEN ZAK

DE KLAPPERBOOM GEEFT ONS DE NOTEN ALTUD
UIT 'T VLEESCH VAN DIE NOTEN WORDT OLIE BEREID.
DIE OLIE UIT COPRA IS 'T HEERLIJKE VET
WAARUIT MEN NU **BUK** MAAKT, WE NOEMDEN 'T DAAR HET
DIE OLIE MET ANDERE OLIE VERMENGD
DIE ONS WEER DE AARDNOOT OF OLIENOOT SCHENKT
BEWERKT MEN TOT BOTER, DIE HOOGFJINE WAAR
MAAKT OOK DE FABRIEK TE ADAM VOOR U KLAAR

WANNEER GE UW BROODJES MET **KLAPPA** BESMEERT
DAN EET GE ZOOVEEL DAT GE ZELF U GENEERT
EN BRAADT GE MET **BUK** OOK HET VLEESCH EENS 'KEER
DAN KOOPT GE DAT PLANTENVET ALTUD MAAR WEER
GE ZIJT IN UW NOPJES OMDAT GE NU WEET,
HOE OF GE DE SPUIZEN HET SMAKELUKSTEET

'T IS AARDIG ZOOALS MEN AAN TAFEL NU SMULT
MET STEVIGE KOST WORDT DE MAAG THANS GEVULD.
WANT **KLAPPA** & **BUK** STAAN GEDUCHT BIJ DEN MAN
ER IS GEEN GEZIN OF 'T GENIET ER NU VAN
DAT VOEDSEL GEEFT IEDER GEZONDHEID
EN KRACHT.
EN WAARBORGT METEEN VOOR 'T TOEKOMSTIG
GESLACHT
PVG

Grote reclames kwamen er in "de Zoom" van de Amsterdamse plantenboterfabriek
[Klappa-Buk] om de handel [smokkel] te bewegen hun produkten hier in de Zuidwesthoek af
te nemen.

Op 18 januari om 7.30 uur wordt de welbekende 18-jarige Catharina Burremans uit een bekende Ossendrechtse smokkelaarsfamilie met een vriendin achter de Grote Meer als naar gewoonte met een hoeveelheid smokkelwaar aangetroffen.

Toen zij door de commiezen werden aangeroepen trachtten zij, na de smokkelwaar te hebben weggegooid, te vluchten. Er vielen schoten en Catharina werd in haar schouder getroffen. Gelukkig niet met dodelijke afloop.

Meneer Pastoor van Ossendrecht had hierna een flinke donderpreek afgestoken tegen Caat én het verderfelijke smokkelen in het algemeen. Dat dit niet in goede aarde viel bij de gewone man in de grensstreek die er allemaal aan verdienden, is te begrijpen.

Ook de kranten gaan zich afzetten tegen de smokkel. In 1917 komen mededelingen in de krant omtrent de voedselvoorziening.

*Petroleum- en jeneversmokkel zusters gepakt achter café Welkom
[naast nu Dr. van Hooteghem].*

De dames waren de vriendinnen van de soldaten die graag meededen om de foto in scène te zetten.

De Engelsen hebben de Noordzee geheel afgesloten en de schepen vanuit Amerika, die Nederland van graan moeten voorzien om de voedselvoorziening op peil te houden, kunnen ons land niet bereiken.

Er wordt gevraagd aan ieder die geen brood hoeft te gebruiken dit niet te doen.

Overal verschijnt de leuze "Wilt gij uw land een dienst bewijzen, wees dan zo zuinig mogelijk met brood". Koffie en brood gaan op de bon. Het rantsoen voor iedere broodeter komt op 4 ons per dag.

Boeren die zelf tarwe of rogge hebben krijgen geen broodkaarten.

Bij de rechtbank die de smokkelzaken niet meer aan kan wordt aangedrongen om zwaardere gevangenisstraffen uit te spreken.

Om de petroleumsmokkel te beteugelen mocht petroleum alleen tussen 9 en 12 uur 's morgens verkocht worden in de daarvoor bestemde bussen en niet meer dan voor dagelijks gebruik nodig was.

Wat de arrestatie van smokkelaars betreft komen Woensdrecht en Hoogerheide wat minder in dit verhaal voor. Wat niet wil zeggen dat ze daar zoveel braver waren, maar de afstand naar de meet was wat verder weg. Men was hier meer gericht op de schorren tussen Zandvliet en Woensdrecht.

De marechaussee onder leiding van wachtmeester Van Ree wist op een nacht 15 smokkelaars te arresteren. Men moest daarvoor posten in een roeibootje.

Op een avond was het weer raak voor Van Ree met zijn mannen: 21 man was de smokkelaarsgroep groot die door de kreken België probeerden te bereiken.

Allen droegen een zak van 35 kg rijst, maar toen ze merkten dat ze gesnapt zouden worden sneden ze de zakken kapot en lieten de zakken leeg lopen.

Het proces-verbaal had dan weinig waarde want er kon niet bewezen worden wat, hoeveel en door wie er gesmokkeld was.

Dat zal pijn gedaan hebben voor de smokkelaars.

Het deed nog meer pijn wanneer men de smokkelwaar achterliet en men in het donker het op een lopen zette wanneer men aangeropen werd om te blijven staan.

Als er dan een paar dagen later niets in de kranten verscheen van marechaussee of commiezen van aangeslagen smokkelwaar dan wist men wel hoe laat het was.

Ze waren te pakken genomen door zogenaamde zwarte commiezen. Dit waren meestal rivaliserende smokkelaars, al of niet verkleed als komiezen, in het donker zich voordoende als commies, die de smokkelaars aanriep om te blijven staan.

Die wisten alles achterlatend niet hoe snel dat ze weg moesten komen. De zogenaamde zwarte commiezen [ook smokkelaars] hadden een inkoopvrij handeltje dat ze zelf weer over de meet probeerden te krijgen.

Op 14 januari 1918 is Piet Cleiren al het derde slachtoffer van de smokkel in Putte. Hij laat een jonge weduwe en kind achter.

*Wachtpost eind Hollandse weg.
Het huis met de hoekdeur [raam]
staat er nog over de weg bij de
grenspaal. Op deze plaats werd
P. Dingemans gesommeerd om
te blijven staan. De gevolgen
zouden voor hem noodlottig zijn.*

Had je me maar!!!! zei Peer. Een uitroep die men in de Laagstraat toen wij nog jong waren wel eens gebruikte. Het slaat op Peer Dingemans [de Ruiters], beroepsmokkelaar uit Huybergen. Hij was in de nacht van 24 januari 1918 met een vrachtje buk op weg naar België. Peer had pech, want bij de grens gekomen aan de Hollandse weg ziet hij "de gekke majoor" bij de grenswachten staan.

Na 2 keer gesommeerd te zijn om te blijven staan, waar hij zich niets van aantrok, werd er een waarschuwingsschot gelost. Peer draaide zich om en riep de historische woorden: "had je me maar!" en zette het op een lopen.

Die uitdaging was te veel voor de gekke majoor en sommeerde de dienstdoende grenswacht Peer neer te schieten. Deze weigerde en zei tegen de majoor: "als er raakgeschoten moet worden doe het dan zelf maar".

Deze griste de karabijn uit de handen van de soldaat en schoot Peer in zijn achterste.

Peer kon nog net de boerderij van Van Loon op Belgisch grondgebied bereiken.

Duitse militairen hebben hem naar het ziekenhuis in Antwerpen vervoerd, waar hij overleed, 23 jaar oud.

De "gekke majoor" die ingekwartierd was in "Het hof van Holland" werd snel overgeplaatst, want de legerleiding vreesde represailles van Peers familie.

Dat de woorden "had je me maar!!" op Peers lippen lagen kon ook afkomstig zijn van het liedje "had je me maar met een knaakie erbij" dat in die periode bekend was. Het moest uit een musical afkomstig zijn en de Amsterdamse zwerver C. van Gelder struinde in die tijd de omgeving van het Rembrandtplein af met zijn trommeltje al zingend: "had je me maar enz."

Dat liedje kreeg toen landelijke bekendheid [grammofoon], wat misschien de reden geweest is dat Peer deze strofe gebruikte om de grenswachten belachelijk te maken.

Legerwagen te Putte die soms ook gebruikt werd door de soldaten om zelf een smokkelhandeltje op te zetten.

*Zo'n handeltje bracht
nog wat op.*

HOogerheide.

Moderne smokkelvoertuigen.

Nadat voer ongeveer 14 dagen geleden, door den kommies dienstgeleider alhier in vereeniging met een Serg. Majoor een militaire proviandwagen werd aangehouden waarin onder aardappelen verborgen, ± 428 K.G. smokkelwaren, bestaande uit Bak. koffie en harde zeep, werd gevonden, is thans door een kommies en een bijkommies ten tweede male een militaire proviandwagen, waarin bij het afladen 450 K.G. Bak onder het hooi vandaan kwam, aangehouden.

Dat dergelijke voertuigen, bestuurd door personen van wie men toch zeker in de eerste plaats naleving en handhaving van de gegeven wetten en voorschriften mag verwachten, voor het plegen van fraude worden gebezigd, is toch wel het toppunt.

Het laatste geval met dodelijke afloop dat we nog noemen is dat van Jef Goris van het Hageland in Ossendrecht. Jef, 39 jaar oud, was in de verboden strook na een waarschuwingsroep niet blijven staan en werd dood geschoten. Bij het lijk werd geen smokkelwaar gevonden. Jef stond ook niet bekend als smokkelaar. Het gerucht deed de ronde dat Jef voor de eerste keer mee zou doen als "voorloper". Voorlopers waren mannen die geen smokkelwaar bij zich hadden en ongeveer 300 tot 500 meter voorop liepen om te kijken of de kust veilig was. Bij aanhouding van de voorloper konden de achterop komende smokkelaars stil blijven zitten of terugkeren met hun vrachtje. De weerstand tegen het smokkelen van de Ossendrechtse pastoor zou ertoe geleid hebben dat Jef niet in gewijde aarde mocht begraven worden.

Om het smokkelhoofdstuk te beëindigen kunnen we concluderen dat de Belgen in het begin van de eerste wereldoorlog om den brode smokkelden.

Aan de Nederlandse zijde was het in het begin een bijverdienste voor de mannen in de grensstreek, maar groeide al gauw uit tot "Big Business".

Het omkopen van militairen, douaniers en Duitsers nam steeds grotere vormen aan.

De smokkelarij kreeg een georganiseerd karakter. Margarine, lijnolie en plantenvet in het grensgebied werd gedistribueerd over verschillende gemeenten en door groepjes smokkelaars over de grens gebracht.

De voorraden werden buiten de verboden zone aangelegd [Hoogerheide, Woensdrecht, Bergen op Zoom] en de smokkelaars zorgden nu van hieruit dat het over de grens kwam.

De bedragen logen er niet om:

2.000 gulden voor doorlaten van een partij margarine, 10.000 gulden voor vaten olie, 24.000 gulden voor een partij rijst, 1.000 gulden voor vrije doorgang van een smokkelploeg te voet.

Als je dan als commies 500 gulden tot 600 gulden per jaar verdient is de verleiding groot.

De boeren en fabrikanten zagen hun werkvolk verdwijnen in de lucratieve handen van de smokkel met de hoge verdiensten.

Een Venlose fabrikant die een oud-werknemer terug probeerde te krijgen uit het free-lance smokkelen door het uurtarief van 18 naar 22 cent te verhogen, kreeg te horen dat hij 22 gulden per vracht kon verdienen als hij een avond meeliep.

Een grenswacht die een smokkelaar aanhield kreeg soms f 2,50 en een complimentje.

Een smokkelende grenswacht kon per nacht f 60,00 verdienen.

De voorzitter van de Kamer van Koophandel in Bergen op Zoom verklaarde: "de reusachtige en gemakkelijk door de grensbewoners behaalde winsten uit de smokkel leiden tot de ondergang van het land omdat men het werken verleert".

Een boer die zich beklagde dat hij niet aan personeel kon komen kreeg als antwoord: "betaal ons net zoveel als wij in één uur 's nachts verdienen".

Op de vraag hoeveel dat dan wel was kreeg de boer als antwoord: "f 10,00 per uur".

En had de kleine smokkelar zelf geen geld genoeg om inkopen te doen dan werd hij wel ingehuurd door de winkeliers uit de grensstreek, want die verdienden toch geld als slijk.

Burgelijke en kerkelijke moraalpredikers waarschuwden voor de totale ondergang.

Afzetting, woekerhandel, zedenloosheid, drankmisbruik, allemaal woorden die van de preekstoel rolden.

Er is onder de lagere volksklasse ernstige verwildering van de zeden geboren sedert de smokkelhandel zijn intrede deed, orakelde meneer pastoor.

Het gevolg hiervan zou zijn dat alle oneerlijk verdiende geld werd omgezet in drank en braspartijen.

*Spotprent
Louis Raemaekers.*

▲ De enorme marges die de handel rekende (50 à 100 procent) wekten vaak de woede van het publiek, zoals blijkt uit deze affiche van Louis Raemaekers uit de Eerste Wereldoorlog. De handelshuizen profiteerden van de stijgende vraag naar de steeds schaarsere goederen.

De boeren beklagden zich wel dat ze geen personeel konden krijgen op hun landbouwbedrijven, maar waren zelf de producenten van de meeste smokkelartikelen. De prijzen van granen en melkprodukten schoten als kometen omhoog en zij maakten toen ook woekerwinsten door de smokkel.

Medelijden met de hongerende Belgen zal er wel niet veel geweest zijn. Dat hadden hun collega's, de Belgische boeren, misschien ook niet met hun landgenoten.

Op de spaarkas van de Belgische boerenbond stegen de tegoeden van 16 miljoen in 1914 naar ruim 171 miljoen in 1918.....

In België waren in 1918 de aardappelen 5 tot 10 maal duurder dan in 1914.

Boter kostte per kg 30 BF in 1918 tegen 4.20 BF in 1916.

Kaas deed in 1917 18 BF de kilo tegen 4 BF in 1916.

Eieren werden tijdens de oorlog 10 keer duurder.

De opkopers en grootsmokkelaars die de markt in België beheersten werden door de schrijvers Cyriel Buysse en Karel van de Woestijne "een klasse van profiteurs der ellende" genoemd, die met cynische hoogmoed de grove weelde waartoe zij onverwachts gekomen waren toonden door goede sier te maken in de restaurants.

Vandaar dat Ernest Claes in de toneeluitvoering Charelke Dop kon laten zeggen: " 't was voor veel mensen een ongeluk dat de oorlog al gauw gedaan was, had het nog een beetje langer geduurd dan zouden er nu veel meer rijke mensen geweest zijn".

WOENSDRECHT.

Bekendmaking.

De Burgemeester van Woensdrecht brengt ter kennis van telers van graangewassen in deze gemeente, dat, blijkens mededeeling van den heer Regeerings-commissaris voor de Rijksgraaninzameling in deze provincie, het ten strengste verboden is, gedorschte rogge of andere graangewassen te vervoeren, aan derden af te leveren, te malen of te laten malen.

Personen, van wie achterhaald wordt, dat zij deze verbodsbepalingen overtreden, zullen op geen considerations, welke dan ook, meer mogen rekenen, terwijl zij zich er aan bloot stellen, dat hun geheele oogst in ongedorschten toestand in besit worde genomen en direct worde opgevorderd.

Woensdrecht, 2 Aug 1918.

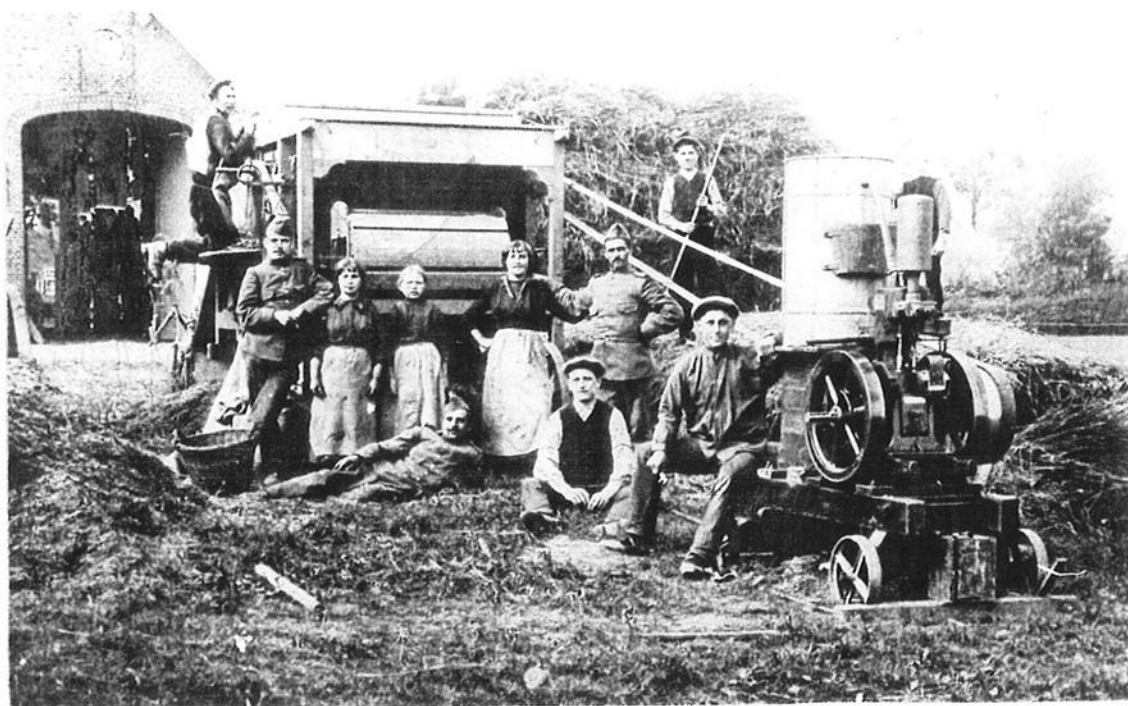
De Burgemeester van Woensdrecht,
J. J. M. RUBERT.

Bekendmaking.

De Burgemeester van Woensdrecht brengt ter openbare kennis, dat de Beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, daterende 15 Juli 1917 Staatscourant no. 160, nog steeds van kracht is, en dat derhalve de landbouwers en telers van graangewassen verplicht zijn, telkenmale, onmiddellijk na het dorschen ter secretarie dezer gemeente opgave te doen van de door hen uitgedorschten hoeveelheden.

De Burgemeester van Woensdrecht
J. J. M. RUBERT.

De tekorten aan graanprodukten zijn te merken aan de mededelingen in de kranten.

Dorsen onder toezicht van de soldaten [telling] bij Ree van den Eijnden op "den Aarwas" te Ossendrecht.

Man vooraan Staf v.d. Eijnden, loondorser.

Nederland in 't algemeen in de oorlog.

In Nederland werd Antoon George Kröller door minister van landbouw Posthuma aangesteld om in de jaren 1917 – 1918 te zorgen voor graanaankopen.

Kröller liet vele miljoenen aan commissie voor de graanaankopen in eigen zak vloeien [15%]. Tevens werd hij ervan beticht voor de Duitsers bemiddeld, gehandeld en gespioneerd te hebben.

Als lid van de vele distributiecommissies liet hij het drukken van bonkaarten bij een van zijn dochterfirma's doen.

Een kleine groep Nederlanders die veel geld verdienden zorgden ervoor dat het contrast met de grote groep die armoede leed steeds groter werd.

Uit onvrede ontstond in Amsterdam de aardappel oproer.

De huurprijzen stegen spectaculair.

Door de dalende toevoer van grondstoffen en brandstof begon de Nederlandse economie te rammelen en vast te lopen. De prijs van een wagon houtblokken steeg van 40 gulden naar 475 gulden.

Alles werd gerantsoeneerd. Brood, melk aardappelen, peulvruchten, vlees, suiker, koffie, thee, boter, margarine en vet kwamen in 1917 en 1918 op de bon.

Brandstoffen, kleding, schoeisel en leer, er was niet aan te komen.

De rantsoenen brood per persoon gingen in februari 1918 van 400 gram naar 200 gram op 30 maart. Op een maand tijd gehalveerd!

Begin 1918 werd het leger ingeschakeld om op de boerderijen verborgen voorraden op te sporen. Veel voor de zwarte markt bestemde goederen kwam uit kleerkasten, bedsteden en strobergen boven, zelfs in droge sloten en onder de mesthopen.

De schaarste aan meel was zo groot dat men dit ging vermengen met een gedeelte aardappelmeel. Wat toen de leuke naam kreeg van regeringsbrood.

Broodkaarten.

Door tusschenkomst van de gemeentebesturen zullen, zooals gemeld, binnenkort verkrijgbaar worden gesteld:

a. Wittebroodkaarten, ter voorziening in de behoefte aan wittebrood, roggebrood, bakkersbesluit en tarwebloem (geen besluit in ongeschonden origineele verpakking);

b. Bruinbroodkaarten (bruinbrood en tarwemeel);

c. Roggebroodkaarten;

d. Aanvullingskaarten, voor bruinbrood of grof roggebrood ten behoeve van hen, die zwaren arbeid verrichten;

e. Dag-broodkaarten voor wittebrood, roggebrood en bakkersbesluit voor hotelgasten, enz.

De nieuwe regeling zal 5 Februari a.s. in werking treden en het kan dus geen kwaad er voor dien tijd nog eens een en ander over te vertellen.

De bakker of broodrondbrenger nu mag geen brood afgeven, zonder dat hij zelf een der bonnetjes van de kaart afknijpt of scheurt. Hij moet die bonnetjes dan netjes op een daartoe aan hem verstrekte kaart plakken, waarna hij die geplakte etikettes aflevert aan de gemeentelijke autoriteit of diens ambtenaren, die met de broodcontrole zijn belast.

Het rantsoen waarop ieder broodster boven den leeftijd van 1 jaar recht heeft, is, zooals men weet, bepaald op 4 ons per dag. Zij die bijzonder zwaren arbeid hebben te verrichten, zullen recht krijgen op een aanvullingsbroodkaart, waarop per week 8 ons brood extra mag worden verstrekt.

De broodkaart nu is voorzien van een aantal bons, ieder weer gemerkt met een letter W (wittebrood), B (bruinbrood), R (roggebrood), naarmate de kaart waarvan zij worden afgescheurd.

Ieder bonnetje vermeldt ook weer het gewicht der broodsoort, hetwelk daarvoor kan worden gekocht en verkocht; de kaarten en bons zijn bovendien voorzien van een cijfer, overeenkomende met het volgnummer van de week waarvoor zij geldig zijn.

Eén of meer der bons van een wittebrood-, resp. van een bruinbroodkaart, kunnen worden geldig verklaard tot koop of verkoop van bloem, resp. meel, in plaats van wittebrood, resp. bruinbrood.

De dagbroodkaarten zijn geldig voor den daarop aangegeven dag. De aanvullingskaarten staan op naam.

Ieder ingezetene krijgt 4 gelijkwaardige kaarten naar zijn keuze tegelijk, en wordt in de gelegenheid gesteld tijdig voor een volgend tijdvak van vier weken wijziging te brengen in zijn keuze.

Bestelt A. wittebrood, dan krijgt hij dat een maand lang; voor de volgende maand kan hij b.v. bruinbrood vragen. Elk lid van zijn gezin kan naar eigen keuze bruin-, wit- of roggebrood krijgen.

Voor alleenwonende personen lijkt ons deze bepaling te leiden tot een minste gewenschte eenvormigheid, welk bezwaar echter in de meeste gevallen wel zal zijn te overwinnen.

Boeren, die tarwe of roggevoorraat hebben voor het zelf bakken van brood, krijgen geen broodkaart.

ten voor zichzelf en hun gezin. Een gezinshoofd kan de aanvragen doen mede voor zijn gezin.

Aan houders van inrichtingen, waar nachtverblijf aan tijdelijk hiet te lande vertoevende vreemdelingen wordt verstrekt, kan een bepaald aantal dagbroodkaarten ter uitreiking aan hun logeergasten in voorraad worden gegeven onder verplichting:

a. Iedere dagbroodkaart, voor hare uitreiking te voorzien van den datum van afgifte en den naam der inrichting, door welker houder zij wordt uitgereikt;

b. geen volgende dagbroodkaart af te geven, dan tegen overgave van de vorige kaart met de bons, voor zoover daartegen geen brood werd ingekocht;

c. wekelijks nauwkeurige verantwoording te doen van de ontvangsten, van de uitgereikte en van de, ingevolge het bepaalde sub b. terugontvangen, broodkaarten, zulke onder overlegging van extracten uit het nachtregister.

De gemeentebesturen kunnen desgewenscht bijzondere maatregelen nemen ter bevordering van controle als anderzins.

Het gebruik van de bruinbrood- en van de roggebroodkaart is beperkt tot de gemeenten waar zij werd uitgereikt, behalve wanneer men gewoon was in naburige gemeenten brood te betrekken. Schippers kunnen overal elders alle soorten brood bekomen; mits zij zich kunnen legitimeeren.

Het gebruik van de wittebroodkaart is niet beperkt tot de gemeente, waar zij werd uitgereikt, dus, uit logeeren zijnde, zal men met de wittebroodkaart bij zich, niemand in ongellegenheid brengen.

Bovendien kan brood en bakkersbesluit aan bezoekers van inrichtingen, bestemd tot het verstrekken van maaltijden aan het publiek, geleverd worden tegen afscheuring van hun broodkaarten van de bons in afdrukking overeenstemmende met gewicht en soort van wat afgeleverd wordt.

Het is aan houders van wittebrood-, bruinbrood- en roggebroodkaarten verboden:

1o. voor eigen persoon en voor eenzelfde week meer dan één kaart aan te vragen of in ontvangst te nemen;

2o. datgene wat op de kaart verkrijgbaar is te koopen anders dan:

3. op een broodkaart, welke is uitgereikt aan hem zelf of een der leden van het gezin waartoe hij behoort;

b. tegen één of bons, in afdrukking van gewicht en van soort, overeenstemmende met hetgeen wordt gekocht, met dien verstande, dat tarwebloem en tarwemeel slechts kan worden gekocht op die bons, waarop de aan brood overeenredige hoeveelheid tarwebloem resp. tarwemeel uitdrukkelijk staat vermeld;

c. op bon of bons, welke bij den koop van de broodkaart worden afgescheurd;

4o. een broodkaart in bewaring te geven aan een ander dan een der leden van het gezin, waartoe hij behoort;

5o. bons van de broodkaart af te scheuren of te doen afscheuren, waartoe niet de overeenkomstige hoeveelheid brood, tarwebloem, tarwemeel of bakkersbesluit werd in ontvangst genomen.

Voor de toepassing van een en ander zijn de hoofden van gezinnen verantwoordelijk voor de houders van broodkaarten welke tot het gezin behooren.

Betogeling van den smokkelhandel.

Ter toelichting op het thans ingediende wetsontwerp tot betogeling van den smokkelhandel, zegt de Minister van Justitie in zijn memorie van toelichting:

De smokkelhandel — waaronder ten deze worden verstaan de misdrijven van verboden uitvoer, vervoer en nederlage van goederen — dreigt verontrustende afmetingen aan te nemen.

De preventieve werking van de strafwet blijkt ten deze onvoldoende te zijn. Voor de kans om met smokkelers zelf gezeten lieden het risico der straf, ja zelfs van levensverlies. Dat de gemokkelde waar ter voorziening in de behoeften van het eigen volk had moeten strekken, wordt niet geteld.

Hoe nu den steeds stijgenden stroom van smokkelzaken te keeren? Reeds werden daartoe verschillende maatregelen door de regering genomen of voorbereid, als tijdelijke versterking van het personeel bij de rechtbanken te Arnhem, Breda en Maastricht, verscherpte grensbewaking en het in staat van beleg verklaren van ettelijke grensgemeenten. Al die binnen de grenzen der geldende wetgeving genomen maatregelen zijn echter onvoldoende om den noodtoestand, welke ten deze dreigt, te voorkomen. Zoolang ter zake van den smokkelhandel niet voorloopige hechtenis kan worden bevolen en ten uitvoer gelegd, kan, naar het oordeel van den minister, een meer bevredigende toestand niet worden verkregen. Zoolang, gelijk thans het geval is, de smokkelaars, na te zijn bekeurd, weder moeten worden gelaten, zullen zij, aangelokt door de zeer groote geldelijke voordelen van hun ongeoorloofd bedrijf, in vele gevallen aanstonds weder tot herhaling overgaan.

In verband hiermede wordt in artikel 1 van het wetsontwerp voorgesteld om ter zake van den smokkelhandel voorloopige hechtenis toe te laten.

Met het openen van de mogelijkheid tot het uitvaardigen van bevelen van voorloopige hechtenis kan ten deze echter niet worden volstaan. Er moet tevens worden gezorgd, dat die bevelen praktisch voor uitvoering vatbaar zijn.

Is dit het geval en dringt het besef, dat de smokkelaar een groote kans heeft om in voorloopige hechtenis te worden genomen en gehouden, tot de bevolking der grensstreken door, dan mag een belangrijke vermindering van het getal smokkelzaken worden verwacht. Nu zijn intusschen de Huizen van Bewaking in de grensarondissementen reeds thans zeer bezet.

Wel men in de gevallen van geïntendeerd vrees voor herhaling van misdrijf de voorloopige hechtenis van smokkelaars praktisch doorvoeren, dan dient daarom de mogelijkheid te worden geopend om die voorloopige hechtenis ook in strafgevangenis en andere plaatsen, door den minister van justitie, aan te wijzen, ten uitvoer, te leggen. Art. 2 van het wetsontwerp strekt daartoe. Bij de „andere plaatsen, door onzen minister van justitie aan te wijzen“, is ook gedacht aan barakken, welke zoo noodig, bij voorkeur op terrassen van strafgevangenis tijdelijk zouden kunnen worden opgericht. Allereerst zal echter worden getracht die strafgevangenis zelf te benutten. De voordeelen daarvan liggen voor de hand.

Intusschen zijn ook de strafgevangenis reeds thans zeer bezet. In verband daarmede geeft voorts artikel 3 van het wetsontwerp den minister van justitie de bevoegdheid te vergoeden, dat de gewontestraf, opgelegd wegens smokkelhandel, geheel of gedeeltelijk zal worden ten uitvoer gelegd in een rijk-

Brood op
de bon.

*Kunstenaars van de
plateelfabriek Zuid-Holland.
Beelden de misère van
de slagers uit.
De slagers zitten in
de winkel krantje te
lezen zonder vlees.*

De slagers hadden niets meer te doen.

Daarbij kwam dat het weinige vee dat er nog was door de boeren zelf clandestien geslacht werd en voor veel hogere prijzen dan de f 1,25 de kilo van de hand ging.

Wat de dichter Speenhof de volgende woorden deed schrijven:

“Varken, vrolijk varken wordt clandestien geslacht

Wordt ge in een kindervagen naar de klant gebracht”.

De gruwelverhalen over honden en kattenslagers doen dan ook hun intrede.

Op 25 maart 1918 wordt het rantsoen voor vlees 3 ons per persoon per week.

Door smokkel en corruptie was het aantal miljonairs in Nederland van 465 in 1914 gestegen naar 1239 in 1920. Men noemde deze mensen O W-ers [Oorlogs Winstmakers].

Die lieden aten kaviaar of oesters besprenkeld met champagne. Op zichzelf meer stand te geven kochten ze titels van bv. ambachtsheer van een heerlijkheid. Een laag genummerd nummerbord voor de splinternieuwe auto stond ook leuk. Dit om de indruk te wekken dat men het fortuin al voor de oorlog had verdiend en tot een van de eerste autobezitters van het land behoorde. Heerlijk was het om O W-er te zijn.

De smokkel in de grensstreek zal hierna nog niet ten einde zijn. Daar zal nog zo'n 75 jaar op gewacht moeten worden tot de Europese grenzen open zijn.

HET SOLDATENLEGER IN DE ZUID-WESTHOEK

We hadden u al verteld dat Nederland op 31 juli 1914 al zijn troepen mobiliseerde. Elke ingelote dienstplichtige diende eerst bij de militia, na een aantal jaren ging hij over tot de landweer. De militia werd voornamelijk bij het mobiele leger te velde ingezet.

De oudere landweersoldaten moesten de verdedigingslinies bezet houden en als grens- en kustwacht fungeren. De opleiding van de soldaten stelde niet veel voor en op het einde van 1914 gelastte de legerleiding de wachtposten ongeladen geweren mee te geven "uit vrees voor ongelukken".

De aard van de soldaten werd omschreven met het woord "lummelachtig".

Ze misten zelfbewustheid, zelfstandigheid en nog meer van die negatieven.

Er werd van de Nederlandse soldaat in 1914 gezegd dat men hem niet aan zag komen maar men rook dat hij er aankwam. Een handdoek over het gezicht voor de ratten, 's nachts bij het slapen in de schuren en veestallen was wel het minste dat men kan doen.

Daar moest men het dan maar mee doen in de grensstreek.

Je rook de soldaten wanneer ze er aankwamen. Het is te zien aan de kleding van de koks in Villa Duinbeek in Oost-Kappelle [Zeeland].

2^e rechts: Fons van Opdorp uit Hoogerheide.

De vesting Antwerpen, de forten Stabroek, Smoutakker en Ertbrand die een schootafstand hadden tot over de grens en de positie van Nederland bij het uitbreken van de oorlog deden de legerleiding besluiten om vele soldaten richting West-Brabant en Zeeland te dirigeren. De IIIe divisie, groot 407 officieren, 1100 onderofficieren, 985 korporaa's, 14.503 manschappen en 2780 paarden werd in West-Brabant gelegerd.

Het lijkt heel wat maar in de overwegingen van de grote mogendheden speelde het Nederlandse leger nauwelijks een rol en het is goed dat Nederland nooit betrokken is geraakt bij de 1^e wereldoorlog.

In grote lijnen kan men zeggen dat er in de Zuid-Westhoek enkele detachementen grenswachten en bewakingssoldaten waren en nog soldaten van het 6e regiment infanterie. In Bergen op Zoom waren kazernes, schoolgebouwen en de Potasfabriek, plaatsen waar soldaten gelegerd waren.

De gemeenten in de Zuidwesthoek hebben de soldaten bij boerderijen, cafés en burgers ondergebracht. De vele foto's uit die tijd geven hiervan een bevestiging.

Een schoolgebouw zou nog kunnen maar in Ossendrecht had men al voor de vluchtelingen een school vrijgemaakt. In Woensdrecht heeft men op 24 oktober 1917 nog geprobeerd om het schoolgebouw te vorderen. De militairen stuitten daarbij op een vasthoudende zuster Mercx die dit niet wilde toelaten.

Voordien hadden de militairen al een schoolklas gekraakt en er een rotzooi van gemaakt waarna zuster Mercx op hoge poten een brief had geschreven aan de legerleiding. Nee, die stond niet op goede voet met de soldaten.

Op 3 maart 1917 wordt voor de soldaten de gelagkamer van Brooymans [de Bellevue] te Woensdrecht gehuurd voor 40 cent per dag om ziekenrapport te houden, wat erop

wijst dat er geen speciale legergebouwen waren. Rond die tijd wordt ook het terrein achter het café van J. Marcus te Hoogerheide gevorderd waarbij staat geschreven dat het voor inkwartiering is. Misschien voor tenten, paardenverblijven of voertuigen.

Om toch een inzicht te krijgen van de aantallen soldaten overzien we een lijst over een periode van 1 jaar waarvoor de burgemeester van Hoogerheide inkwartiering moest zoeken.

13 juni 1916:

1 hoofdofficier, 25 officieren, 1000 onderofficieren en manschappen, 33 paarden

14 september 1916:

3 onderofficieren, 206 manschappen en ongeveer 3 paarden

4 december 1916:

3 onderofficieren, 180 manschappen en ongeveer 6 paarden

26 februari 1917:

12 onderofficieren, 470 manschappen en ongeveer 21 paarden

1 juni 1917:

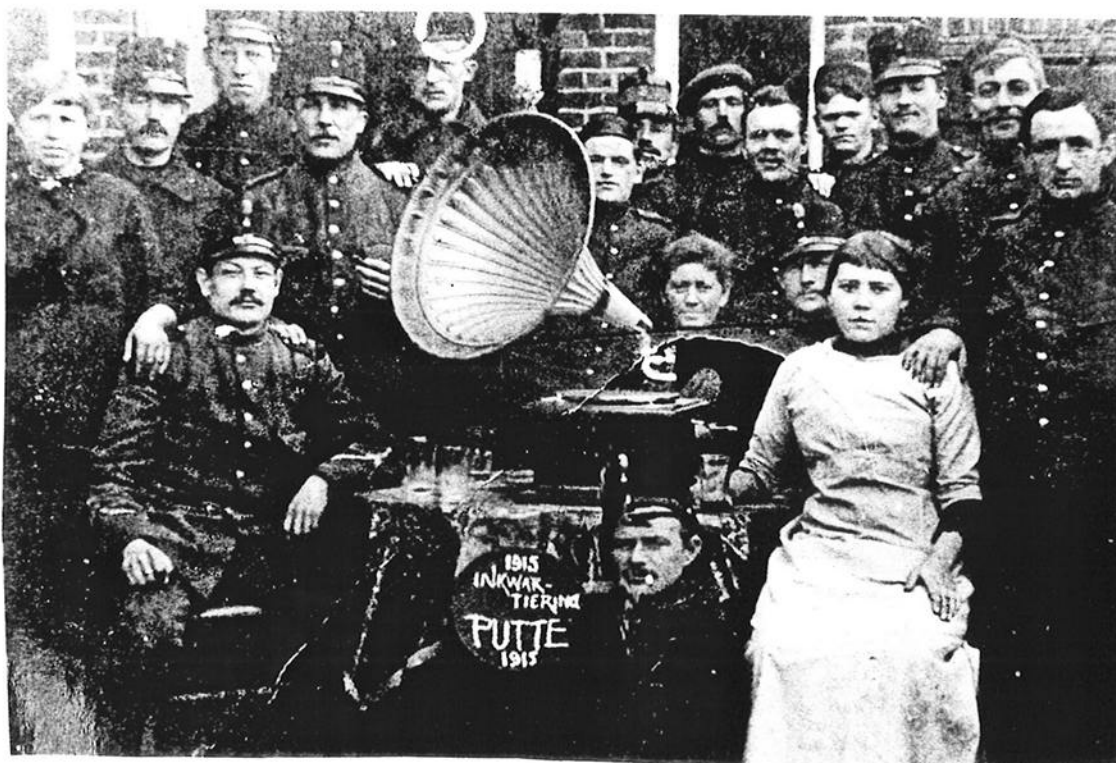
10 onderofficieren, 500 manschappen en ongeveer 22 paarden.

Pracht zicht op de pas nieuw gebouwde kerk van Hoogerheide vanaf boerderij "den Uil" [achter gemeentehuis].

*Soldaten voor café "de Klok" van F. Ots van Kampen [nu manege Mattheeuwsens].
 Boven: 2e vrouw links, Johanna van Kampen
 3e vrouw links, Caatje Ots
 Onder: uiterst rechts zittend, Jef Ots.*

Soldaten te Putte.

De meeste soldaten in de Zuidwesthoek zullen wel ingekwartierd zijn geweest in Hoogerheide en Woensdrecht.

De reden hiervan zou kunnen zijn dat de kans op omkoping kleiner werd wanneer men de soldaten wat verder van de grens inkwartierde. Men is dan wat minder eigen met de grensbewoners [eventueel smokkelaars].

Dat was ook de reden dat de grensbewakers om de 3 maanden ook weer overgeplaatst werden naar andere gebieden.

Toch hadden ze het wel naar de zin als we de foto's uit die periode bekijken.

Allemaal lachtende gezichten, bier bij de hand, jenever doet ook mee. Accordeon of grammofoon voor de muziek, mooie plaatjes voor thuis.

Of de mensen die de soldaten inkwartierden er financieel goed mee waren betwijfel ik.

In Putte ontvangt men 90 cent met voeding voor een onderofficier en 70 cent voor de soldaten. Misschien was dit tegen het einde van 1918 toen de prijzen van voedingswaren de pan uitrezen, vooral in Putte zo kort bij de grens [smokkel].

Want De Moor in Hoogerheide ligt overhoop met een vaandrig [onderofficier] die maar 40 cent wil betalen. De Moor wil dat hij 20 cent uit eigen zak bijbetaalt, want dat had de vorige ingekwartierde onderofficier ook gedaan. Dit zag de vaandrig niet zitten.

De Zuidwesthoek was helemaal van slag in deze periode.

Belgische vluchtelingen overal ondergebracht. Dan soldaten die ook in de meeste cafés waren ingekwartierd. De smokkelaars die graag opschepten over hun gemaakte winsten in de cafés en bierhuizen. De sigaren werden door hen aangestoken met papiergeld om maar te laten zien hoe goed het hun ging.

Vijf zoons gelijk in dienst te Ossendrecht.

v.l.n.r.: Piet, Geert [Petter], Toon [Dupke], Jef, Kees.

Zittend, 2e links: Net, vader Wannes van Dijke, moeder Caat van Dijke-Musters en Johanna.

*Op de Duinhoeve bij de fam. Kuylen te Hoogerheide.
Midden: moeder Kuylen-Jansen, vader overleed in 1903 [64 jaar],
4^e rechts onder Louis, 1^e links onder Piet, 2^e rechts midden Julie. Onder: mevr. Kuylen, Fons.*

Of we nooit naar huis gaan! 1916 op de boerderij van Adrianus de Jong-van Oevelen, later Jac Simons ["Den Uil"] achter het gemeentehuis. Te begrijpen met zulke knappe dochters.

Soldaten lieten nogal eens het oog vallen op het vrouwelijk schoon in de Zuidwesthoek. De eigen zonen zaten ook in het leger en in die tijd waren in onze streek ploegjes polderjongens die o.a. in Duitsland aan het werk waren. Er ontbrak nogal wat eigen manvolk en dit was de reden dat het soms schortte aan rust en zeden in de Zuidwesthoek. Bij J. Dominicus op het Hondseind in Ossendrecht wordt het bierverlof ingetrokken. Er zouden bij hem te veel dronken militairen uit de gelagkamer komen en zich daarna dronken door de straat bewegen. De militaire commandant tekent hierbij wel aan dat de drinkpartijen van de burgers [smokkelaars] voor de soldaten geen goed voorbeeld zijn. Misschien ook wel de reden dat de kermis 14 dagen later geen doorgang kan vinden. Maar dit gold voor alle gemeenten die in staat van beleg verkeerden.

Het werk van de militaire grenswachten bestond er ten eerste uit: het arresteren van inkomende Belgische, Franse en Engelse soldaten [deserteurs] en ze daarna door te sturen naar interneringskampen.

Een bericht uit het interneringskamp Wageningen van Tiestje Cleiren [Baard] uit Belgisch Putte die later werk zou vinden bij de tramlijn Zandvliet-Bergen op Zoom.

Wageningen 16.7.17
 Beste notkel Baard en familie
 Hier mede zend ik u een kistje
 van onte groep, ik heb het niet meer
 goed, ik heb giftica rondom een
 bevoel, gebrocht van Poulin van
 Louis Com, het was my, aangevan
 te Dominica dat het op alle nog
 hier goed stelt, en ook dat, die
 zij had gesproken het ook nog hebby
 helpt inpuken send ik alle mijn
 beste groeten en een vriendlyk
 inwe neef J. Cleiren

interneringsgroep
 Wageningen

WAGENING 16.VII.17

Bij: Antoon Stokmans
 Landbouwer te
 Putte
 Pro-Nood Proband

Ten tweede: de grens bewaken, kijken of buitenlandse legers de grens niet overschreden.
Ten derde: de smokkelhandel naar België samen met de marechaussee en douane een halt toeroepen.

Hiervoor werden patrouilles wielrijders ingezet. Eén zo'n route liep van grenspaal 268 van Putte richting Nieuw Molentje [Puts] – Calfven – West tot de Völkerpolder – Anna Mariapolder.

Deze fietstocht was vooral bedoeld om de smokkel van petroleum en benzine tegen te gaan. De strijd was soms wel eens hard tussen grenswacht en smokkelaars.

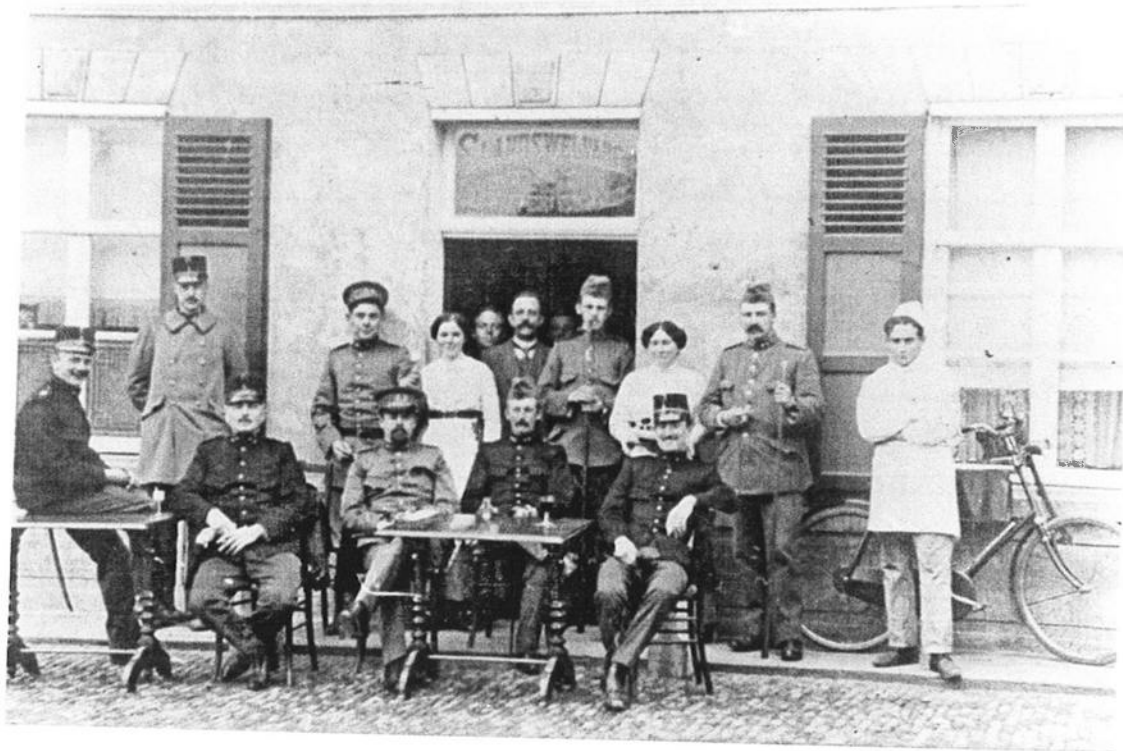
Zo werd in een septembernacht van 1915 op de Putsesteenweg een grenswacht overvallen en vreselijk mishandeld. De soldaat afkomstig uit Zaandam werd ernstig gewond naar Bergen op Zoom overgebracht.

Een bericht van 20 oktober 1916 is niet zo vleidend voor de grenswachters:

Een wachtcommandant en een soldaat hadden hun wachtpost verlaten om een vrachtje over te brengen. Bij de hoeve Melsen werden ze aangehouden door een wachtmeester der marechaussee en kregen een proces verbaal. Ook werden de twee naar elders overgeplaatst. Dat het kader van de militairen ook meesmokkelde wist iedereen.

Het schorregebied ten westen van de Woensdrechtse polders lag ook in het patrouille-gebied van de militairen. Om de Duitse stroomdraad te ontwijken is een smokkelroute ontstaan vanaf een punt tussen de Ossendrechtse kaai en Woensdrechtse kaai [de Zeedijk].

Van hieruit ging men de schorren in om achter het einde van de stroomdraad ter hoogte van het stoofgat in de polder van Zandvliet de smokkelwaar af te leveren.

Bij café - 's lands welvaren- te Woensdrecht waar nogal wat hoge Pieten zich laten fotograferen.

Algemeene Instructie voor de wielrijderspatrouilles in
het bewakingsvak van het Kantonnement Opendrecht

1. De patrouilles verrichten dienst in het terreingedeelte ingesloten door de volgende lijnen: de Rijksgrens van Pl 268 tot 500 M Oost van de Z.W. punt van de Gemeente Putte, van daar naar Nieuw-Molentje, van Nieuw-Molentje naar Calfoen, van Calfoen in Westelijke richting tot de grens van Noord-Brabant en Zeeland, verder deze grens in duidelijke richting tot de Rijksgrens.
2. Bij deze instructie behooren:
de Proclamatie van den Commt Veldleger dd. 2 Januari 1915,
" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "
een uittreksel uit het schrijven C^{III} Div. dd. 22 Jan. 1915 Sectie I n°. 2485.
3. Toe te zien dat in punt 1 bedoeld terrein-gedeelte de voorschriften in de Verordeningen van C.V. dd. 2 en 7 Jan. 1915, voor zover betreft petroleum en benzine behoorlijk worden nagekomen. Daarbij in acht te nemen dat, waar overtredingen worden geconstateerd, dit steeds behoort te geschieden door minstens 2 militairen.
4. Bestaat vermoeden van ongeoorloofde opslag of verkoop binnenshuis, dan daarvan kennis geven aan den officier van Picket. De patrouilles zelf zijn niet bevoegd bij hun onderzoek gebouwen binnen te treden.
5. Voertuigen en personen, die petroleum of benzine vervoeren of verdacht worden te vervoeren zijn zoo noodig door de patrouilles tijdelijk aan te houden. Wordt daarbij overtreding geconstateerd, dan de onrechtmatig vervoerd wordende petroleum en benzine in beslag nemen en de vervoerders of dragers geleiden naar den betrokken Burgemeester (als hulpofficier van Justitie), dezen verzochten proces-verbaal op te maken en de in beslag genomen petroleum en benzine te doen bewaren. Is deze autoriteit niet onmiddellijk bereikbaar (b.v. des nachts) dan de betrokken personen en de petroleum en benzine tijdelijk onder bewaking stellen van den Comt van de Politiewacht.
6. In overeenkomstigen als bedoeld in punt 5, te handelen ten opzichte van personen die petroleum venten buiten het daarvoor aangegeven tijdvak.
7. Uitvoer van petroleum en benzine (als zijnde verboden uitvoerartikelen) over de Rijksgrens te beletten.
8. In verband met den dienst nabij de grensen wordt er aan herinnerd, dat elk militair moet medewerken tot het strikt handhaven der onzijdigheid.
9. Bij het doen van rondes zijn de magazijnen gevuld. Onder toezicht van den Comt van de Politiewacht worden bij het vertrek de magazijnen gevuld, bij terugkomst geleegd.
10. Wanneer op burgers geschoten zou moeten worden (na herhaalde waarschuwing), moet zorg worden gedragen, dat geen kogels buiten Nederlandsch grondgebied kunnen treffen.
11. Deze instructie bij aflossing in te leveren bij den officier van Picket.
Hiervoor is noodig, dat men zich bij omkorende gevallen onmiddellijk overtuigt, of het betrokken
vat, bus, enz. op dat oogenblik werkelijk petroleum
of wel benzine inhoudt

Opendrecht, 25 Januari, 1915
De Kantonnements Commandant
Volbeelen
Kap. I-1 R.I.

*Piet Bakker uit Bavel achter
slagerij Theuns te Hoogerheide
op een prachtige oldtimer.*

Een aantal grenswachtsoldaten was ingekwartierd in het Havenhuis bij de Woensdrechtse kaai.

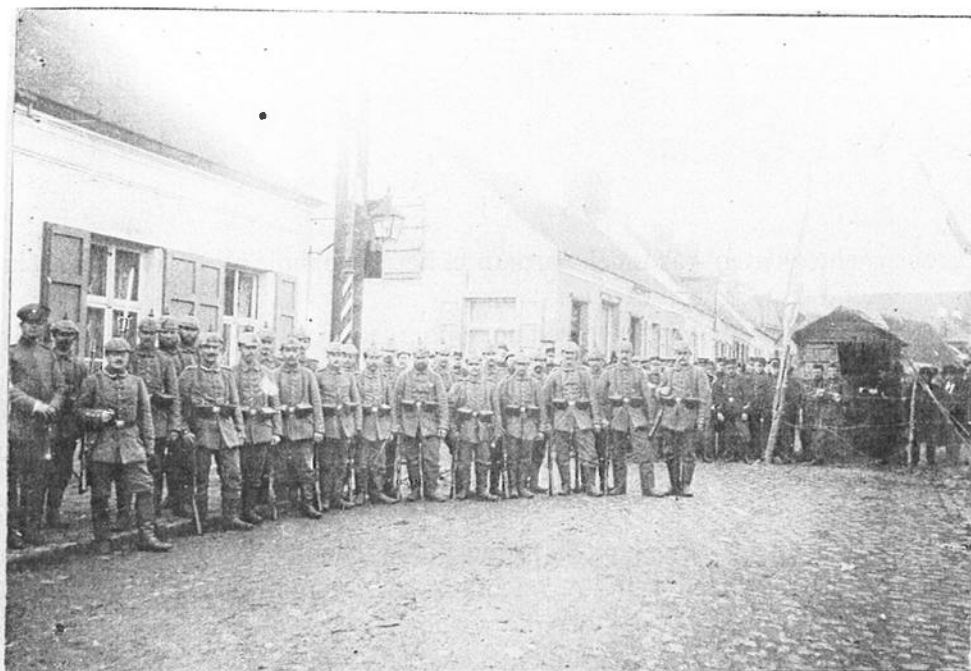
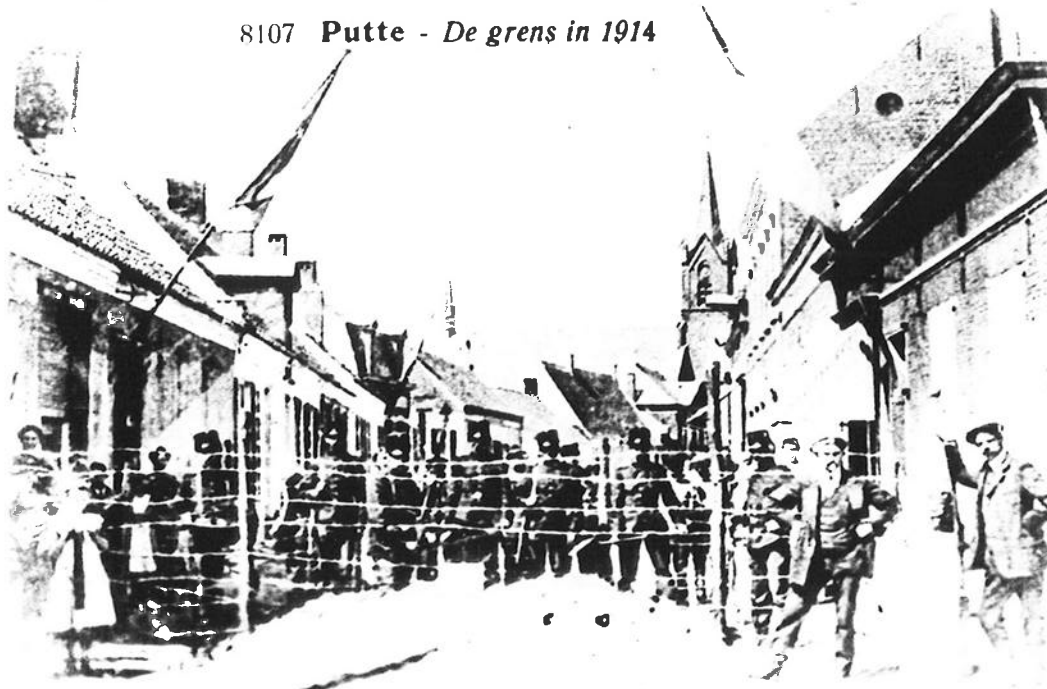
P. Engelaar was toen de sluiswachter. Op een novemberdag in 1915 kwamen 2 militairen terug van hun wacht in de schorren. Bij het neerzetten van een geweer in de hal van de herberg ging het geweer ongelukkigerwijs af. De 19 jarige zoon werd boven op de slaapkamer getroffen en is hieraan gestorven.

Een ander ongeluk deed zich voor op de spoordam tusen Brabant en Zeeland aan het voornoemde schorrengebied.

Op een woensdagavond in juli 1916 gingen 2 soldaten, nl. Bonnet uit Leiden en Boel uit Streefkerk welgemoed en lachend naar hun wachtpost aan de spoordam. Ongeveer een uur na hun aankomst viel een schot en dan nog een. Er werd geen aandacht aan geschonken. Een tijdje later kwam een fietser vanaf Woensdrecht aangefietst en zag beide soldaten dood liggen. Uit technisch onderzoek zou later blijken dat het stoeien met de bajonetten op het geweer dit drama veroorzaakt had. Bij Bonnet zou het geweer afgegaan zijn dat Boel dodelijk trof. Uit schrik en wanhoop zou Bonnet toen de bajonet van zijn geweer gehaald hebben en daarna het geweer op zijn hoofd hebben gezet en zichzelf gedood hebben.

Het is een tragisch verhaal maar met smokkelaars in de buurt weet men nooit.

8107 Putte - De grens in 1914

Nederlandse en Duitse grenswachten bij de draad te Putte.

Wat merken we nog meer van de militairen?

De pastoor van Hoogerheide vraagt aan de bisschop een extra kapelaan die af en toe eens een soldatenmis kon doen, want met de zedelijkheid is het slecht gesteld in Hoogerheide.

Er komen vorderingen ten dienste van de militairen;

8 juni 1915 2.800 kg schapenvlees à 1 gulden per kg van burgemeester Eug. Moors.

25 november. Er worden karren en paarden gevorderd voor de soldaten.

4 maart 1916. Alle vierwielige motorvoertuigen.

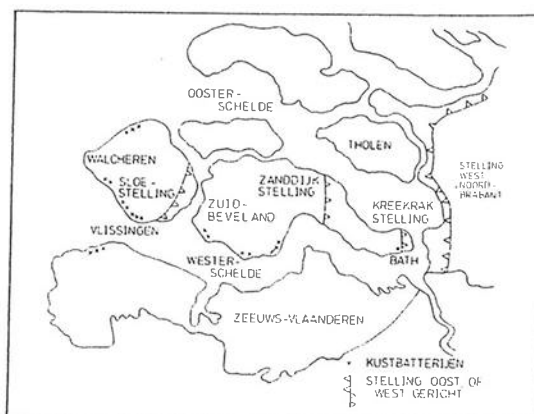
27 juli 1916. Hooivordering voor de legerpaarden.

5 juni 1917. Elf notenbomen in Hoogerheide voor de wapens [geweerkolven], brengen gemiddeld 40 gulden per stuk op.

Ook werd het einde van de duivensport aangekondigd, met een verbod op het vervoer en het houden van duiven [i.v.m. spionage].

Deze vorderingen waren misschien meer voor een andere groep militairen, de miliciens, de soldaten die de landgrens moesten beschermen bij een eventuele inval van een buitenlandse mogendheid.

*Plattegrond Kreekrakstelling
en bunker in de wal
bij de Mareberg te Calfven.*

Resten van loopgraven in de Brabantse Wal ten westen van de steenfabriek Jacobs aan de Ossendrechtse weg.

Deze soldaten behoorden tot de stelling West Noord-Brabant. Een verdedigingslinie vanaf de Belgische grens bij Ossendrecht tot aan de Dintel in Noord West-Brabant.

In 1916 kwam de stelling die ook "Stella Woensdrecht – Steenbergse Vliet" werd genoemd uit de papieren.

Er werd begonnen ten zuiden van Bergen op Zoom met het maken van loopgraven en ondergrondse onderkomens.

De stelling in de Brabantse wal in de Zuidwesthoek was westelijk gericht naar Zeeland.

Dit vooral om te voorkomen dat de Engelsen via het rivierengebied van Zeeland een flankaanval zouden doen op de Duitse troepen in België of een aanval door Brabant op Duitsland zelf.

Zeeland zelf zou voor het Nederlandse leger met al zijn waterwegen moeilijk te verdedigen zijn geweest. Vandaar de stelling West Noord-Brabant.

Eind 1917 begin 1918 ziet men de activiteit aan deze stelling toenemen.

Men verwachtte een noodstoot van Engeland om Duitsland de genadeslag te geven.

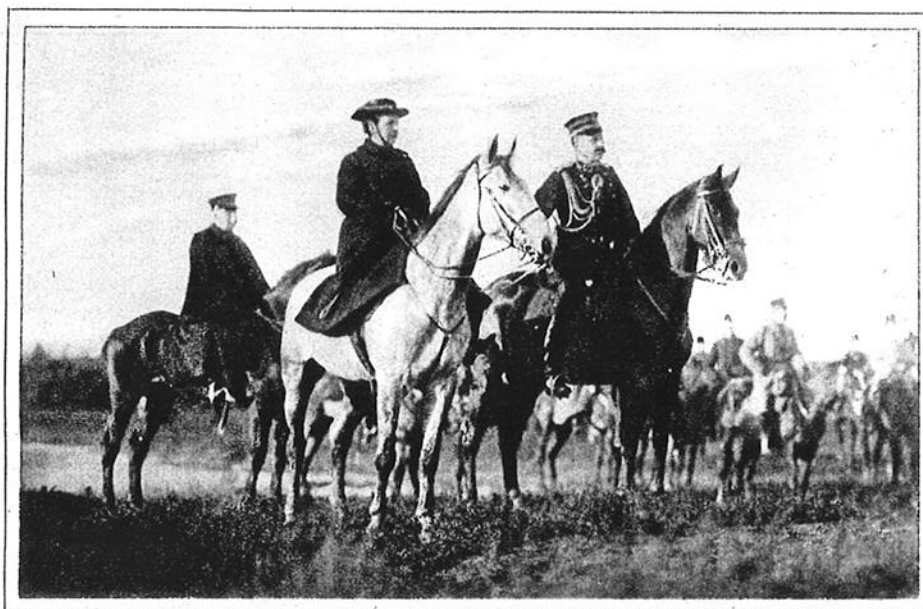
Op 28 februari 1918 komt koningin Wilhelmina zelf een kijkje nemen op Calfven hoe het vordert met de bunkerbouw. Ze moet aan de Woensdrechtse statie zijn uitgestapt en vandaar te paard, vergezeld door legeroversten, de verdedigingswerken gaan aanschouwen.

De Ossendrechtse dorpsveldwachter Dingemans [de Ruiter] zou met opgepoetste epauletten op het station in Roosendaal op Hare Hoogheid hebben staan wachten, maar ze was doorgetreind naar de Woensdrechtse statie, De Ruiter achterlatend op het perron in Roosendaal.

Oudere mensen van Calfven wisten later te vertellen dat ze gekleed was met een lange bruine rok en bruine rijlaarzen.

Onderaan de Wal bij de oude steenfabriek van Jacobs staat nog een gave afgewerkte bunker waarop resten van oude loopgraven van 85 jaar geleden uitkomen.

Toen bleek al dat de oorlog op zijn einde liep, want bij de 2 bunkers onder de Mareberg is men er niet meer toe gekomen om er de betonnen afdekking van 1 meter dikte op te maken.

H. M. DE KONINGIN OP EEN INSPECTIETOCHT IN NOORD-BRABANT.

De loopgraven in de Brabantse Wal bij Ossendrecht hebben op het einde van de oorlog nog een dode op hun naam gekregen.

Op 6 augustus 1918 waren de zoontjes van wachtmeester Van Ree met een logé uit Den Haag aan het spelen in de loopgraven bij de Berghoeve. Op een zeker ogenblik moet de loopgraaf op de plaats waar de kinderen speelden zijn ingestort met het noodlottige gevolg dat de kinderen hieronder bedolven werden.

Doordat ze takken hadden gebruikt, zoals kinderen dat doen om een afdak te maken, was er toch nog wat lucht bij de kinderen gekomen. Pieter van Ree, die onderlag heeft het niet overleefd omdat het 12 uur duurde eer men de kinderen had gevonden.

Door de vacantiетijd had men zich niet zo snel ongerust gemaakt over de kinderen en was het zoeken te laat begonnen. Had men ze iets later ontdekt dan had men een tweede dode kunnen betreuren want die was ook al in coma.

Lang hebben de boeren die de geestgronden op Calfven bewerkten last gehad van overdekte loopgraven waar ze met hun paarden en ploegen in wegzakten. Gelukkig is er van de Stelling Woensdrecht – Steenbergsevlіet nooit gebruik gemaakt.

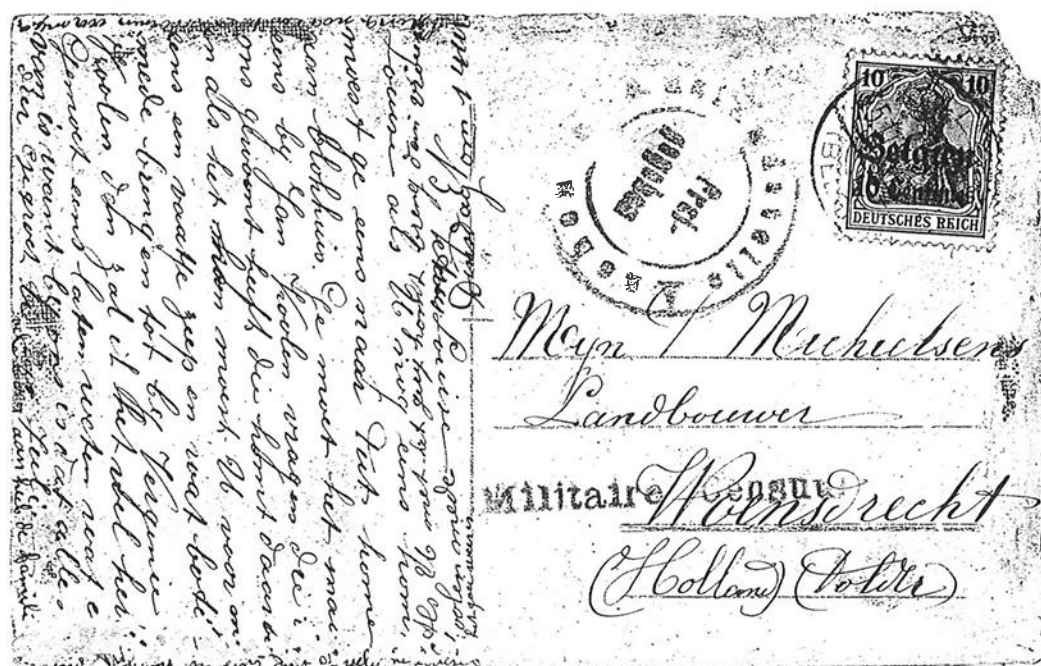
We kijken naar het einde van de oorlog die in aantocht is en dat doen we dan maar over de meet in Essen, waar de krant van 12 november 1918 ons meldt:

“Dat was het dan, de dag van gisteren, een dag van lol, leut en plezier.

Het gehele dorp was bevlagd. Waar ze vandaan kwamen, de gele en zwarte lappen, men wist het niet. Ook de Duitsers waren blij en staken een rode soldatendeken uit het douanegebouw en dansten een vreugdedans.

In het stationsgebouw werden de portretten van de Duitse keizer van de muur gerukt en weggesmeten. Men zag de Essenaren met tientallen met de fiets terugkomen van over de grens, die hoefden ze niet meer te verbergen op 't Hollands. De gehate geheime spionnen vertrokken met de staart tussen de benen naar Nederland. De nieuwe Duitse wachtposten voor het station van Essen zijn niet meer aangekomen.

Hoera Vrede”.

De familie Jan de Schutter-Selie Melsen wonend aan de Blauwhoef te Stabroek vragen aan haar zuster die getrouwd is met Peer Michielsens uit de Oude Hinkelenoordpolder, om zeep en boter in Putte te bezorgen. Dat werd toen alleen voor familie mondjesmaat toegestaan. Kinderen op de foto, boven: Frans, Louis, Maurice. Onder: Miet en Wieske.

*Soldaten en vluchtelingen
op Villa Heirust
te Putte*

*oefenen op gebouwtje
te Putte*

Toon Stokmans en vrouw Trientje Cleiren in de tuin van hun boerderij naast café "de Klok" te Putte.

Links boven 1e Pauline, 2e rechtsboven Johanna, onder Marie Stokmans met zoontje Alfons van de Wiggert.

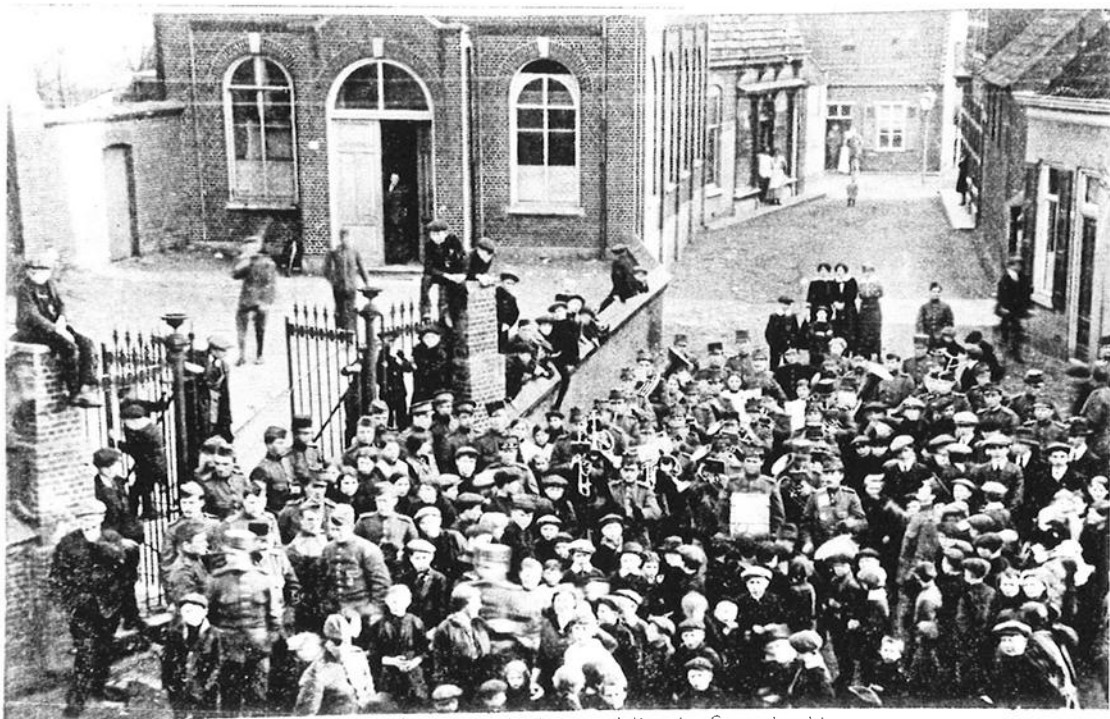
Grenswachten aan het eind Hollandse weg te Huybergen.

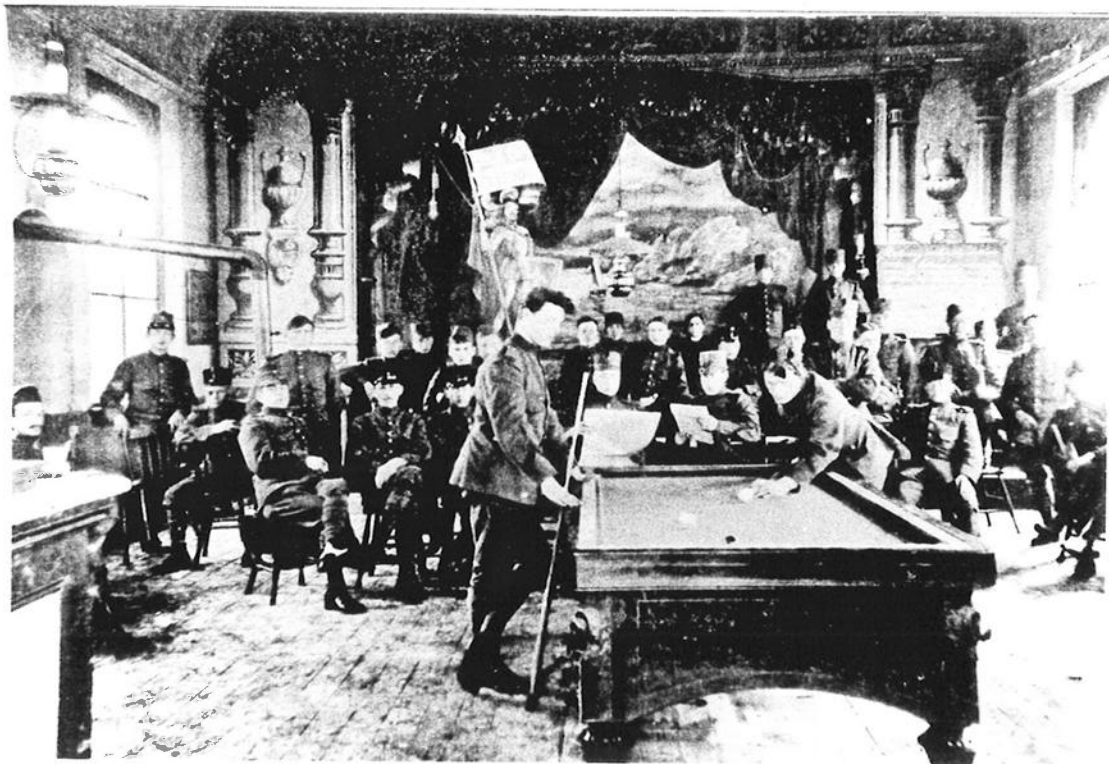
*Kerstmis 1917 op de Vleet bij Huybergen.
Vooraan Duitse en achteraan Nederlandse officieren.*

Grenswachten op de Vleet bij Huybergen.

Muzikale militaire wandeling te Ossendrecht

Recreatieruimte in het patronaat voor de soldaten te Ossendrecht.

*Bij slagerij Jacobs aan het Hondseind te Ossendrecht.
Let op de weegarm met schuifgewicht rechts.*

*Aan de borrel bij Naard Musters op 't Hondseind [Ossendrecht].
V.l.n.r. 3^e Mej. Hopmans, 4 Naard Musters, 7 Net van de Poel, 9 Dien Musters, 10 Piet Musters.*

*Heer recht aan tafel de heer Smout en kleinkind Jac. Musters.
Soldaat L.B. Jan Rooymans die hier zijn vrouw vindt en blijft wonen.*

Calfven: allemaal op de foto bij de familie van Dooren.

1^e rij onder v.l.n.r.: Janus, Cor de Jong, Thil, Lowie, Jo, Fons, Marie

2^e rij: grootmoeder Carolien van Dooren met Jaantje de Jong, Vader en moeder van Dooren met Jaak, grootvader van Dooren, buurvrouw Jaan de Leeuw met 2 kinderen.

Boven: soldaten.

Nog eens Calfven, rechts Janus Goossens, en Mien Verbrugge, links vooraan kind Nel Goossens.

*Cato Soffers kasteleinsdochter omringd door militairen bij café Hof van Holland [tramhalte].
Nu Chinees restaurant Hoogerheide.*

*De cafëtafel buiten bij "Welkom" [Overbeeke, zuidelijk naast dr. van Hooteghem].
Dames boven Nelly, Jo en Marie en familie Overbeeke. Midden mevrouw Overbeeke-Koolen.*

Herinnering aan kwartier van Loon bij café "de Waterhond" aan de Binnenweg te Hoogerheide.

De dames in het midden v.l.n.r. Elizabeth van Loon-van Hoek, Rosa Pals-van Loon, Cato van Loon.

Familie Koekhoven, boer, t.o. R.K. kerk te Hoogerheide. V.l.n.r. 2e Toon Koekhoven, 3 Wies Groffen, 4 Marie Michielsen dochter van bakker Ko, 5 juffrouw Koekhoven, 6 mevrouw Koekhoven-Cornelissen, 7 Lies?, 8 Boer Koekhoven, 9 Nellie Jacobs-Michielsen.

Café "de Klok" tevens bakkerij te Hoogerheide.

V.l.n.r. zoon Louis van de Poel, bakker, moeder S. van de Poel-Sauter, jongste dochter Leonie later mevrouw Aarssen. De bakkerij ging later respectievelijk over op De Blok, van de Heuvel en ± 1980 Wilbrink.

Bij café-bakkerij Hugo Michielsens te Hoogerheide. V.l.n.r. Henri Soffers [later gemeente ontvanger], J.B. Michielsens met brood, Net, Fons, Jaantje en Sie Michielsens. Nu café "Boulevard".

*Woensdrecht tegenover de Veerweg
bij Petrus Broos. Gezinsleden onbekend.*

*Op de Nederheide te Woensdrecht in de Drie Koningen buurt. V.l.n.r. mevrouw Van de
Velden-Michielsen, mevrouw Van de Velden [moeder] en Piet van de Velden.*

Nasleep.

De internationale pers had tijdens de oorlog in dienst van de propaganda de mythe versterkt dat België het slachtoffer was van de Duitse gruweldaden.

Vele foto's, cartoons [van de Nederlander Louis Rademakers] van platgeschoten steden verschenen tijdens de oorlog in de kranten. Kinderen met afgehakte handen en nog meer van dergelijke misdaden om Amerika over de streep te trekken om de geallieerden te komen versterken in de strijd tegen de Duitsers. Dit zou in 1918 gebeuren.

Na de bevrijding zag de Amerikaanse pers dat er b.v. in Brussel niets vernield was.

De verhouding tussen Nederland en België werd er na de oorlog niet beter op. De Belgische krant "Le XXe siècle" had vanaf 1915 al campagne gevoerd om Zeeuws-Vlaanderen en Limburg bij België gevoegd te krijgen.

De anti-Nederlandse perscampagne stak in België de kop op. Men nam het Nederland kwalijk dat het in de oorlog neutraal was gebleven. België zag dit als kiezen voor de Duitsers.

Internationaal was Nederland verplicht geweest om 30.000 gevluchte Belgische soldaten geïnterneerd te houden tijdens de gehele oorlog. Dit was naar de zin van de Belgen niet altijd in de beste condities gebeurd.

Na de oorlog kreeg het arme België hiervan de rekening gepresenteerd à 53 miljoen gulden.

Wat voor Nederland terecht was, want dit werd internationaal vastgesteld.

Voor de vluchtelingen, waarvan er tot het einde van de oorlog 100.000 in Nederland verbleven, werd nooit een rekening ingediend.

Eigenlijk was het een soort liefde-haat verhouding tussen Nederland en België. In België was men dankbaar voor het opvangen van de vluchtelingen, maar de kuideniersrekeningen van de Hollanders ontstemden hen.

Men wist ook dat het neutrale Nederland grote oorlogswinsten had gemaakt door levering aan de strijdende partijen.

Toen de gewezen Duitse keizer Wilhelm II op 10 november 1918 asiel kreeg in Nederland ging het mis.

Twee dagen later trokken zich 70.000 Duitse soldaten terug die in België hadden gevochten, vergezeld met oorlogsbuit over Nederlands grondgebied in Limburg. En uitgerekend op het moment dat er moeilijkheden rezen over de vrijlating van de geïnterneerde Belgische soldaten.

Toen was de boot helemaal aan.

*Terugtocht van een
deel van het Duitse
leger door Zuid-Limburg.
Toegestaan door de
Nederlandse regering.*

Of dat geruzie ook invloed hier aan de grens?

Ik denk dat de negatieve publiciteit [propaganda] over Nederland de mensen van Zandvliet en Ossendrecht wat harder tegen elkaar heeft opgezet.

De jaren hierop volgend werd er nogal eens geknokt tussen die van Zandvliet en Ossendrecht. De woorden "Belse muiter" en "kaaskop" werden vooral door jongeren naar elkaar geroepen.

In Hollands Putte, waar de dorpskern zo vlak tegen de grens aan lag was er meer een Belgische mentaliteit. Alleen al het Putse dialect lijkt zo'n Antwerpse inslag te hebben dat Hollands en Belgisch Putte zich snel weer verbroederd moeten hebben.

Zelf herinneren we ons de zestiger jaren van de vorige eeuw waar Belgen en Nederlanders vooral bij sportwedstrijden een fanatiek nationaal gevoel ten toon spreidden.

België-Nederland op voetbalgebied in de "hel van Deurne" was zo'n wedstrijd waar het chauvinisme hoogtij vierde.

Bij het wielrennen liep half Nederland om te zien hoe Peter Post achter de dernies de Belgen afdroogde in het Sportpaleis te Antwerpen.

En zondagmiddag hadden wij Hollanders altijd maagpijn als de chauvinistische Fredje de Bruijne ons op de BRT liet zien hoe Rik van Looy of Den Edy die Hollanders der achterste lieten zien.

Tijden veranderen. Velen in onze streek zien net zo lief de sportieve Johan Museeuw de Ronde van Vlaanderen winnen dan 'n Hollander.

We gaan naar de vogeltjesmarkt, of bekijken musea in Antwerpen en pakken een pintje op een van de vele terrasjes van de stad. De Belgen komen winkelen in Putte, Bergen op Zoom en Roosendaal. Heemkundekringen verbroederen, wisselen kennis uit en houden samen evenementen.

En wat blijkt bij de stamboom-onderzoekers van die heemkundekringen: wij hier in de Zuidwesthoek komen vanaf de 80-jarige oorlog met groten getale uit het tegenwoordige Belgisch grondgebied. We hoeven geen "Belse muiter" meer te roepen, want onze voorouders waren het zelf.....

Eugène Jansen

Bronnen:

Streekarchief West-Brabant Zevenbergen

Gem. Archief Bergen op Zoom

Dagbladarchief Bergen op Zoom

Boek Jules van Buyten

Anoniem dagboek

Onze helden uitg. 1928

Vluchten voor de groote oorlog. Belgen in Nederland

300 jaar parochieleven te Hoogerheide. A.J. Pijnen

Huybergen, gespleten heerlijkheid. C.P.J. Hoeks

Buiten schot. Paul Moeyes

Een dorp in oorlog. Prof.dr. A. Vanneste

Fotoarchief [Moors] Gem. Woensdrecht

Documentatie Ivar Janssens, Essen

Met dank aan Karin Sion en Jan van Elzakker